

କାରକୀ

ସାରାଂଶ

୮ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆର୍ତ୍ତହର୍ତ୍ତା, ବି. ଏ. ପ୍ରଣୀତ

ପୁନର୍ମୁଦ୍ରଣ

ପ୍ରକାଶକ —

ବି. ପି. ଦାସ

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ର ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ

ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ—୨

୧୯୫୯

ମୂଲ୍ୟ—ତଳିଆ ମାତ୍ର ୧.

ଶାରଙ୍ଗୀ

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ମନ୍ଦିରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ

ପୁନାନଗର ମହାବ୍ରହ୍ମ ଦେଶର କସ୍ତୁରୀଲତା ସୁରୁପ । ପେଶବା ମାଧବ
ବର୍ଷ ଥିଲା ତାର ଶାସକ । ତାଙ୍କ ଦୋହଣ ପ୍ରତାପ, ନିରକ୍ଷର
ରଜତରେ ପ୍ରଜାଗଣ ଅତୁଳ ସୁଖଶାନ୍ତି ଉପଲବ୍ଧ କରି ପାରୁଥିଲେ ।
ଦୟା, ଚନ୍ଦ୍ରର ଅତ୍ୟାଚାର ଉପାଦାନ ଆଦୌ ନଥିଲା । ତେଣୁ
ନଗରବାସୀ ଶାନ୍ତିର କୋମଳ-ତୁଳୀ-ତଳୁରେ ସୁଖନିଦ୍ରା ଶୁଭ୍ରଭବ
କରୁଥିଲେ ।

ସର୍ବ ବଡ଼ ସୁଖମୟୀ ଅତି ଆରମ୍ଭଦାୟିନୀ; କର୍ମକ୍ଳାନ୍ତ ମାନବ
ରଜନୀରେ ବିପୁଳ ବିଶ୍ରାମ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରି ଶ୍ରାନ୍ତ ଅପନୋଦନ
କରେ । ମାତ୍ର ମଦନପୀଡ଼ିତ, ଶୋକାକୁଳ ପକ୍ଷେ ମହାଦୁଃଖଦାୟିନୀ
ହୋଇଥାଏ ଏ ସର୍ବ । ତଥାପି ସମସ୍ତ ରହସ୍ୟ ଗୋପନ ରଖି ଜନମା-
ତୁଲ୍ୟ ପ୍ରତିପାଳନ କରିଥାଏ ଏଇ ମନୋରମା ରଜନୀବର୍ଣ୍ଣ ।

ସୁନାମଗଣ ରଜନୀର ଏ ମଧୁରଚାନ୍ଦ୍ର ବଞ୍ଚିତା ନୁହେଁ । ନନ୍ଦର-
ଦାସୀ ସମସ୍ତେ ସୁସ୍ତ । ପ୍ରହରାଗଣ ଯଥାସ୍ଥାନରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ
ଲାଗିଛନ୍ତି । କେନ୍ଦ୍ର କେନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ନିଦ୍ରାଦେଶକ ଅଲଘନାୟ ଆହ୍ୱାନରେ
ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରାଜମାର୍ଗର ପ୍ରାପ୍ତପ୍ରମୁକୁ ଆଉଜି ପଡ଼ି ଟିକିଏ ଟିକିଏ
ଭୁଲାଇ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ପରକ୍ଷଣରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର କଠୋର ଭେଷ୍ଟ
ନାଦରେ ସେମାନଙ୍କର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେଉଛି । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ମଧ୍ୟ ଟାଣି ନେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଚଞ୍ଚଳ କରି ପକାଉଛି । ହମେ ରଜନୀ
ଅର୍ଦ୍ଧ ଯାମରେ ଉପନୀତ ହେଲା । ନଗରର ପ୍ରାୟାଦଳୀ ଗୋଟିକ-
ପରେ ଗୋଟିଏ ଲାଭଗଲା ।

ସନ୍ଧ୍ୟାର ଘନ-ଅନ୍ଧକାର ଧରଣୀମୁଖ ଅବଗୁଣ୍ଡନ କଲବେଳୁ
ଗୋଟିଏ ବାଳିକା ବାରମ୍ବାର ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ଲାଗି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ
ପଡ଼ିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ସେ କବାଟ ଫିଟାଇ କୌଣସି ସ୍ଥାନକୁ ଯିବା
ଲାଗି ଯେତେ ଯତ୍ନ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ବାଧା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଯଥେଷ୍ଟ
ଭାବରେ ତା ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥାଏ । ତେବେ
ସୁଦ୍ଧା ବାଳିକାର ଯତ୍ନର ଅଗ୍ରବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇ ନଥିଲା । କେତେ-
ବେଳେ ମାଆଙ୍କର କଠୋର ଶାସନ, ଭାଇର ସ୍ୱପ୍ନ-ଜନିତ ପ୍ରଳାପ,
କୌଣସି ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଗମନାଗମନ ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟଦ୍ରଷ୍ଟା କରି
ଦେଲା । ପ୍ରହରାଗଣର ‘ଯାଅ ନାହିଁ, ଯାଅ ନାହିଁ, ସାବଧାନ’ ପ୍ରଭୃତି
ଶିକ୍ଷାର ଶ୍ରବଣରେ ବାଳିକା ଅନୁରବ କଲ ଯେପରି ତାର ଗୁପ୍ତ-
ବିଷୟର ଗ୍ରନ୍ଥି ଫିଟି ପଡ଼ିଛି । ବାସ୍ତବିକ ଗୁପ୍ତସାଧକ ପକ୍ଷେ ଜଗତର
ସକଳ ବିଷୟ ତାହାର ପାଇଁ ହୋଇଥିବ ବୋଲି ଆଶ୍ୱସ ହୋଇଥାଏ ।

ରାତି ତମାମ୍ ଅନିଦ୍ରାରେ ଅକାରଣ ଭୟରେ ଅଧୀର ହୋଇ
ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟଦ୍ରଷ୍ଟା ହେବ ବୋଲି ଭାବି ବାଳିକାର କୋମଳ ପ୍ରାଣ

ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ ହଠାତ୍ ଶୁଣିଲା ନିଶାନ୍ତର ସଂକେତ ସ୍ୱରୂପ ବୁଦ୍ଧୁଟ ବବ । ଏଥିରେ ସେ ଅଧିକ ବ୍ୟସ୍ତ, ଚିନ୍ତାକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଶେଷଥର ପାଇଁ ଉଦ୍‌ଦଶ୍ୟ ସାଧନ ଲାଗି ସେ କବାଟ ଫଟାଇ ବାହାରି ଆସିଲା । ଦେଖିଲା ମାର୍ଗ ନିର୍ଜନ; ସମସ୍ତ ଉଷା-କାଳୀନ ମହମାରୁତ ସୁଖରେ ଗାଡ଼ ନିଦ୍ରାସକ୍ତ । ଏ ଅସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ପାଇ ବାଳିକା ନିଜର ସଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ଚଷ୍ମ ବ୍ୟତୀତ ସବାଙ୍ଗ ବସ୍ତ୍ରାଙ୍କାଦିତ କରି ଇପିଟ ପଥରେ ଚାଲିଲା ।

ଧରଣୀମୁଖ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ଧକାରାବୃତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଚନ୍ଦ୍ରାଚନ୍ଦ୍ର କାଳ ଗୋଲକ ଭୁଲ୍ ନକ୍ଷତ୍ରପୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ଶୁକ୍ରଚାନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀଶାଲେକ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଉଥିଲା । ସେହି ଆଲୋକରେ ବାଳିକାର ସବାଙ୍ଗ ଉତ୍ତମରୂପେ ଶୁକ୍ଳବସ୍ତ୍ରାବୃତ ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼ୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଦୂର ଯିବାପରେ ବାଳିକା ଦେଖିଲା କେତେକ ଲୋକ ସେହି ମାର୍ଗରେ ଯାଉଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ କେଉଁଠାରେ ଆତ୍ମ-ଗୋପନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରି ସେ ନିକଟସ୍ଥ କୌଣସି ଗୃହର ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ଲୋକମାନେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଚାଲିଲା ତାର ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ । ଶେଷକୁ ନଗରର ଶୃଙ୍ଗାଟକ ସମୀପରେ ତାର ଗତିପଥ ରୁଟି ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । କେଉଁ ମାର୍ଗରେ ଯିବ ଠିକ୍ କରି ନପାରି ଇତସ୍ତତଃ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରି ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖିଲା, ଜଣେ ପଞ୍ଚବିଂଶ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ, ଗାଢ଼ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ଯୁବକ । ତାଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ଉଷ୍ମୀଶ, ଗୌରବପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁକ୍ଳ ଅଙ୍ଗରଖାରେ ଆବୃତ । ସେ ଧୀର ପଦ ବିକ୍ଷେପରେ ଚାଲିଛନ୍ତି । ବାଳିକା ଅସାଧାରଣ ଭାବରେ ତାର କୋମଳ-କର-ପଲ୍ଲବ ଯୁବକଙ୍କ ପୃଷ୍ଠଦେଶରେ ବୁଲାଇ ଦେଲା ।

ଯୁବକ ନଠାକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇ ସମ୍ମୁଖଭାଗରେ ଦେଖିଲେ ଅରୁଣ ଗର୍ଭ ମେଘମାଳାଭୂଷା ବସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ବାଳିକାର ଶୁଭ୍ର ବଦନମଣ୍ଡଳ । ସେ ବସ୍ତ୍ରସ୍ବରେ ପରୁରିଲେ, ‘କିଏ ତୁମେ ? ମୋ ପାଖରେ ତୁମର କି କାମ ?’ ଯୁବତୀ ମୁଦୁସ୍ବରରେ—‘ମୋର ପରିଚୟ କି ଆବଶ୍ୟକ ? ଉଦାତ୍ତ ମନ୍ଦିରକୁ ବାଟ କହି ପାରିବ ? ମୁଁ ସେଠାକୁ ଯାଉଛି’ ଏ ଉତ୍ତର ଦେଲା । ଯୁବକ ବୃଷ ଅନ୍ତରାଳରେ ଭବାନୀ ମନ୍ଦିରର ଗଗନପୁର୍ଣ୍ଣା ଶିଖର ପ୍ରଦେଶ ସଙ୍କେତଦ୍ବାରା ଜଣାଇ ଦେଲେ । ସୁଖ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଚାଲିଲା । ଯୁବକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ଭାବିଲେ ବାଳିକାର ତ ସାହସ କିମ୍ବୁଦ୍ଧ; ଦମ୍ଭ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ । ଅନ୍ଧାର ରାତିରେ କୁଳାଚାର ପ୍ରତି ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ ନକରି ପ୍ରହରୀମାନଙ୍କୁ ଲେଖନାସି ଭୟ ନକରି କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏ ବାଳିକା ବାହାରକୁ ଭବାନୀ ମନ୍ଦିରକୁ ! ଧନ୍ୟ ତାର ସାହସ ! ଦେଖାଯାଉ ବୋଲି ଯୁବକ ଛିରି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯୁବତୀର ଅନୁସରଣ କଲେ ।

ଯୁବତୀ ମନ୍ଦିର ଦ୍ବାର ଉନ୍ମୁଳ୍ଲ କରି ମୁଖଶାଳା ମଧ୍ୟରେ ଉପନୀତା ହେଲା । ହିତରୁ ମନ୍ଦିର ଦ୍ବାର ବନ୍ଦ ହୋଇଛି । ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ସେହିଠାରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା । ପରେ ପାର୍ବତୀଶ୍ବର ତ୍ୟାଗ କରି ଦେବୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେହିଠାରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ ତ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯୁବକ ଆହୁରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ବିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଲୁଚି ରହିଲେ । ସାନ୍ନ୍ୟାସ ଅଭାବରୁ ଶ୍ବେତର ଡ଼ାନ୍ତ ଆସେ ଆସେ ସ୍ଥଗିତ ହୋଇଗଲା ।

ହୃଦୟର ବେଦନା କମିବାରୁ ଯୁବତୀ ‘ମା ଭବାନୀ, ଜନ୍ମଦାତ୍ରି ! ପିତୃହୀନା ବାଳିକାକୁ ଏତେ କଷ୍ଟରେ ପକାଇଛ କାହିଁକି ? ଦାସୀର ଛିଟା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏହା କରିବା ଅପେକ୍ଷା ତାକୁ ମୃତ୍ୟୁ ଦେବା ବରଂ

ଭଲ । କାହିଁକି ତେବେ ଲବନ ନେଇନାହିଁ ମା ? ସେ ସ୍ତ୍ରୀର
 ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେବନାହିଁ ? ମା, କରୁଣାମୟୀ, ତାହାର ମନୋରଥ
 ସିଦ୍ଧ ନହେଲେ ଉଦ୍ଧଟ ହଳାହଳ, ଶାଣିତ ହୃଦୟ, ଉଦ୍‌ବେଗ
 ତାର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ଏ ଦୃଶ୍ୟର ଦୋଷୀ କୁହ । ସେହି କାରୁଣ୍ୟ
 ପରିଣାମ ପ୍ରତି ଅମୃତ ଦୃଷ୍ଟି ନିଷେପ କର' ବୋଲି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲ ।
 ‘ତୁମର ମନୋରଥ ଅବଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେବ, ଲୟ ନାହିଁ ।’—ହଠାତ୍
 ଶୂନ୍ୟରୁ ଏ ଅଭୟ ବାଣୀ ଶୁଣି ସୁଖୀ ଆଶା ‘ଓ କହାହରେ
 ବନ୍ଧୁରାଗକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲ । ଦେଖିଲା ତାର ସେହି ପୂର୍ବପରିଚିତ
 ଯୁବକ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରୁ ତା ଆଡ଼କୁ ଆସୁ ଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତ ଦିଶା
 ଯୁବକ ଜାଣିପାରିଛି ଭବି ଯୁବତୀ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ । ଭରଜୁର ଶୀତ-
 ରେଖା ତାଙ୍କ ମୁଖରେ ଶୁଷ୍କ ଫୁଟି ଉଠିଲା । ଯୁବକ ହଠାତ୍ ଯୁବତୀର
 କୋମଳ-କରପଲ୍ଲବ ଧରି ମୃଦୁହାସ୍ୟରେ କହିଲେ ‘ସୁନ୍ଦରୀ, ସମସ୍ତ
 ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଧାର ତୁମେ । ଶିକାରୀଣ ଦେବ-ପ୍ରାର୍ଥନାରେ କି ଫଳ ?
 ମୋ ପରି ଯୁବକ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅ ।’

କହଁ କହଁ ଯୁବକ ଉଦ୍‌ବେଗ ସମ୍ବରଣ କରି ପାରିଲେ
 ନାହିଁ । ସେ ଯୁବତୀର ହସ୍ତ ତୁମ୍ଭନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବାମାତ୍ରେ
 ଯୁବତୀ ହୋଧରେ ଦୃଢ଼ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ନେତ୍ରେ ଅନାର ବଳପୂର୍ବକ
 ହାତଟିକୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଲେ । କିନ୍ତୁ ଯୁବକ ପୁନର୍ବାର ତାଙ୍କ ହାତ
 ଧରି ‘କୁଆଡ଼େ ଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ; ଆସ ମୋ ସଙ୍ଗେ, ଆସ’
 ବୋଲି ଯୁବତୀକୁ ବଳହୀନ ପୂର୍ବକ ଟାଣି ଧରିଲେ ।

ଯୁବତୀ ଆସନ୍ନ ବିପଦରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଅରକ୍ଷିତା-ଭୀତି
 ଭବାନୀଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ‘ରକ୍ଷା କର ମା, ରକ୍ଷା କର’ ବୋଲି ଚିତ୍କାର

କଲେ । ମନ୍ଦିର ବାଉଁଶରେ ସୁସ୍ଥ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେଲା ।
‘ଦୁଇମା, କିଏରେ ତୁ’ ବୋଲି ସେ ଦ୍ରୁତପଦରେ ଧାଇଁ ଗଲେ ।

ଆତ୍ମନିଶ୍ଚିନ୍ତା ଯୁବକଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପଳାୟନ କଲା ।
ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଯୁବକଙ୍କୁ ଆଶ୍ଵାସନା ଦେଇ କହିଲେ, ‘ମା’ ଏକାକିନୀ ଏ
ଅନ୍ଧାରରେ ଏଠାକୁ ଆସିବା ଉଚିତ ମନେ କଲ କାହିଁକି ? ଏବେ
ଗୃହକୁ ଫେରି ଯାଅ । ଭଲ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତୁମ ସହିତ ଯାଉଛି ।’
ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ସହିତ ଯୁବକ ଗୃହକୁ ଫେରିଗଲେ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ
ଅଞ୍ଜଳରେ ତାଙ୍କ ଶଯ୍ୟାରେ ଶାୟିତ ହେଲେ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ପଲ୍ଲୀରେ ରଖି

ହୋଲକାର ରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀ ଇନ୍ଦୋର ଗୋଟିଏ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ
ନଗର । ଇନ୍ଦୋରର ସାତ ହୋଶ ଦୁରରେ ମାତ୍ର ଅବସ୍ଥିତ । ନିତ୍ୟ
କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରଦ, ଚିର ଶ୍ୟାମଳ ଅରଣ୍ୟମୟ ମଧ୍ୟରେ ନଗରଟି ଉପବନ-
ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଭୂମି ନେତ୍ରପ୍ରୀତିକର ହୋଇଥିଲା । ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ
ପକ୍ଷେ ସୁଖକର ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟନିବାସ, ଆଶ୍ଵାସ୍ୟ ନିକେତନ ବୋଲି ମାତ୍ର
ନଗରର ବଶେଷ ଖ୍ୟାତି । ସେଠାରୁ ତିନି ହୋଶ ଦୁରରେ
ବନ୍ଧ୍ୟଗିରିମାଲାର ଉପତ୍ୟକା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ—ରାଜପ୍ରାସାଦ
ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଗୃହ ପରି ସୁରକ୍ଷିତ । ସେ ପଲ୍ଲୀଟି ଗୋପାଳ ଗଣର
ନିବାସ ।

ସେ ଗ୍ରାମରେ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେ ପଦ୍ମକେଶ,
ଶିଥିଳଚର୍ମ, ପଲ୍ଲବହୀନ ବୃକ୍ଷ ସଦୃଶ କେଶବହୀନ ମସ୍ତକ ହେଲେ
ମଧ୍ୟ ଗୋପାଳଗଣ ତାଙ୍କର ଅସୀମ ଯୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ

ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଅବତାର ବୋଲି ବିଶେଷ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ବୃଦ୍ଧ ବନ୍ଧୁ ଶୂନ୍ୟ, ଗୃହହୀନ ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ଚେଷ୍ଟାନ୍ତି । ସଂସାରରେ ନଶ୍ୱରତା ବିଷୟରେ ସାମୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିତା ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧଙ୍କ ମୁହଁର ଶୁଣା ଯାଉଥାଏ । ତେଣୁ ଗୋପାଳ-ମାନେ ତାଙ୍କ ମହାନୁଭବ ଜ୍ଞାନରେ ସେବା ଶୁଣୁଣା, ଭକ୍ତି, ଆରାଧନା ଇତ୍ୟାଦି କରୁଥିଲେ । ଋଷିଜନୋଚିତ ଆଶ୍ରମଟିଏ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ‘ଅରକ୍ଷିତକୁ ଦଇବ ସାହା’ ଏ ପ୍ରବଚନଟି ବାସ୍ତବରେ ଋଷିଙ୍କ ଲାଗି ବୋଧହୁଏ ସୃଷ୍ଟି । ବୃଦ୍ଧ ବହୁଦିନର ଲୋକ । ତାଙ୍କର ମାନ-ବଳ ଭୟାବ୍ୟ । ତେଣୁ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଖୁବ୍ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଥିଲା । ପୂର୍ବକାଳର ସମସ୍ତ ବୃଦ୍ଧନୁ-ଜାଣିବା ଛକ୍କାରେ ଓ ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇ ସଫଳ କାମ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଲୋକେ ବୃଦ୍ଧଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ବରଦର ଲୋଡ଼ୁଥିଲେ ।

ସତ୍ୟା ସମୟ, ରଜମାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରହର ଅନ୍ତତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଜଣେ ଯୁବକ ଏହି ବୃଦ୍ଧ ସତ୍ୟଋଷିଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭିକ୍ଷାରେ ଆସୁଥିଲେ । ଯୁବକର କେଶଦାମ କୁଞ୍ଚିତ, ମଧୁମ୍ବିକା ପରି ମାଳବର୍ଣ୍ଣ ବାର-କେଶ, ବିସ୍ତୃତ ଲଲଟ, ଆକର୍ଷଣୀୟ ବିଶାଳ ନୟନ, ହସ୍ତପୁଷ୍ପ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ, ବିଶାଳ ବସ, ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅରୁଣ ପରି କାନ୍ଥ; କି ସୁନ୍ଦର, କି ମନୋହର ! ମସ୍ତକରେ ଅରୁଣାଭ ପ୍ରକାଶ ଶିରଫାଶ, ସବାଙ୍ଗରେ ପିତାଭ ଅଙ୍ଗରେଖା, ସୁନର୍ମଳ ଶୁକ୍ଳ ବର୍ଣ୍ଣ ପରିଧେୟ ବସ, ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଦୃଶ ଦିଗୁଣିତ କରି ଦେଉଥିଲା ।

ଏହା ପରେ କେବଳ ଏକକ ନୁହେଁ, ଶାଶ୍ୱରିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ସୌଜନ୍ୟ, ସାର୍ବଜ୍ଞ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ,

ଥିଲା । ବଳ ଅନୁପାତରେ କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳ ବୋଲି ସେ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ
ଜ୍ୟୋତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ।

ଯୁବକ ସଫ୍ୟରୁଷିକ ଆଶ୍ରମ ଦ୍ଵାରରେ କରାଯାତ କଲେ ।
ଅନୁଭବ କଲେ ରୁଷି ଅନ୍ୟ କାହା ସହିତ ଆଳାପନାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ।
ତେଣୁ ସେ ସୁନଶ୍ଚ ଦ୍ଵାରଦେଶରେ ଜେର ସହିତ ଆସାତ କଲେ ।
ରୁଷି ଆଳାପ ବନ୍ଦ କରି ଦ୍ଵାର ଖୋଲିଦେଲେ । ଯୁବକ ଆଶ୍ରମ
ଭିତରକୁ ଯିବାବେଳେ ଦେଖି ପାରିଲେ ଜଣେ ବଳଷ୍ଠ ଦୀର୍ଘକାୟ
ମନୁଷ୍ୟ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତି ଚାଲିଯାଉଛି । ସେ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଲୋକର
ଗତବ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଆଶ୍ରମ ଭିତରକୁ ଗଲେ । ରୁଷିକର ଅଭ୍ୟର୍ଥନାରେ
ସ୍ଫୁଟି ନାହିଁ । ଯୁବକ ବସିବାଲାଗି ସେ ଅଗଣିତ ଛୁଦ୍ରଯୁକ୍ତ କମ୍ବଳ
ଖଣ୍ଡ ଏ ଦେଲେ । ଯୁବକ ବସିଲେ । ତାପରେ ଉଭୟଙ୍କର ମିଷ୍ଟାଳାପ
ଚାଲିଲା:—

“ବନ୍ଧୁ, କେଉଁଠାରୁ ଆସିଛ ? ତୁମ ନାମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ ?”

“ହଁ, ରାଧାକାନ୍ତ ରାଓ ଜଣାଇଥିବା ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ
ଅଭିମତ କ’ଣ ବୁଝି ଯିବାପାଇଁ ମୋତେ ପଠାଇଛନ୍ତି ।”

“ହଁ, ମୁଁ ସେ କଥା ବିଚାର କରି ଦେଖିଲି । ସଫଳ ହେବା
ବଡ଼ କଷ୍ଟ ସାଧ୍ୟ ।” ରୁଷି ମସ୍ତକ ହଲାଇ ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଏ
ଉତ୍ତର ଦେଲେ ।

“କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ କାହିଁକି ? ଆମେ ତାଙ୍କର ଧନ ଖାଇ ତାଙ୍କ ପାଇଁ
ପରିଶ୍ରମ କରିବୁ । ସେଥିରେ ଯୁକ୍ତି ବିଫଳ ହେବାକୁ ହେବ ! ତେବେ
କଣ ପରିଶ୍ରମର ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ, କହୁଛନ୍ତି ।”

“ତୁମେ ଯେତେ କୃତଜ୍ଞ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ତ ହିଁ । ପୁରୁଷ ଉପରେ ହୋଧ କରି ଚଳିଲେ ଫଳ ମିଳିବ ? ଅସମ୍ଭବ, କେତେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମୁଁ ଏଇ ଆଖିରେ ଦେଖିଛି । ଛାଡ଼ ସେ କଥା । ଯଶୋବନ୍ତ ସ୍ବର୍ଗ ମତ ବରଂ ଏ ପୁଲରେ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।”

ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ମଳିନ ହୋଇଗଲା । ଉଷି ତାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଜନ୍ମାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କହିଲେ, “ତଥାପି ଦୈବ ଆମ ପକ୍ଷରେ । ହୋଇକାର ବଶକୁ ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣେ । ନିଶ୍ଚୟ ସେ ବଶର ଗୌରବ ରକ୍ଷା ଲାଗି ଯନ୍ତ୍ର କରିବ । ସ୍ବର୍ଗୀୟ ଜୟ ଲାଗି ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଆଣିବାର ଉକ୍ଷା କରିବ ।”

“ପ୍ରକ୍ଷେ, ସ୍ବର୍ଗୀୟ ପିତୃବ୍ୟଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତିତ ? ଆପଣଙ୍କର ବୟସ ?”

“ବୟସ ଜାଣେନା ମୁଁ । ବସୟକୁ ନେଇ ତୁମେ ଅନୁମାନ କର ।”

“ତୁମେ ଶିବାଜୀ ମହାରାଜଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି ?”

“ହେଲା, ମୋ ଅଦୃଷ୍ଟ ଏତେ ସ୍ଥାନ ? ଶିବାଜୀଙ୍କି ଜାଣେ ନାହିଁ ? ସେ ମଲା ବେଳକୁ ମୋର ବୟସ ବାରବର୍ଷ ।”

“ଗମୁଜ ସାହୁଙ୍କୁ ଆପଣ ଭଲ କରି ଜାଣିଥିବେ ?”

“ଭଲ ହୋଇଛି । ସାହୁ, ହେଟି କାଲିର ପିଲା, ମୋ ଆଗରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି, ଜାଣି ନାହିଁ ?”

“ଅଭିରାଜନେବଙ୍କୁ ଆପଣ ସାକ୍ଷାତରେ ଦେଖିଛନ୍ତି ?”

“ଆଲମ୍‌ଗିରଙ୍କୁ ଦେଖିଛି ଜନା ପରୁରୁଟ୍ଟ ! ଆଲମ୍‌ଗିର ସେନା ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ାଇ କରିଥିଲା ।”

“ପେଶବା ବାଲୁକ ବଶୁନାଥଙ୍କ ବସୟ ଆପଣଙ୍କୁ ପରୁରବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ କି ଛୁର !”

“କାଲର ପିଲାଙ୍କ କଥା ମୋତେ ମରୁଚିବ କିଆଁ ? ପୁରୁକାଲର କଥା ପରୁଚିବାର ଥିଲେ ପରୁଚିପାର ।”

“ମଲହର ଶୁଣି ହୋଲକାରଙ୍କ ବାଲାବସ୍ତ୍ରା ସମ୍ବନ୍ଧେ ଭଲ ଜାଣନ୍ତି ଆପଣ ?”

“ମଲହର ଶୁଣିବା ବାଲାବସ୍ତ୍ରା—ମୁଁ ପରା ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ମରମବନ୍ଧୁ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆତ୍ମୀୟ କହିଲେ ଚଳେ ।”

“ତାହାହେଲେ ଏ ଶହେ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ ନଜାଣିବା ବିଷୟ କିଛି ନାହିଁ । ଆପଣ ଜାମ୍ବବାନ୍ଦାରୁ ଆହୁରି ବୃଦ୍ଧ, ବୟସ୍କ ପରି ଜଣା ପଡୁଛନ୍ତି ।”

“ଗୁଡ଼ାଏ ଜାଣି କି ଲାଭ—ଖୁବ୍ ବୟସ୍କ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କି ପ୍ରୟୋଜନ । ଏ ଘାଁକୁ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ମୋ ଜୀବନ ଯାଇଁ ସାର୍ଥକ । କୃତଜ୍ଞମାନେ ତାଙ୍କ ପାଖେ ନଥିବାରୁ ସେ ନିରାପଦରେ ନାହାନ୍ତି ।”

“କିଏ କୃତଜ୍ଞ ନୁହେଁ ?”—ରାଜସେବକ ନୁହେଁ ବୋଲି ଶ୍ୟାମ-ସୁନ୍ଦର ଟିକିଏ ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ।

“କେହି ନୁହନ୍ତି । ରାଣୋଜୀ, ଦୌଳତ ରାଓ, ହାମୋଜୀ ଏମାନଙ୍କ ଭଲ ସମସ୍ତେ ରାଜହୋସ୍ତା, ଅତ୍ୟାଚାରୀ । ରାଧାକାନ୍ତ ରାଓଙ୍କଠାରେ ମଧ୍ୟ ମୋର ସନ୍ଦେହ ।”

ରାଧାକାନ୍ତ ରାଓଙ୍କ ବିଷୟରେ ରୁଷିଙ୍କର ସଦଗ୍ୟ ବଚନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ମନକୁ ଅତିଶୟ ବିଚଳିତ କରିପକାଇଲା । ତାଙ୍କର ଅନେକ ଦିନର ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟରେ ରୁଷିଙ୍କର ଏ ବାକ୍ୟ ଯେ ଆକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ ଏ ବିଷୟରେ ସେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ମଳିନ ମୁଖଶ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ଚିନ୍ତାର ଶୀତରେଖା ଦେଖି ରୁଷି

ଆଉକିଛି କହିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଉଥିଲେ । ମାତ୍ର କୁଟୀର ବାହାରେ
 “ଦୁଇଟି ମରିଯାଉଛି, ରକ୍ଷା କର, ରକ୍ଷାକର ! ଅଳାଉଡ଼ରେ ଜୀବନ
 ଗଲ । ଆହା, ନାଶ ମଧ୍ୟ ଦାରୁଣ ବିପଦ-ଗ୍ରାସରେ । ଆସ, ଆସ !”
 ଏ କରୁଣ ଚିତ୍କାର ଶୁଣାଗଲା ।

ଦୟାପ୍ରବଣ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ହଠାତ୍ ଆଳାପ ବନ୍ଦକରି ପ୍ରାଚୀରରେ
 ଝୁଲୁଥିବା ଧନୁବାଣ ଧରି, କଟୀଦେଶରେ ଶାଣିତ କରବାଳ ଝୁଲାଇ
 ଦେଇ ଘଟନାସ୍ଥଳକୁ ଦୌଡ଼ିଗଲେ । ଋଷି ମନରେ ‘ଆଜିକି କାଲି
 ସେ ଆସିବ ବୋଲି ଶୁଣିଲି । ଏ ଅଦୃଷ୍ଟହୀନ ହୋଇଥିବ’ ବୋଲି
 ଭାବିଲେ । ପରେ ଯୁକ୍ତିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରି ନପାରି ପଦ୍ମପସ୍ପ ପଲକର
 ପରି କର୍ମ ବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ମୃତ୍ୟୁମୁଖେ ରାଣୋକୀ

ସେତେବେଳେ ରାଣୋକୀଙ୍କ ବୟସ ପଚାଶ ବର୍ଷ । ଏହାଠାରୁ ବର୍ଷେ
 ଖଣ୍ଡେ ଅଧିକ ହୋଇପାରେ କିନ୍ତୁ କମ୍ ନୁହେଁ । ହୋଲକାର ମଲହର
 ରାଓଙ୍କର ସେ ଥିଲେ ଜଣ ସାମାନ୍ୟ ଭୃତ୍ୟ—ନିଜର କର୍ମ
 କୁଶଳତାରେ ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କପ୍ରତି ସମ୍ମୁଖ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନ ସୈନ୍ୟ-
 ଧସରୁପେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ମଲହରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
 ରାଣୋକୀଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଓ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଖୁବ୍ ବଢ଼ି ଯାଇଥିଲା । ସେ ରାଜ୍ୟର
 ପ୍ରଧାନ କର୍ମରୁଷରୂପେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଭାଜନ ହୋଇଥିଲେ ।
 ସେ ସତ୍କୁଳ ପ୍ରସୂତ, ସଦାବୁର ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରଜ୍ଞା, ଧୀଶକ୍ତି
 ଥିଲା ଯଥେଷ୍ଟ । ତନ୍ମ କୁଶଳ, ଶତ୍ରୁଯନ୍ତ୍ରକାଣ୍ଡ, ମନ୍ତ୍ରଣା ବିଚକ୍ଷଣମାନଙ୍କ

ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ । ମାତ୍ର ଏତିକି ଗୁଣ ଅନୁରୂପ ତାଙ୍କର ଶରୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବିହୀନ, କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ, କଦାକାର ସୁଲତଃ ଶରଣାଗାତ୍ର ଆକାର ବର୍ଣ୍ଣନା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଶରଣାଗାତ୍ର ପତ୍ନୀ ବିସ୍ଫୋର ପରେ ସେ ଦ୍ଵି ଶାୟ-ଦ୍ଵାର ପରିଚ୍ଛତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରମ ଆତ୍ମୀୟ ହରିହର ପାଣି ଆଗାତ୍ର ପରମର୍ଶରେ ଜଣେ ପରମ ରୂପବତୀ ଲଳନାଙ୍କ ସହିତ କେତେକ ରାଜନୀତି ଉପାଦାନର ମିମାଂସା ଓ ବିଚାର ନିମିତ୍ତ ସେହି କୃଷ୍ଣପତ୍ନୀ ରଜନୀରେ 'ଇନ୍ଦୋର ଆଡ଼କୁ' ସମ୍ପାଦିତ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ । ସେହି ରାତିରେ ଯେ କୌଣସିମତେ ମାତୃତ୍ଵେ ପ୍ରହସିବା ଲାଗି ତାଙ୍କର ଖୁବ୍ ଯତ୍ନ ଚାଲିଲା । ମାତୃତ୍ଵେ ରହିବାଲାଗି ମଧ୍ୟ ଆଗରୁ ସମସ୍ତ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଦଣ୍ଡି ଶୁଣି ସେ ସବୁ ଆୟୋଜନର ଭାର ନେଇଥିଲେ । ଏଣେ ଶରଣାଗା ଅଶ୍ରୁପୃଷ୍ଠରେ ଆଶ୍ରୟତ୍ରଣ କରି, ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଗୋଟିଏ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଶିବିକାରେ ବସାଇ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ । ଅଶ୍ରୁର ଦୁଇ ପାଖରେ ଦୁଇଜଣ ଦେହରକ୍ଷକ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ଶିବିକାରେ ଯେଉଁ ଯୁବତୀ ଥିଲେ ସେ ଶରଣାଗାତ୍ର ସ୍ତ୍ରୀ—ବୟସ ଅଠର ବର୍ଷ; ଯୌବନଶ୍ରୀରେ ତାଙ୍କ ସଦୃଶ ଝଲସି ଉଠୁଥିଲା । ବାହକଗଣ ଖୁବ୍ ତଞ୍ଚିଲ ଚାଲିଛନ୍ତି । କେତେ କେତେ ବେଳେ ଶରଣାଗା ଅଶ୍ରୁଟିକୁ ଶିବିକା ପାଖକୁ ନେଇ ଯାଇ କହୁଛନ୍ତି, 'କମଳା, ଦେଖୁଛି ତୁମେ ଅତିକ୍ଳାନ୍ତ । ହେଉଛି ପାଖ ହୋଇ ଗଲାଣି । ଦରକାର ଥିଲେ ନାହିଁ, ଚାଲି ଶେଷି, ଶେଷି କର ।'

ପ୍ରତିପଦ୍ମର ଚନ୍ଦ୍ର ଆକାଶରେ ଉଦ୍ଘଟିତ ହେଲାବେଳକୁ ଯାତ୍ରାକାରୀ ତଳ ପୂର୍ବଦିଗର ଉପକୂଳର ନିକଟରେ ଉପମାତ ହୋଇ ଥିଲେ । ହଠାତ୍ ସେମାନଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ ବଧୂର କଲା ଗୋଟାଏ ଉଲ୍ଲସିତ

ବୃଷଭର ଗର୍ଜନ । ବୃଷଭଟା ହୋଧାର ହୋଇ ଗ୍ରୀବାଟେକ, କେତେ-
ବେଳେ ଅବା ସୁର ଭାତରେ ଧୁଳି ଉଡ଼ାଇ ଏମାନଙ୍କର ଗତିପଥ
ରୁଦ୍ଧ କରିଦେଲା । ରାଣୋଜୀ ବୃଷଭକୁ ତଡ଼ି ଦେବା ଲାଗି ଆଦେଶ
ଦେଲେ । ଭୃତ୍ୟ ଶଶି ଏ ରଜକିନୀ ଦେଖାଇ ଯେତେବେଳେ
ବୃଷଭ ପାଖକୁ ଗଲା ହୋଧାଘାଆ ଆହତ ବୃଷଭ ତାର ଶାସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର
ଯୁଗଳ ଉଠେଇନ କରି ଭୃତ୍ୟକୁ ଆହମଣ କରିବା ପାଇଁ ଧାବତ
ହେଲା । ପ୍ରାଣ ଉପରେ ଭୃତ୍ୟ ଚିତ୍କାର କରି ଇଚ୍ଛୁକ ହେବାରୁ
ଉନ୍ମତ୍ତ ବୃଷଭ ଏକାଲମ୍ବିକେ ରାଣୋଜୀ ଅଣ୍ଟାକୁ ଆହମଣ କଲା ।
ସେବକଗଣ ଓ ଶିବିକାବାହକମାନେ ପ୍ରାଣଉପରେ ପଳାଇ ଗଲେ ।
ସେଠାରେ ରହିଲେ ରାଣୋଜୀ ଓ ଶିବିକା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ସୁନ୍ଦରୀ ।
ବୃଷଭ ରାଣୋଜୀଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଶୃଙ୍ଗରେ ଆଘାତ କରି ଶିବିକା
ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲା । ଶିବିକାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗରେ ଏକରକମ ଚୁଞ୍ଚିଭୁତ
କରିଦେଲା । ସେବକମାନଙ୍କ ବିକଳ ଚିତ୍କାର ଯୋଗୁଁ ବୃଷଭଟୀରସ୍ଥ
ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଦଉଁ ଘଟନା ସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

ଦଉଁ ଲଳନାର ଆର୍ତ୍ତରବରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ହଠାତ୍ ଶର
ସନ୍ତାନ କଲେ । ଉନ୍ମତ୍ତ ବୃଷଭ ଶରାହତ ହୋଇ ଶିବିକା ଛାଡ଼ି
ଦଉଁଙ୍କୁ ଆହମଣ କରିବାପାଇଁ ଧାବତ ହେଲା । ଦଉଁ ସୁନବାର
ଶର ନିକ୍ଷେପ କରି ବୃଷଭର ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟି ବିନ୍ଦୁ କରିଦେଲେ ।
ବୃଷଭ ହସ୍ତାରବ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭୁତଳଶାୟୀ ହେବାରୁ ତାଙ୍କ ପଛରେ
ଥୁବା ସେବକ ବୃଷଭକୁ ହାଣି ପକାଇଲା । ଦଉଁ ଶିବିକାକୁ ଯଥା-
ବସ୍ଥିତ କରି ଦ୍ଵାର ଖୋଲିଲେ । ଦେଖିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରଧରେ ମୂର୍ତ୍ତିମଣ୍ଡା
ଚପଳା, ମନ୍ଦୁଅଗ୍ନିଲକ୍ଷ୍ମୀଭୂଷିତ ଯୁବକ-ହୃଦୟାନନ୍ଦକାରିଣୀ, ଅରୁପ
ଲବଣ୍ୟବତୀ, ବାକ୍ଶକ୍ତିବିହୀନା, ଜଣେ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟା ରମଣୀ । ଦଉଁ

ତାଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ତର ପାଇବାକୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ମାତ୍ର ସେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇବାପାଇଁ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସେବକକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମୁଖ ସେବକ—“ଗୋରବା ଲୋକକୁ ଉଠାଇବ କିଆଁ ସେ ଶୋଇଥାନ୍ତୁ । ଭୂମି ଗୁଲିଆସ” — ଏଇ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କଲେ !

ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଘର୍ତ୍ତନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରି ଟିକିଏ ଡାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେବକକୁ ଅନାଇଁ ଜଳ ଆଣିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ନିଜେ ଶିବକାର ଦ୍ୱାର ଖୋଲି ଯୁବକଙ୍କୁ ଦେଖି ଆସି, ନିଜ ବକ୍ଷଦେଶରେ ତାଙ୍କର ମସ୍ତକ ସ୍ଥାପନ କରି ବସିଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଅନୁଭବ କଲେ ଯୁବକଟି ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଜୀବତ ଶବ । ତାର ସବାଙ୍ଗ ଘର୍ମାକ୍ର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଖର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୁଝି କରୁଥିଲା ଏ ସ୍ୱେଦ । ମସ୍ତକର ମଲ୍ଲୀପୁଲ ଗନ୍ଧଟି ଶିଥିଳହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ବଞ୍ଚିଥିଲା । ନିତମ୍ବରୁମ୍ପୀକୋମଳ କୁନ୍ତଳ ମୁଖକୁ ଆବୃତ କରି ଗହ୍ୱରସ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଭାସ ଶୋଭିତ । ଘର୍ମାକ୍ର କପୋଳ ଦେଶରେ ରକ୍ତକଣିକାଗୁଡ଼ିକ ବହିବାଦ୍ରାସ ସନ୍ଧ୍ୟାସ୍ୱଗରେ ଅରୁଣାଭ ଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବଭାସ ମୁଖଶ୍ରୀ ଆହୁରି ସୁନ୍ଦର । ସୁନ୍ଦରୀ ସଞ୍ଜାହ୍ନନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଗଣବଣା ଏଣିକିଲ୍ଲ ନୟନ, ଇନ୍ଦ୍ରେକଂପିତ ଚକ୍ଷୁଃତାଳା, ଯୁବକା ସୁଲଭ ଅପୂର୍ବ କାନ୍ଥ, ମନୋରମ ବିମ୍ବାଧର ମୃଣାଳବିନୟିତ ଭୁଜଲତା, ନିତମ୍ବରୁମ୍ପୀ କେଶଦାମ ତାଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ କରି ପକାଉଥିଲା । ସେ ବାତାହତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲତକାଭାସ ଅପୂର୍ବଶ୍ରୀ ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ସୁସ୍ୱଚ୍ଛାଦ ସୁନ୍ଦରୀସମୃଦ୍ଧ ଯୋଗିଣୀସି ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମନୋହର ଦିଶିଥାନ୍ତୁ ।

ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କମଳାଙ୍କର ସେହି କମଳାୟ ବଦନ ମଣ୍ଡଳର ଅପୂର୍ବ ଜ୍ୟୋତିରେ ଆମୃତଭାସ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଘର୍ତ୍ତ ନିଶ୍ୱାସ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଗଭୀର ସମବେଦନା ଉଦ୍ରେକ ହେଲା ।

ସେ ମନେ ମନେ ଶ୍ରବଣେ, “ଆହା କି ସୁନ୍ଦର ରୂପର କି ଶୋଭାମୟ ପରିଣାମ ! ଅପୂର୍ବ ଗୋଲପସୁନ୍ଦରୀଟି ଆଜି ବାନର ପଦଦଳିତ ସାମଗ୍ରୀ । କାହିଁ ବୃକ୍ଷ କଟକାର ଗୁଣ୍ଡାଳୀ, ପୁଣି କାହିଁ ଏହି ଶାପବ୍ରଷ୍ଟ ଅପ୍ସର । ବାନର ବେକରେ ଗଜମୁକ୍ତାହାର । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏକ ଦାନ; ବଧାତାଙ୍କର ଏକ ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା ।” ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଚିନ୍ତା-ସମୁଦ୍ରର ଉତ୍ସଳ-ତରଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟରେ ଭାସମାନ; ଭୃତ୍ୟ ଶିଘ୍ର ଆସି ଜଳ ଆଣି ଦେଲା । ଦତ୍ତ ସୁବର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିଗଲେ । ଶୀତଳ ଉପରୁ ପରେ କମଳାଙ୍କର ଚୈତନ୍ୟାଦୟ ଦେଲା । ସେ ସୁବକ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଭ୍ରବନମୋହନ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ଲଜ୍ଜାରେ ଅବନତ ହୋଇଗଲେ । ବସ୍ତ୍ରଟିକୁ ଶରୀରର ଯଥାସ୍ଥାନରେ ସନ୍ନିବେଶିତ କରି ଏ ସୁବକ କିଏ ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତାକଲେ । ପରେ ସେବକକୁ “ପ୍ରଭୁ କିପରି ଅଛନ୍ତି ?” ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ ।

ଦତ୍ତ ଗୁଣ୍ଡାଳୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଆହତ ଶରୀର ଦେଖିଲେ । ଗୁଣ୍ଡାଳୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅତି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ । ସେ ମୃତ୍ୟୁର ଖୁବ୍ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ତଥାପି ସେବକମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ପାଲକୀରେ ଶୁଆଇଦେଲେ । ଗୁଣ୍ଡାଳୀ ଅତିକ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ ‘ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ, ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ-କମଳା’ ମାତ୍ର ଚିତ୍କାର କଲେ । ‘ତୁମର ସ୍ତ୍ରୀ ଭଲରେ ଅଛନ୍ତି, ଉପୁ ନାହିଁ’ ହଠାତ୍ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଏ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପକାଇଲେ । ତାଙ୍କର କ୍ଷତସ୍ଥାନମାନ ପରିଷ୍କାର କରି ସେଥିରେ ପୋଡ଼ାକନାର ଉଷ୍ମ ଦେଇ, ପଟି ବାନ୍ଧିଦେଲେ । କ୍ରମେ ଗୁଣ୍ଡାଳୀ ଅବଶ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ନାହିଁ କିମ୍ବା ପ୍ରଳାପ ବ୍ୟଠିତ ଆଉ କିଛି ଶୁଣାଗଲା ନାହିଁ । କମଳା ଗୁଣ୍ଡାଳୀ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ଶୁଣି ମନେ ମନେ ଶ୍ରବଣେ ‘ଆଉରି ଜିଲ୍ଲା, ଦୈବର

ଏ ପ୍ରବେଶନାରେ ମଧ୍ୟ ପାପିଷ୍ଠର ପ୍ରାଣ ରହିଗଲା । ଦୃଷ୍ଟି ତେବେ ତୁ ମୋର ଆଉ କି ଉପକାର କଲୁ ? ମୋତେ ମାରି ଦେଇ ପାଲେ ନାହିଁ ।’

ଅନନ୍ତର ବାହକଗଣ ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପାଲିଙ୍କି ବୁଡ଼ାଇ, ନିକଟସ୍ଥ ପଲ୍ଲୀରୁ ଖଣ୍ଡେ ଗାଡ଼ିରେ କମଳାଙ୍କୁ ବସାଇ ମାଡ଼ ନଗର ଆଡ଼କୁ ଯାଏ କଲେ ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଅଭାଗିନୀ କମଳାବାଣୀ

ମାତୃନଗରବାସୀ ମୁରଲୀଧର ଦାସ ଜଣେ ଉପଯୁକ୍ତ ଗୃହସ୍ଥ । ତାଙ୍କର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସନ୍ତାନ । ପତ୍ନୀ ଆନନ୍ଦବାଣୀ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ଗୁଣବତ୍ତା ସେହିପରି ସୁଗୁଡ଼ିଣୀ ଓ ସୁଯଶ୍ଵୀ ଥିଲେ । ମୁରଲୀଧର ସେଠାରେ ବଜାରମଣ୍ଡଳ ଗୁମାସ୍ତାରେ ନିଜର ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ଆନନ୍ଦବାଣୀ ପଠକେଠାରୁ ତିନିବର୍ଷ ସାନ । ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁରଲୀଧର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ପ୍ରୀତି ଦେଉଥିଲେ ।

ଦିନ ରାତିର ପ୍ରଥମ ପ୍ରହର ଅନ୍ତତଃ ହୋଇ ନାହିଁ, ପତିପତ୍ନୀ ଉଭୟେ ନିଜ ଅବସ୍ଥାର ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଠିକ୍ ସେତିକିଦିନେ ଚେତନାହୀନ ରାଗୋଜ୍ଞ ଓ ଭୟଭରଣା ଅବସ୍ଥାରେ କମଳାବାଣୀଙ୍କୁ ଧରି ତାଙ୍କ ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥାନ ଦେଲେ । ଶାଳକଙ୍କୁ ନିକଟରେ ବେଶି ମୁରଲୀଧର ଆନନ୍ଦରେ କହି ପକାଇଲେ, ‘ଆମ ଦଉ ଆସିଛନ୍ତି ।’ ଆନନ୍ଦବାଣୀ ଦଉଙ୍କୁ ଅନେକ

ଦିନ ଦେଲେ ଦେଖି ନଥିଲେ । ଗ୍ରାଉର ଆକସ୍ମିକ ଆଗମନରେ ସେ ଆହୁରି ସ୍ନେହ-ବହୁଳା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ନିଜର କୋମଳ କରିପଞ୍ଜିବ ବୁଲୁଥିବା ବୁଲୁଥିବା କହି ପକାଇଲେ, “ମୋ ବାପା କେତେ ଦିନକେ ?” “ନାନ, ମୋ ଆସିବା ବିଷୟ ପଚାରୁଛ କଅଣ ? ଗୁଣୀ ଅବଲୋକାବଳୀଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ରାଜପୁରୁଷ ଆଜି ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହିତ । ସେମାନଙ୍କର ଆଦର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା, ସେବା ଶୁଣି ଶାରେ ଯେପରି ସୁଟି ନହୁଏ ।” ତତ୍ତ୍ୱ ଏ ଉତ୍ତର ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାର୍ଗର ସମସ୍ତ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ କମଳାବାହିକ ଗାଡ଼ୀ ଓ ପାଲିକୀରେ ଆହତ ଗଣେଶ ସେଠାରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଦଉ ଓ ମୁରଲୀଧର ଧୀରେ ଧୀରେ ଗଣେଶଙ୍କୁ ପାଲିକୀରୁ ଆଣି ଗୋଟିଏ କନ୍ଥରେ ଶୁଆଇଦେଲେ । ତାଙ୍କର ବେଦନାଜନିତ ଚିନ୍ତାର ଓ ସାମୟିକ ପ୍ରଳାପ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଶୁଣାଯାଉ ନଥିଲା । ହଠାତ୍ ଜଣେ ଚିକିତ୍ସକ ଡକାଇ ତାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରାଗଲା । ଚିକିତ୍ସକ ଗୋଟିକୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ଅଧର ସ୍ୱକୁଚିତ କରି କହିଲେ, “ବଞ୍ଚିଲେ ଯୁନର୍ଜନ୍ମ; ବଞ୍ଚିବା କିନ୍ତୁ କଠିନ ।” ସମସ୍ତେ ଏଥିରେ ଆତଙ୍କିତ ହେଲେ, ମାତ୍ର ଦଇବ ପାଞ୍ଚକୁ ମନୁଷ୍ୟର କି ହାତ ଅଛି ।

ଆନନ୍ଦବାହି କମଳାଙ୍କୁ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ବିସ୍ମିତ । ଏ ସ୍ୱର୍ଗ ଅର୍ପଣକୁ କଦାକାର ବୃତ୍ତ ଦୃଷ୍ଟରେ ଅର୍ପଣ କରି ପିତା ମାତା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିଛନ୍ତି ? ଧୂର୍ ତାଙ୍କ ପିତୃମାତୃତ୍ୱ । ନିୟତିର କି ବିଚିତ୍ର ବିଧାନ ! ବାନର ଗଳାରେ ରହୁ ହାର, ମୂର୍ଖ ମୁଖରେ କାବ୍ୟ-କବିତାର ଆଲୋଚନା—ଭଗବାନଙ୍କ ବିଚିତ୍ର-ମହିମାର ଏ କି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି !

ଆନନ୍ଦବାନ୍ଧ ଏପରି ବିସ୍ମୟ ଓ ଶୋଭାରେ କମଳାଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରି ଗୃହକୁ ନେଇଗଲେ । କମଳାଙ୍କ ଆନୟନ ବୈଧବ୍ୟର ଆଶଙ୍କାରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ସମସ୍ତବଦନା ପ୍ରକାଶ କରି ଆହାର କରିବା ଲାଗି ଅନୁରୋଧ କଲେ ।

ରାଣୋଜୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ହିମେ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ମୁରଲୀଧର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ପରମର୍ଶମତେ ରାଣୋଜୀଙ୍କ ଅନୁଜ ଦୌଲତ ରାଠିକୁ ସ୍ୱବାଦ ଦେଲେ । ଭତି ପୂର୍ବରୁ ରାଣୋଜୀଙ୍କ ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା ଜଣାଇବା ଲାଗି ଧୂଣ୍ଡିରାଠି ମାଡ଼ି ଯାଏ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଗଞ୍ଜିଇ ଦୋକାନରେ ଡେଇ ନିଶା ଖାଇ ଅଜ୍ଞାନ । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଏତିକି ବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଏ ସ୍ୱବାଦ ଜଣାଇ ଦେଲା । ସେ ମାଦକତାରେ ଟିକିଏ ପ୍ରଳାପ କରି ପୁଣି ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ ।

ଏଣେ ଆନନ୍ଦ ଓ କମଳା ଏକ ଆସନରେ ସୁପ୍ତା । କମଳା ମନୋବେଦନାହର ଅଧୀର ହୋଇ ଶୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବାରମ୍ବାର ଡାକର ନିଦ୍ରାରେ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟିଲା । ସେ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗଣ୍ଡର ଶଯ୍ୟା ଉପରେ ବସିଲେ । ଅନ୍ତତର ସେହି ସୁଖସ୍ୱଚ୍ଛ ମନେ ପଡ଼ି ନୟନରୁ ମୁକ୍ତାନିଧୀ ଅଶ୍ରୁ-କଣିକା ନିର୍ଗତ ହେଲା । ସେ ଅଶ୍ରୁ ମୋଚନ କରି ଶୁଦ୍ଧଲେ, “ତୁ ତେବେ କ’ଣ ମୋର ମାଆ— କିଏ କହିଲା ତୁ ମା ବୋଲି—ସ୍ନେହମୟୀ ଜନନୀ ବୋଲି—ତୁ ନିଶ୍ଚୟ ରାକ୍ଷସୀ । ମୋ ପ୍ରାଣ ସଂହାରଣୀ । ମୋ ସରଳ ଚରଣ ଜୀବନରେ କି ବାଧା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଆଣି ଥୋଇ ଦେଇଛୁ ? ହାୟ, ମାରବ ଅଶ୍ରୁପାତ, ମୋର ତେବେ ଚିର ସମ୍ବଳ । ମା, ତୁ ଶାନ୍ତର ସେହି ଭଜତମ ପ୍ରାସାଦରେ ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରୁଥା—ଆଉ ଏ ଅଭାଗିନୀ ନରକ-ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଛଟପଟ ହୋଇ ସତୁଥାଉ—ଧର୍ମ

ଜୀବନ । ବୃଷଭ, ତୁ କେଡ଼େ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ? ଏ ଅଭାଗିନୀର ଜୀବନ ନନେଇ ରଖିଲୁ କାହିଁକି ?”

ଆନନ୍ଦବାହୁ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରି ପାଖରେ କମଳାଙ୍କୁ ନଦେଖି ଉଦ୍‌ବେଗ ସମ୍ବରଣ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଚକ୍ଷୁ ବୁଲାଇ ଦେଖିଲେ କମଳା ଅଶ୍ରୁଜଳରେ ଭାସୁଛନ୍ତି । ଆନନ୍ଦବାହୁଙ୍କ ହୃଦୟ ସମବେଦନାରେ ପୂରି ଉଠିଲା । ସେ ସ୍ୱଭାବ ସୁଲଭ କୋମଳ ହୃଦୟରେ ତାହା ସହ୍ୟ କରି ନପାରି କହିଲେ, “ମାଆ, କାନ୍ଦୁ କାହିଁକି ? ତୁମ ସରଳ ପ୍ରାଣରେ ଏ କଷ୍ଟ ଦେଖି ମୋ ହୃଦୟ ଫାଟି ଯାଉଛି । ତୁମର ଅପୂର୍ବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, କମଳାୟ ଚୁପ୍ ମାଧୁରୀ ଯୋଗୁଁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭାଗ୍ୟ-ବିପଦର ସୂଚନା ସୁଦ୍ଧା ମିଳୁନାହିଁ । ମା, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର । ଯଦି ବା ବିପଦ ଘଟେ, ତେବେ ସେଥିକି କାହାର ଦାତ ଅଛି ? ତୁମ ପତିଙ୍କ ପ୍ରାଣ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସକଳ ବିଷୟରେ ବରାବର ମୋ ଭାଇ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ସେ ବଡ଼ ଶାନ୍ତ, ସରଳ, ଉଦାର ପ୍ରକୃତି ବିଶିଷ୍ଟ ।”

ଏ ଆଶ୍ୱସନାରେ କମଳାଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ହେଲା । ସେ ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ିକ ମନେ ପକାଇ ଆନନ୍ଦବାହୁଙ୍କ ହୋଡ଼ରେ ମସ୍ତକ ରଖି ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଆନନ୍ଦବାହୁ ତାଙ୍କ କୋମଳ-କରପଲ୍ଲବରେ କେବଳ କମଳାଙ୍କ ଅଶ୍ରୁମୋଚନରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । କେତେ କେତେ ବେଳେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ନୟନ-ସୁଗଳ ଅଶ୍ରୁଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ । ଡମ୍ବେ କମଳା ଟିକିଏ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି କହିଲେ, “ମା, ତୁମେ ନିଶ୍ଚୟ ମୋ ଜନ୍ମଦାସୀ ଜନମା—ଜନମା ନୁହଁ ତ—ଶାନ୍ତର, ଅପାର୍ଥିବ ସ୍ନେହର ଗୋଟିଏ ମୃଦୁମନ୍ଦ ପ୍ରବାହିନୀ । ଅଭାଗିନୀ ପ୍ରାଣରେ ଆଶା, ଆକାଂକ୍ଷାର ସାମାନ୍ୟ କ୍ଷୀଣ ରେଖାଟିଏ ଦିଶୁଛି,

ତୁମର ଅପାର ସ୍ନେହ, ଅପୂର୍ବ କରୁଣା ବଳରୁ । ଆହା, ତୁମେ ଯେପରି ଭଉଣୀ—ସାରା ତୁମର ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ।”

ହଠାତ୍ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସେହି କଣ ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ କଥା ବନ୍ଦ । କମଳାବାଣୀ ଉଠିଯାଇ ପ୍ରାଚୀର ନିକଟରେ ଠିଆ ହେଲେ । ଲଜ୍ଜାବନତ ବଦନରେ ପଦାଙ୍ଗୁଳ ତୁମ୍ଭରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରି କଅଣ ଗୁଡ଼ାଏ ଲେଖୁଥାନ୍ତି; ଦଉ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିଦେଇ ଭଉଣୀକୁ କହିଲେ, “ନାନି, ରାଣୋଜୀ ଟିକିଏ ଭଲ ଆଡ଼କୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଆଶା ହେଉଛି, ଶୀଘ୍ର ସୁସ୍ଥ ହୋଇଯିବେ ।”

ନିଜର ଉପସ୍ଥିତି କମଳା ଓ ଆନନ୍ଦବାଣୀଙ୍କ ମିଶ୍ରାଣାପରେ ଏକାନ୍ତ ଅନ୍ତରାତ୍ମା ଭାବି ଦଉ ଘେଠାରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ବାହାରେ ଟିକିଏ ବୁଲିଲେ, ମାଟି ତାଙ୍କ ମନ ଖୁବ୍ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ସୁନର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ରରଜନୀ । ଚନ୍ଦ୍ର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଚତୁର୍ଦିଗରେ ନୃତ୍ୟ କରୁଛି । ରାତିର ଏ ମଧୁର ସମୟରେ ଦଉ ମନସ୍ଥାପରେ । ତା ମଧ୍ୟରେ ସେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ହୃଦୟଦ୍ୱାରାଣୀ, ଶାସତ୍ରଷ୍ଟା ଅପ୍ସରାର ବର୍ଣ୍ଣନାଘାତ ରୂପଲବଣ୍ୟ । ଶ୍ରବୁଛନ୍ତି, “କମଳା, ପ୍ରକୃତରେ ତୁମେ ବୈକୁଣ୍ଠର ସମସ୍ତ ସୁଖମାମୟୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଏ ମଘ-ଭ୍ରମରରେ ତୁମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ତୁମ ଲବଣ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହେଉଛି । ପୁଣି ବୃଦ୍ଧ, କଦାକାର ରାଣୋଜୀ ଏ କେତଳା କୁସୁମର ଭ୍ରମର ! ଅସମ୍ଭବ—ଏ ଭ୍ରମ ନିଶ୍ଚୟ ଭରବାନ୍ଙ୍କର । ରାଣୋଜୀ, ତୁମେ ଜାତକତୁଲ୍ୟ ସୈନ୍ଦବୀ—ରୂପ-ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ି ଥାଇ ପ୍ରାଣ ହରାଇବ ନିଶ୍ଚୟ । ଏ, ମୋର ଏ ବାତୁଳତା ! ମୁଁ ଦୁଃଖିନୀ କମଳାକୁ ବଧବା ବୋଲି ମନେ କରୁଛି ? ଛିଃ, ବଧବା ହୁଅନ୍ତୁ, ଅଥବା ସଧବୀ ହୁଅନ୍ତୁ, ସେ ତ ପରର ।

ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମୋର ଏ ‘କୁହୁଡ଼ ପଟ୍ଟି’ କାହିଁକି ?” ଦଉ ଏହିପରି ଚିନ୍ତା ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଅବତରଣ କରି କଷ୍ଟ ମଧ୍ୟରେ ନିଦ୍ରା ତ୍ୟେଲେ ।

ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ଦୌଳତ୍ ସାତ ଅଗ୍ରଜଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ରାଣୋଜୀ ମୃତବତ୍ ପଡ଼ିତ । ଦୌଳତ୍ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ହଠାତ୍ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧରି କନ୍ଦୋର ବାହାର ପଡ଼ିଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସେମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣକୁ କେତେଦୂର ଗଲେ, ମାତ୍ର କମଳାଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦରେ ବିଷଣ୍ଣ ହୋଇ ଫେରି ଆସିଲେ । କିଛିଦୂର ଯିବା ପରେ ରାଣୋଜୀଙ୍କ କ୍ଳାନ୍ତ ବଢ଼ିଲା । ଦୌଳତ୍ ବୃଷ ଗୁମ୍ଫାରେ ଶିବକାଟିକୁ ରଖିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ମନରେ କ’ଣ ସନ୍ଦେହ ହେଲା କେଜାଣି ହଠାତ୍ ଗବାକ୍ଷ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରି ବଳାପ କରି ଉଠିଲେ । କମଳା ମୁହଁତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଶିବକା ମଧ୍ୟରେ ରାଣୋଜୀଙ୍କର ସବୁ ଶେଷ ।

ପଞ୍ଚମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଦୌଳତଙ୍କ ଦୁରଭିସନ୍ଧି

ଦୌଳତ ରାଣୋଜୀଙ୍କ କନିଷ୍ଠ ହେଲେହେଁ, ଗୁଣରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଥିଲେ । ଶ୍ରାବକ ପରି ସେ କଦାକାର, ଲମ୍ବୋଦର, ସୁଲ ଶରୀର ବିଶିଷ୍ଟ । ମାତ୍ର ଶଠକା, ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର-କରଣ, ବିଭୀଷଣର ଅଭିନୟ ପ୍ରଭୃତିରେ ସେ ଥିଲେ ଶିଷ୍ୟମଣି । ରାଣୋଜୀଙ୍କୁ ନାନା କୁପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଦେଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷୟରେ ସେ ଯେ ତୁମ୍ଭେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ସେଥିରେ ରାଣୋଜୀଙ୍କର କିଛି ଅନିଷ୍ଟ ହେଲା ନାହିଁ ।

ସତ, ମାତ୍ର ସହଚରମାନେ ତାଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ନଦେଇ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସ୍ଥୂଳତଃ ଶତସନ୍ତାନୀୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାୟୁ ଥିଲେ ବୋଲି କହିଲେ କଦାପି ଅତିରଞ୍ଜିତ ହେବନାହିଁ ।

ରାଣୋଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ କମଳା ଧୂର୍ଘ୍ବରୂପେ ସହିତ ଦୌଳତଙ୍କ ଗୃହକୁ ଗଲେ । ଦୌଳତ ଶବ ସମ୍ବାର କରାଇ ବିମର୍ଷରେ ଫେରିଲେ । ହଠାତ୍ ରାଣୋଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବାଦ ଇନ୍ଦୋରରେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇ ଗଲା । କମଳାଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ସମସ୍ତେ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କଲେ, ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ନିୟତିର ବରଷ ଗତି କିଏ ରୋଧିପାରେ ? ଦୌଳତଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଦୁର୍ଗାବାସ୍ତ୍ବ ଭିତସ୍ଵରରେ ବିଳାପ କରି କମଳାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ପକାଇଲେ । କମଳାଙ୍କ ଅପୂର୍ବ ରୂପ ଲବଣ୍ୟରେ ସେ ଅଧିକ କାତର ହୋଇ କହିଲେ, “ଆହା, ଦେବ କି ନିଦାରୁଣ ! କେଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର ! ଜୀବନରେ ଦିନକ ପାଇଁ ସୁଖ ସୌଭାଗ୍ୟ ତୁମକୁ ଦେଲା ନାହିଁ । ତୁମର ଏହି ଅରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅରଣ୍ୟ ମାଲତୀ ତୁଲ୍ୟ ନାରାଜାର ହେଲା ? କି ଦୁରଦୃଷ୍ଟି, ବିଧାତା ତେବେ ତୁମ ଭଳି ଦେଶକୁ ଏ ସଂସାରକୁ ଆଣିଥିଲା କାହିଁକି ? ସବୁ ପ୍ରକାର ବିଳାପ ବାସନାରୁ ପୃଥକ କରି, ସ୍ଵାମୀଙ୍କର ସେହି ପବିତ୍ର ସ୍ନେହରୁ ଶ୍ଵେତ ହୋଇ, ତୁମେ କିପରି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧାରଣ କରିବ ? ହାୟ, ସରଳ କୋମଳ ନାରୀ ପ୍ରାଣରେ ଏ କି ବଜ୍ରପାତ ! ତୁମକୁ ସଙ୍ଗିନୀରୂପେ ପାଇ ସଂସାର ସୁଖମୟ କରି ପାରିବ ବୋଲି ଯେ ଆଶା, ଆକାଂକ୍ଷା କରିଥିଲା, ତୁମ ସାକ୍ଷାତରେ ସେ ସବୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣିଭୂତ ହୋଇଗଲା ।”

କମଳା ଏ ସାନ୍ତ୍ବନା ସ୍ଵରକ ବିଳାପ ଶ୍ରବଣରେ ବିଚଳିତ ହେବାର କଥା—ମାତ୍ର ସେ ଯେ କାହିଁକି ହୃଦୟକୁ କଠିନ କରି ଦେଲେ କିଏ କହିପାରିବ ?

ଗଣେଶଙ୍କ ଅନ୍ତଃସ୍ଥିତି ସ୍ତ୍ରୀ ଯଥାବିଧି ମମାହିତ ହେଲା । ଦୁଇ ଡିନି ଦିନ ପରେ ଦୋଳରୁ ଧୂଣି ଗର୍ଜିତ ସହଚର କମଳାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆଳାପ କରବାକୁ ଲାଗିଲେ—

“ନୁହଁ, ଧୂଣି । କି ଘୋର ଦୁରବସ୍ଥା—ମୋ ଦକ୍ଷିଣ ହାତଟା ଛୁଣି ପଡ଼ିଲା । ଥିକ୍ ଏ ଜୀବନ ।”

“ହଁ, ନୁହଁ କ’ଣ—ଗଣେଶଙ୍କ ପରି ଭାଇ—ସବୁଥିରେ ଧୂରନ୍ଧର । ହେଲେ ଭାଉଜଙ୍କ କଥା ବରୁର କର । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ହୃଦୟ ପାଟି ଯାଉଛି—ପ୍ରାଣ ଉଡ଼ି ଯାଉଛି । ସେ ହେଉଛି କାଲିର ଯୁବକ—ଆହା କ’ଣ ହେଲା ?”

“ହଁ ରେ । ସତେ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ! କି ରୂପବତୀ ! ବଧାତାର କି ବିରାଟ ଲାଲା । ଏପରି ସୁନ୍ଦର ମୁଁ କେଉଁଠି ହେଲେ ଦେଖିନାହିଁ । ଆହା, ଏ ଅପୂର୍ବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଅବସ୍ଥା ସତେ କ’ଣ ନହେଲା ?”

ଧୂଣି ଗର୍ଜି କିଛିକାଳ ଚିନ୍ତା କରି ସନ୍ଦେହ ଦୃଷ୍ଟିରେ କହିଲେ,
“କମଳା ଏବେ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଯିବେ ? ବରୁଣର ତୁମେ ଏକା ରକ୍ଷକ, ଶାସକ, ପାଳକ ମଧ୍ୟ । ତୁମେ ତାଙ୍କ ସୁଖଦୁଃଖରେ ମହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କର; ତାଙ୍କର ସବୁ ବିଷୟର ଯତ୍ନ ନିଅ ।”

“କ’ଣ କହିଲୁ ? ଏ—ସତେ । ସେ ମୋ ପାଖେ ରହିବେ । ବାପଘରକୁ ବାହାର ଯିବେ ପରା ! ସତେ କ’ଣ ସେ ମୋ ଭାଇକୁ ବିବାହ କରିଛନ୍ତି ?”

“ବିବାହବେଳେ ମୁଁ ନଥିଲି । କିନ୍ତୁ ତୁମ ଭାଇ ତାଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ବାଟରେ ମଧ୍ୟ କମଳାଙ୍କୁ ନିଜର ଭ୍ରାତୃ୍ୟା

ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲ । ଏ କଥାରେ ତେବେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ ରହିଲା କ’ଣ ?”

“ବିବାହ ହେଲା ! ମୁଁ ଭାବୁଥିଲି ହୋଇ ନାହିଁ ବୋଲି । ହଉ ହେ, ଏଥିପାଇଁ ଭାବନା କ’ଣ ?”

“ଭାବନା କ’ଣ ? ତୁମ ମନ କ’ଣ ମୋ ପାଖରେ ଲୁଚୁଛି ରଖୁଛି ? ମନ ଖୋଲି କହ, ତୁମର ଆଉ କ’ଣ ଆଶା ଅଛି ? ଲାଭ ଥିଲେ, ବିବାହ ହୋଇନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ କ୍ଷତି କ’ଣ ?”

“ସେଇତ କ’ଣ—ତୁମ ଏତିକି କହିଲେ, ମୁଁ କମଳାଙ୍କୁ ବିବାହ ହେବାଲାଗି ଯୋଗାଡ଼ କରିବି ।”

“କିଛି ଭୟ ନାହିଁ । ତୁମର ସନ୍ତୋଷ ବିଧାନ ତ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଆଉ କିଛିଦିନ ଯାଉ । ମାୟାଜାଲ ବିସ୍ତାର କରି, ନାନା ପ୍ରକାର ଭୟ ଦେଖାଇ କମଳାଙ୍କୁ ବଶୀଭୂତ କଲେ, ହେଲା । ଗୁରୁ ଯୁବକଟାଏ ଆମ ଜାଲରୁ ଖସିଯିବ ?”

ଦୌଳତଙ୍କ ମୁଖରେ ହାସ୍ୟର କ୍ଷୀଣରେଖା ଫୁଟି ଉଠିଲା । ସେ ଆସନରୁ ଉଠି ଧୂଳି ଗର୍ତ୍ତକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ପକାଇଲେ । ହଠାତ୍ ନିକଟରେ ପଦଗଇ ଶୁଣା ଯିବାକୁ ଧୂଳି ଗର୍ତ୍ତ ଇତସ୍ତତ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରି ସେଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଚତୁଷଶାତ ଦୁର୍ଗାବାଣୀ ବିଷୟ ବଦନରେ କଷି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଦୌଳତ ପତ୍ନୀଙ୍କର ବିଷାଦରେ ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ, “ଏ କ’ଣ ? ତୁମର ସବୁଦିନେ ଏ କ’ଣ ଚିନ୍ତା ? ମୁଁ ଆଉ ଆଉ ତୁମର ଦୁଃଖ ଗୋଟାଏ କ’ଣ ?” ଦୁର୍ଗାବାଣୀ ଉତ୍ତର କଲେ, “କମଳାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ମୋ ହୃଦୟ ପାଟି ଯାଉଛି । ଆହା ! ସତେ କ’ଣ ହେଲା ! ତୁମେ ତାଙ୍କ ମା ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର ଦେଲ ତ ?”

ଦୌଳତ୍ ନିଜର ମନୋଭାବ ଗୁପ୍ତ ରଖି କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଘଟ ସମୁଦା, ସଦ୍‌ଗୁଣାଳଂକୃତା, ରୂପବତୀ, ପଣ୍ଡିତା ହୋଇଥିଲେ ସଦାଶୁରସ୍ଥାନ, ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ମୂର୍ଖ ସ୍ତ୍ରୀମାନୀ ପତ୍ନୀକୁ ଉପଦେଶ କରିବା ସ୍ବାଭାବିକ । ଦୌଳତ୍ ସେହି ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଉତ୍ସର୍ଗକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନକରି କେବେ କେବେ ନିଜର ଅଭିଳାଷ ଜଣାଇ ତିରସ୍କାର ଉପହାର ପାଉଥିଲେ । ପତ୍ନୀ ମୁଖକୁ ଅନାଇଁ ଅନାଇଁ ଦୌଳତ୍ ରାତି ସାହସରେ କହିଲେ, “ଦୁର୍ଗା, ସନ୍ତାନସ୍ଥାନ ଜୀବନ ବୃଥା । ଆମ ଗ୍ରାମର ସନ୍ତାନ ନଥିବାରୁ ମୋତେ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ କରିବାକୁ ହେଲା । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଅପୁତ୍ରିକ । ତେବେ କ’ଣ ହୋଇକାର ବଣ ମୋ ପରେ ଶେଷ ହେବ, ଶ୍ରବୁଛ ?”

ଦୁର୍ଗାବାଣି ମସ୍ତକ ଅବନତ କରି କହିଲେ, “ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର କଲେ ତ ଭଲ ।”

“ପୋଷିଲେ ବି ପୁତ୍ର ଜୀବିତ ରହି ନ ପାରେ; ପୁନର୍ବିବାହ କରିବା ଦରକାର ! ତୁମ୍ଭର ଇଚ୍ଛା କ’ଣ ?”

“ମଲ୍ଲ ମ, ମୋର ପୁଣି ଗୋଟାଏ ଇଚ୍ଛା କ’ଣ ? ଗ୍ରାମ ପୁନ୍ଦର ମଣିଷ ଟାଏ ତ ! ଏ ବୟସରେ ତୁମକୁ କିଏ ଝିଅ ଦେବ ମ ?”

“କିଏ ଦେବ—ପାଣି ତ ଠିକ୍ ହୋଇ ରହିଛି । ତୁମ୍ଭର ଦୟା ହେଲେ—ସେ—”

ଏ କଥା ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବାହାରିବା ଶୁଣି ଦୁର୍ଗାବାଣି ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ବିକଟ ଭ୍ରୂକୁଟି ଭିତ୍ତିରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମୁଖକୁ ଅନାଇଁ କହିଲେ, “ସେ ପାଣି କିଏ ସେ ?” ଦୌଳତ୍ ପତ୍ନୀଙ୍କର କେମିତି

କରପଲ୍ଲବ ଚୁମ୍ବନ କରି ଧୀର, ଅଥଚ ଲଳିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ,
“ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି, ତଳିବ ନାହିଁ ? କମଳାଙ୍କୁ ମୋ ସଙ୍ଗେ
ବିବାହ କରାଅ ।”

ଦୁର୍ଗାବାହି ଦଣ୍ଡିତାହୃତ ଭୁଜଙ୍ଗିନୀ ଭୁଲ୍ଲ କୋପାବସ୍ଥା ହୋଇ
କମ୍ପିତ ଅଞ୍ଚଳରେ କହିଲେ “ଛୁ ଛୁ, ତୁମ ପରି ନିର୍ଦ୍ଦୟ, କଠୋର
ପ୍ରାଣ ଓ ପାପମୟ ଆଉ କେଉଁଠି ଦେଖି ନାହିଁ । ଧକ୍ ଦୁଷ୍ଟା,
ତୁମର ଏହି କମ୍ପଣ ଅତୀତର ତୁମକୁ ନରକଗାମୀ କରିବ ନିଶ୍ଚୟ ।
ସହୋଦରଙ୍କ ଚିତାଗି ପ୍ରଣମିତ ନଦେଉଣୁ ଶୋକବିହ୍ୱଳା ଭ୍ରାତୃ
ଜାୟାଙ୍କର ଦୁଃଖାଗିରେ ତୁମର ଏ ଦୃତାହତ । ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା
ଦେଇ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ କରିବା ତେଣେ ଥାଉ, ଜନମାକୁ ପତ୍ନୀରୂପରେ
ବରଣ କରିବା ଲାଗି ଇଚ୍ଛୁକ ହେଉଛ ? ବିଧବା ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର
କରି, ମାତୃଭୁକ୍ତା ଭ୍ରାତୃଜାୟାଙ୍କୁ ଘୀ କରିବା ଲାଗି ଇଚ୍ଛାକରି, ତୁମେ
ଭାବିଛ, ଆନନ୍ଦରେ ତୁମର ଦିନ ଗୁଲିଯିବ ? ଧକ୍, ଏତକ ଗୌରବ
ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ତୁମର ନାହିଁ ? ତୁମ ଭଳି ସ୍ୱାମୀର ମୁଖାବଲୋକନ
କରି ପଞ୍ଚ ମହାପାତକ ଅର୍ଜନ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ବରଂ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ
କରିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର !”

ଦୁର୍ଗା ବାହିଙ୍କ ଦୃଶ୍ୟମିଶ୍ରିତ ବାକ୍ୟଶଣି ଓ ଶାସ୍ତ୍ର ଭର୍ତ୍ତନରେ
ମଧ୍ୟ ଦୌଳତ୍ୱର ଜ୍ଞାନୋଦୟ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ପୁନର୍ବାର
ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, “କମଳା ବାହି ପ୍ରକୃତରେ ବିଧବା ହୋଇ
ଥିଲେ, ମୋର ଅପରାଧ ଅମାର୍ଜ୍ୟମୟ । ଭଲ ରକମ ଜାଣେ, ଭାଇ
ତାଙ୍କୁ ବିବାହ କରି ନାହାନ୍ତି ।”

“ମିଥ୍ୟା କଥା—ଏ ସବୁ ତୁମର ବାକ୍ସଭୁଷା । ପାପିଷ୍ଠ
ଧୂଳି ଗର୍ଭର ଛଦ୍ମ କଳ୍ପନା—ଦୁଷ୍ଟତା ଧୂଳି ଗର୍ଭ, ତୋ ମୁଖରେ

ଶତ ପଦାଦାତ । ମା ଭବାନୀ, ତୋତେ ନିର୍ମଳ କରନ୍ତୁ । ତୁ ପାପିଷ୍ଠ
ମୋ ବଶର ସବନାଶ କରିବାକୁ ବସିଛୁ—ଅତୀତର ତୋର ପତନ
ହେଉ । ତୁମେ ସ୍ଵାମୀ—ମୋର ପରମପୁଣ୍ୟ, ଦେବତା । ବଶ ରକ୍ଷା
କରିବାକୁ ପାଇ ଏ ଯେ ମନ୍ତ୍ରଣା-ଜାଲ ବିସ୍ତାର କରୁଛ, ଏଥିରେ
ବଶ ଲେପ ହେବ । ସାବଧାନ ରହ ।”

“ସତ୍ରୀ ଭୟରେ ଏପରି କ୍ଷୋଧ ହେଉଛ, ଦୁର୍ଗା ! ଧୈର୍ଯ୍ୟଧର,
ମୋ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷାକର ?”

“ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରିବ ? ତେବେ କହୁଚ ବିଧବା ପ୍ରତି
ଅତ୍ୟାଚାର କରିବାକୁ ତୁମକୁ ଉପଦେଶ ଦେବ ? ହୋଲକାର ବଶ
ଲେପ କରିବା ପାଇଁ ତୁମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ? ଫକୀ ହୋଇ
ତେବେ ମୋର କ’ଣ ଏଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ? ଯାଅ, ସ୍ଵାମୀରୂପେ ମୁଁ ତୁମ-
ଭଳି ଜ୍ଞାନଗୁଣ୍ୟର ପୂଜା କରି ପାରିବି ନାହିଁ” କହି ଦୁର୍ଗାବାହି
ଦ୍ରୁତ ପଦରେ ସେ କଷ ଡାକିଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କମଳାଙ୍କୁ ଏ
କଥା ଜଣାଇ ଦେଇ ଅଭୟ ଦେଲ ପରି କହିଲେ, “ସ୍ଵାତନ୍ତ୍ର ରଞ୍ଜଣୀ,
ପାଷାଣ ତୁମର ସଖାକୁ ନଷ୍ଟ କରିବ ବୋଲି, ବିଡ଼ମ୍ବନା—ବୁଝା ସେ
ଆଶା—ତେବେ ତୁମେ ସାବଧାନ ରହ । ମା ଭବାନୀଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କର ।”

“ଭବାନୀଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବ କଅଣ—ନିଜର ସଖାକୁ
ଲଗି ତ ରମଣୀର ଶେଷ ସମ୍ବଳ ବିଷପାନ, ଉଦ୍‌ବନ୍ଧନ ଛୁଞ୍ଚିବା
ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଛି ।”

ଦୁର୍ଗା ବାହି ଚିତ୍କିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ କମଳାଙ୍କ ଲଗି
ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତିବେଶିନୀ ଶେଢ଼ିଣୀ ବାହିଙ୍କ ସହାୟତା
ଭକ୍ଷା କଲେ । ଶେଢ଼ିଣୀ ତାଙ୍କ ସ୍ଵାମୀ ରାଧାକାନ୍ତ ଗୁଣକୁ ଦୌଲତକ

ଦୁଇଭିସନ୍ ଜଣାଇ ଦେଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ରାଧାକାନ୍ତ ଦୌଳତକୁ ଡକାଇ ନେଇ କେତେ ଧର୍ମୋପଦେଶ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ ଉପଳାଭ ହେଲା । ଓଲଟି ଦୌଳତ ରାତି ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଭରସାର ବର୍ତ୍ତଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏଣେ ରୋହିଣୀ, ଦୁର୍ଗାବାଇ ଓ କମଳାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରାମର୍ଶର ସୀମା ନାହିଁ । ରୋହିଣୀ ଓ ଦୁର୍ଗା ବାଇ କମଳାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବିବାହ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଇତସ୍ତତ କରି ପକାଉଛନ୍ତି । କମଳା ଯଥାପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେବା ପରେ ଶେଷକୁ କହି ପକାଇଲେ, “ଯାହା ହେଉ, ଭଉଣୀ ! ମୁଁ ମୋର ଅଦୃଷ୍ଟ ଭୋଗିବି । ଶେଷକୁ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ବ୍ୟଗ୍ରତ ମୋର ଆଉ କି ଗତି ଅଛି ?”

“ମୁଁ ଥିବାଯାଏଁ କଦାପି ତୁମର ମାନହାନି ହେବ ନାହିଁ” ବୋଲି କହି ହଠାତ୍ ଦୁର୍ଗା ବାଇ ତାଙ୍କର ଅଶ୍ରୁମୋଚନ କରି ଚାଲିଗଲେ ।

ଷଷ୍ଠ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଶପଥ-ଗ୍ରହଣ

ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ବଣ ଲୋକପ୍ରେମ ଓ ଅତି ଗୌରବାନ୍ବିତ । ଏ ବଣର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ମଲହର ରାତି ହୋଇଥିବା ୧୭୮୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମ ପେଶବାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ସିପାହୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ସ୍ୱାଧୀନ ଶପଥ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ଭୁଜନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ପେଶବା ବାଲଜି ରାତି ତାଙ୍କୁ ମାଲବ ପ୍ରଦେଶରେ ପ୍ରଭୁର ଜାୟଗୀର୍ ପ୍ରଦାନ

କରି ସାମନ୍ତ ରାଜାରୂପେ ଗୌରବ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ମଲ୍ଲହର ରାଣି
କୌଶଲ୍ୟମେ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବୁଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାକୁ ଯତ୍ନ କରିଥିଲେ । ସେ ନାମକୁ ମାତ୍ର
ପେଶବାଙ୍କ ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରି ଇନ୍ଦୋର ନଗରକୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ
ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବଂଶୋଚିତ ମର୍ଯ୍ୟଦାରେ ସେ
ଥିଲେ ସାମାନ୍ୟ ଗୋପାଳ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ପ୍ରଶର ବୁଦ୍ଧି, ଅତ୍ୟୁତ
ବଳ ବିହୀନ ତାଙ୍କୁ ଉନ୍ନତ ପଦବୀ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ କରି ପକାଇଲା । ଏତିକିବେଳେ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହ-
ପାଦପ ମୂଳୋପାଟିତ ହେଲା । ରାଜ୍ୟର ସୁଯୋଗ୍ୟ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ,
ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଶଶ୍ରେ ରାଣି ଅମରଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ଶଶ୍ରେ ରାଣିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ବେଳକୁ ତାଙ୍କ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ,
ତାଙ୍କର ଶତବୁଦ୍ଧ ମୁମୂର୍ଷୁ ପିତା, ଗୁଣବତୀ, ବିଦୁଷୀ ପତ୍ନୀ ଅହଲ୍ୟା,
ସୁକୁମାର କୁମାର ମାଲି ରାଣି ଏବଂ ପରମ ରୂପବତୀ, ସଦ୍‌ଗୁଣାଳଂକୃତା
ଦୁହିତା ମୁକ୍ତା ବାବି । ମଲ୍ଲହର ନାତି ନାତୁଣୀଙ୍କୁ ଦେଖି ପୁତ୍ର-
ବିୟୋଗ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନୀ, ବିଧବା ପୁତ୍ରବଧୂଙ୍କର କଠୋର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ
ତାଙ୍କ ମନରେ ଭାବାନ୍ତର ସୃଷ୍ଟି କରି ଦେଇଥିଲା । ସେ ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ
ଶୋକକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଅଗତ୍ୟା କେତେକ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟଭାର
ବହନ କରିଥିଲେ । ଅନନ୍ତର ମଲ୍ଲହର ରାଣି କାଳ-ସୋଚରେ ଭାସି
ଯିବାରୁ, ତତ୍‌ପୂର୍ବେ ପୌତ୍ର ମାଲି ରାଣିଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ର ମାନେ ରାଜ-ସିଂହାସନରେ
ଅଧିଷ୍ଠିତ କଲେ । ମାତ୍ର ଅଚାରେ ମାଲି ରାଣିଙ୍କୁ ମହାଯାତ୍ରା କରିବାକୁ
ପଡ଼ିଲା । ପୁତ୍ର ଓ ଶୁଶୁରଙ୍କୁ ହରାଇ ଅହଲ୍ୟା ଶୋକରେ ବ୍ୟଥିତ
ହୋଇ ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସିଂହାସନରେ ବସିଲେ । କିନ୍ତୁ

ରାଜ୍ୟହରିଣୀ ସଚିବମାନଙ୍କର ଏପରି ଅଭିପ୍ରାୟ ନଥିଲା । କାଳେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଶତ୍ରୁର କରକବଳିତ ହୋଇ ଯିବ, କିମ୍ବା ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବିଦ୍ରୋହ ଘଟି ରାଜ୍ୟର ଅନିଷ୍ଟ ଘଟିବ, ଏଥିଲାଗି ଅହଲ୍ୟାଙ୍କ ମନ ନିରନ୍ତର ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ଏ ସବୁର ନିବାରଣ ନିମିତ୍ତ କେବଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଶୁଭ ବହନ କରିଥିଲେ ।

ରାଣୋଜ୍ଞଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଚତୁର୍ଥ ଦିବସ ପରେ ଶ୍ୟାମସୁର ମାତୃ ନଗରେ ପ୍ରତ୍ୟାଦୃଷ୍ଟ ହେଲେ । ସେ ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତି ନଶାଇଲା ପରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଗଲେ ।

ରାଧାକାନ୍ତ ମଲ୍ଲିହର ରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ପରମ ବନ୍ଧୁ, ବିଶ୍ୱାସ ଭ୍ରାତୃ, ରାଜ୍ୟହରିଣୀ ସହକର୍ମୀ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ ପ୍ରଜାବର୍ଗଙ୍କର ସେ ପରମ ଭକ୍ତଭ୍ରାତୃ ଓ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କୁ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ ପରାମର୍ଶ ଦେବାରେ ସୁରକ୍ଷିତ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କିନ୍ତୁ ସେ ୭୦ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ବୃଦ୍ଧ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଶରୀର ଅତି ବଳିଷ୍ଠ, ତେଜସ୍ୱୀନୁ । ସେ ସବୁବେଳେ ରାଜଭକ୍ତ । ତାଙ୍କର ଅକପଟ ସରଳ ସ୍ୱଭାବ ଯେଉଁ ଅହଲ୍ୟା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନ ବିଶ୍ୱସ୍ତ କର୍ମରୁ ବୋଲି ମନେ କରିଥିଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ କୃତଜ୍ଞତା ଦେଖାଇ ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଗାଢ଼ ରାଜଭକ୍ତି ରଖି କାମ କରୁଥିଲେ । ଆସିବା ଦିନ ରାତି ରାଧାକାନ୍ତ ଦତ୍ତଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ରାଣୀଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ଲାଗି ଗଲେ । ପ୍ରତିହାସ ଏମାନଙ୍କ ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଜଣାଇ ଦେଲା । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ଉଭୟେ ଅନ୍ତଃପୁରର ଗୋଟିଏ କକ୍ଷକୁ ଗମନ କଲେ । ମୁକ୍ତାଜାଲମଣ୍ଡିତ ଶ୍ୱେତପବନାକା ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଉପବିଷ୍ଟ ଜଣେ ଷୋଡ଼ଶୀ ରୂପବତୀଙ୍କୁ ଦେଖି ଉଭୟେ ଅଭିବାଦନ କଲେ । ଦତ୍ତ

ପୁଅରୁ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କୁ ଦେଖି ନଥିଲେ । ଏ ତେବେ କ'ଣ ରାଣୀ ?—
ବୋଲି ତାଙ୍କ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ହେଲା । ମୁକ୍ତାବାସ ନବାଗତ ଦଉଳକୁ
ଦେଖି ଅନ୍ତରାଳକୁ ଚାଲିଗଲେ । କିଛିସଣ ପରେ ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟା
ଯବନୀକା ଉଠେଇନ କରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କୁ
ପଚାରିଲେ, “ଆପଣ ତେବେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ବିଷୟ କହୁଥିଲେ ?”

“ଆଜ୍ଞା, ଏଇ ଯୁବକ । ମଣିମା ମୋ ପ୍ରତି ଯେପରି ଭାବ ପୋଷିଛନ୍ତି,
ସେହିପରି ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏ ଯୁବକଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବେ, ଆଶା କରେ ।”

ରାଣୀଙ୍କ ନୟନରୁ ହଠାତ୍ ବହୁଏ ତପ୍ତଅଶ୍ରୁ ଖସି ପଡ଼ିଲା ।
ଏ ଆକର୍ଷକ ଦୁଃଖର କାରଣ କଅଣ ବୋଲି ଉଭୟେ ବିଚିତ୍ର
ହେଲେ । ରାଧାକାନ୍ତ ଗର୍ବିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ମଣିମା, ଏ
କଅଣ ? ଆକର୍ଷକ ବିଷୟ ଓ ଦୁଃଖର କାରଣ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଧୈର୍ଯ୍ୟ
ଅବଲମ୍ବନ ନକଲେ ଚଳିବ କିପରି ?”

ଅହଲ୍ୟା ପ୍ରବୋଧ ମାନିଲେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ
ପାରିଲେ ନାହିଁ । ‘ଏ ଯୁବକର ମୁଖଶ୍ରୀ ଠିକ୍ ସେହିପରି । ହା ବନ୍ଧୁ,
ମାଲି ରାଓ ! ତୁମ ମୃତ୍ୟୁଲଗି ମୁଁ ଏ ବିଶ୍ୱାସସ୍ଥାନ ମନ୍ତ୍ରୀ-ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କର
ସାହାଯ୍ୟ ଓ ଆଶ୍ରୟ ଭିକା କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଅଛି । କହ,
ମୋତେ ଏକାକି କରାଗଲା ?’ ବୋଲି ବାହୁନିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।
‘ମୁକ୍ତା ବାସ ନିକଟସ୍ଥ କକ୍ଷରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଭାବକର ପୁରସ୍କୃତି ମନେ
କରି ବିଳାପ ନକରି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଏ ଦୁଃଖରେ ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟ ବିଗଳିତ ହେଲା । ସେ
ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁ ବର୍ଷଣ କରି ପରେ ଏହା ପୁରୁଷୋଚିତ ନୁହେଁ ଭାବ
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ସତେ ସତେ ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ କହିଲେ

“ମଣିମା, ତୁମ୍ଭ ଏପରି ବିଳାପ କଲେ ଚଳିବ ? କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ, ରାଜ୍ୟଭାରରୁପ ଗୁରୁଦାୟିତ୍ବ ବହନ କରି ଅଧ୍ୟେୟ ହେଲେ ଶତ୍ରୁ ଆମର ସ୍ଥାନତା ବୁଝିବ ସିନା ? ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରନ୍ତୁ । ମାଲି ରାତ୍ରି ତୁମ୍ଭଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଅଗ୍ନି ବର୍ଷଣ କରି ଯାଉଛନ୍ତି । ଏ ଶୋକାନଳ ପ୍ରଣମିତ ହୋଇ ନପାରେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ମାଲି ରାତ୍ରି କଦାପି ଫେରିବେ ନାହିଁ । ତେବେ ଅକାରଣ ଦୁଃଖରେ, ବିଳାପରେ ଲଭ କ’ଣ ? ଗୋଟିଏ ସନ୍ତାନ ତୁମେ ହରାଇ ବସିଛ; କିନ୍ତୁ ମା, ବର୍ତ୍ତମାନ କୋଟି କୋଟି ସନ୍ତାନର ଦୁଃଖ ପ୍ରତି, ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖ । ଆମ୍ଭମାନେ ତ ଆପଣଙ୍କର ଅଳ୍ପ—ଆଉ ଅଧ୍ୟେୟ କାହିଁକି ?”

ରାଣୀ ପ୍ରତ୍ୟାପ ମାନିଲେ । ପରେ ଅଶ୍ରୁ ମୋଚନ କରି କହିଲେ, “ମୁଁ ତ ମୋ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ପୁଷିବତ୍ ମନେ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେ ଯେ ଅବିଶ୍ୱାସୀ, କୁଟିଳପ୍ରକୃତି, ରାଜ-ଦ୍ରୋହୀ ମୋର ସର୍ବନାଶ କରିବାକୁ, ରାଜ୍ୟରେ ବିଦ୍ରୋହ ଘଟାଇବାକୁ ଶୁଷଣ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଆରମ୍ଭ କରୁଛନ୍ତି”—ଭାବିଛ ପାପିଷ୍ଠଗଣ, ଅନ୍ୟାୟରେ ଅଧର୍ମରେ ତୁମେ ନ୍ୟାୟକୁ ପରାସ୍ତ କରିବ ବୋଲି । ଭାବିଛ, ମୋତେ ଅବଳା ଦେଖି ବଳପୂର୍ବକ ମୋର ନ୍ୟାୟ ଦାବୀ ଗ୍ରହଣ କରିବ ବୋଲି । ଦେଖିବ ତେବେ, ପୁରୁଷର କୌଶଳ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଆଗରେ କିପରି ନାଶର ଆଲୋକ ଚାହିଁ ପରାଭୂତ ହୁଏ ?

“ଏ ରାଜ୍ୟରେ ତେବେ ଏପରି ରାଜଦ୍ରୋହୀ, ପାପିଷ୍ଠ ଅଛନ୍ତି ? ସେ ହତଭାଗ୍ୟ କିଏ ସେ ?”

“ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ, ଗଙ୍ଗାଧର ଯଶୋବନ୍ତ ରାତ୍ରିକୁ ଆଶା କରିଥିଲି; ମାତ୍ର ମୋ ଆଶା—”

ରାଧାକାନ୍ତ ଉଦ୍‌ବଗରେ ସହିତ କହିଲେ, “ମଣିମା, ତେବେ ମୋତେ ସନ୍ଦେହ କରୁଛନ୍ତି ? ଗୁମୁଙ୍କ ପତ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି କହୁଛି, ଏ ପ୍ରାଣ ହୋଲକାର ରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବ । ଧମନୀରେ ବିନ୍ଦୁଏ ରକ୍ତ ଥିବାଯାଏ, ସେଇ ବିନ୍ଦୁକ ଗୁମୁଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ସକାଶେ ଅର୍ପଣ କରିବ । ଗୁମୁ ଅବଶ୍ୟ ମୋର ବିଶ୍ୱସ୍ତତା ଜାଣିଥିବେ ।”

“ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ କରି ନାହିଁ । ଗଙ୍ଗାଧର ଯଶୋବନ୍ତ ରାଓଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହିଛି । କାଲି ସେ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର କରିବା ଲାଗି ମୋତେ ଅନୁରୋଧ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ମୋ ରାଜତ୍ୱ ପ୍ରଜାବର୍ଗର ଅମନୋନୀତ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଶୁଣୁଥିଲି ପୁରୋହିତ ଓ ମନ୍ତ୍ରୀ ମୋର ଉପକାର କରିବେ । ମାତ୍ର ମୋ କଳ୍ପନାର ବିପରୀତ ଫଳ ଫଳିଛି ।”

ଏ କଥା ଶୁଣି ମୁକ୍ତା ବାଣ୍ଟି ବିଚଳିତ ହେଲେ । ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନରେ ଯେପରି ଯଶୋବନ୍ତ ରାଓଙ୍କ ସହିତ ରାଣୀଙ୍କର ମନୋମାଳିନ୍ୟ ନରହୁଏ ଥିଲାଗି ସେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନୀରବ ପ୍ରାର୍ଥନା ଜଣାଇଲେ । ରାଧାକାନ୍ତ ରକ୍ତ ପୂର୍ବରୁ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସନ୍ଦେହ କରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଲା ।

ଦଉ ରାଣୀଙ୍କ କଥାର ମର୍ମ ପ୍ରସ୍ତରୁପେ ବୁଝି ନପାରି ନ୍ୟାୟଶୀଳ ଯଶୋବନ୍ତ ରାଓ ଏପରି ସତ୍ତ୍ୱଯନ୍ତ୍ର କରି ପାରିବେ କି ନା ମନେ ମନେ ଚର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅହଙ୍କାରୀ କହିଲେ, “ଆଉ ଦଶେଶ ଖବର ? ବିଚର ରାଣୋଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ—ଆହା, ଦୌଳତଙ୍କର କି ଭୋର ଦୁଃଖ !”

“ଶାଲି ତାଙ୍କର ନୁହେଁ ତ ଗୋଟିଏ ମରଳା ବାଳିକାର ସଦନାଶ ! ବିବାହର ମାସେ ପୁରୁ ନାହିଁ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ କମଳା ବିଧବା । ଆହା, ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ! ଖୁବ୍ ଲବଣ୍ୟବତୀ ।”

ଦଉଁ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, “ଦୁଷ୍ଟ ଦୌଳତକୁ ଶୁଣ କମଳାକୁ ବଡ଼ ହଇରାଣ କରୁଛନ୍ତି, ଶୁଣିଲି ।” ଅହଂ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ହଠାତ୍ ତାଙ୍କ ନୟନରୁ ଅଶ୍ରୁକଣିକା ନିର୍ଗତ ହେଲା । ସେ କହିଲେ, “କଣ ! ମୋ ରାଜା ଶାରଦ୍ଦେବେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାର ! ମୋ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ହେଉ ବା ହୁଏନା ଆଉ ପାରେ, ଏଥିପାଇଁ ସେ ବାଳିକା ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରି ତାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବେ ? ନା, ଦୌଳତକୁ ଡକାଇ ଆଣି ବସବର ଏହାର ପ୍ରତିକାର କରିବାକୁ ହେବ ।”

“ରାଜାଙ୍କୁ ବ୍ୟାଧି କରାକୁ ଦୌଳତ ଉଦ୍ୟତ । ଏ କଥା ଭଲ ନୁହେଁ ବୋଲି ମୁଁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ବାଳିକା ଅବିବାହିତା ବୋଲି ସେ ବସବର କହୁଛନ୍ତି । ବାଳିକା କିନ୍ତୁ ନିଶ୍ଚୟ ପରିଣୀତା । ବୈଧବ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି ମଧ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ମଣିମା ଏ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା ପଡ଼ିବା ଆଦୌ ଭଲ ନୁହେଁ । ସେ ଦୁଷ୍ଟ ପଦ ଶବ୍ଦ ସହିତ ମିଳିତ ହୁଏ, ତେବେ କି ସମ୍ଭାବନା ।”

“ଏହା ବୋଲି ମୋ ରାଜ୍ୟରେ ନାଶ ନିର୍ଯ୍ୟାତକ ହେବ ? ନା, ରାଧାଜାନ, ମୁଁ ଜାଣି ଶୁଣି ଏ ପାପକୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ଅସତ୍ୟ ଏ ଯାତନା ମୋ ପକ୍ଷରେ । ସାଧୁମାନଙ୍କର କଷ୍ଟ ନିବାରଣ ନକଲେ ସିଂହାସନରେ ବସି କି ଲଭ ?”

ଦଉଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ । ଗଣିକ ଗଣର ଧର୍ମାନ୍ୱରତା ତାଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରବଳ ବାତ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି କଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, ‘ଆହା, କି ସୁନ୍ଦର ଧର୍ମପରାୟଣତା ! ସାକ୍ଷାତରେ ଯେପରି ମୁଣ୍ଡିମାନ ଧର୍ମ । ପରମେଶ୍ୱର ଏହାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ବିଧାନ କରନ୍ତୁ ।’

ରାଧାକାନ୍ତ ରାତି କହିଲେ, “ମଣିମା, ଯଶୋବନ୍ତ ରାତି ପ୍ରମୁଖ ରଜଦ୍ରୋହ କେଉଁମାନେ ? ସେଥିଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କିପରି ପ୍ରତିକାର କରିବାକୁ ହେବ ?”

“ଦୌଳତ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେବେ । ଆଉ କିଏ ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେବେ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଆପଣ ଯେବେ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଆସିବେ ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବେ, ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ଆମ୍ଭମାନେ ଜୟ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିବୁଁ । ମୁଁ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ରାମଣୀ—ମୋତେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ । ଶୌର୍ଯ୍ୟ ବଳରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବରାବର ପରାସ୍ତା କରିବା ଲାଗି ମୋର ଇଚ୍ଛା ।”

“ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପଦ ପୁର୍ଣ୍ଣ କରି କହୁଛି, ପ୍ରଭୁ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ସର୍ବଦର୍ଶୀ—ସେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ । ରାଧାକାନ୍ତ କଦାପି ରାଜ-ଦ୍ରୋହୀ ନୁହେ । ପ୍ରଜା ରକ୍ତ ଶୋଷକ ନୁହେ ।” “ବସ ଦତ୍ତ ! ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଏ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କର ।”

“ଅଖିଳ ଦେବଗଣଙ୍କ ନାମରେ ଶପଥ କରୁଛି—ମୁଁ ବରାବର ରାଣୀଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବି” ବୋଲି ଦତ୍ତ ରାଣୀଙ୍କ ପଦ ପୁର୍ଣ୍ଣ କଲେ ।

ଯୁଗପତ୍ ଆନନ୍ଦ ଓ ବିସ୍ମୟରେ ଅହଳା ଭିତ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଦାୟ ଦେଇ ଅନ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଲାଗିଲେ ।

—————

ସପ୍ତମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର

ଗଙ୍ଗାଧର ଯଶୋବନ୍ତ ରାଓ ଯୁବକ ହେଲେହେଁ ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଖର, ବାହୁବଳ ଅସାଧାରଣ । ତାଙ୍କର କର୍ମ କୃଶଳତା ଗୁଣରୁ ସେ ହୋଲକାର ରାଜ୍ୟର ସର୍ବାଧିକ ଓ ପୁରୋହିତ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରି ରାଜ-ମନ୍ଦିରର ମୂଳସ୍ତମ୍ଭ ସଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ମଲହରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ରାଜ୍ୟରେ ନିଜର ପ୍ରତିପତ୍ତି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବା ଲାଗି ସେ ନରନର ଯତ୍ନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ରାଣୀଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଉ ଥିଲେ । କାରଣ ତାଙ୍କର ଆଶା ଥିଲା, ପୁତ୍ର ପ୍ରାପ୍ତ ବୟସ୍କ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସନ ଭାର ନିଶ୍ଚୟ ତାଙ୍କ ବାହୁବଳ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବ । ମାତ୍ର ରାଣୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା—ଏହାର ବିପରୀତ ଦିଗରେ । ସୁତରାଂ ଗଙ୍ଗାଧର ହୋଧରେ ଅନ୍ୟ କେତେ ଜଣଙ୍କୁ ଆୟତ୍ତ କରି ରାଣୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଗଙ୍ଗାଧର ଯଶୋବନ୍ତ ରାଓ ଭୋଜନ ପରେ ଆଜି ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାରେ, ମନ୍ତ୍ରଣା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ । ହଠାତ୍ ହରିହର ପାଣି ଆଜି ସେ କ୍ଷମ୍ୟରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହେଲେ । ଦରଦାସର ଗୋଟିଏ କ୍ଷୀଣଧାରା ତାଙ୍କର ମୁଖରୁ ଖସି ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ କହିଲେ, “ମହାଭାଗ, ହୋମାଜ୍ଞା ଓ ଦୌଲତ ରାଓ ପ୍ରଭୃତି ବରାବର ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ କହିଛି । ବୋଧହୁଏ ଆସୁଥିବେ । ଆପଣଙ୍କର ରାଣି ଭୋଜନ ସରିଲାଣି ତ ?”

“ମୁଁ ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ମାତ୍ର ରଘୁନାଥ ରାଓ କଅଣ କହୁଛନ୍ତି ? ମୁଁ କହିଥିଲି ପରି ତାଙ୍କୁ କହିଛ ତ ?”

“ରଘୁନାଥଙ୍କର ଏଥିରେ ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା । ସେ ବରାବର ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଯେତେବେଳେ କହିବେ, ସେତେବେଳେ ସେ ସେନ୍ଧ୍ୟ ସେନା ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାହୁକୁ ସିଂହାସନ ଚ୍ୟୁତ କରିବା ପାଇଁ ଯିବ ହସ୍ତ ।”

“କଅଣ କହୁଛ ! ଏପରି ବାକ୍ଦାନ କରିଛନ୍ତି ସେ ?”
ଯଶୋବନ୍ତ ବିସ୍ମୟ ବିସ୍ମାଦିତ ଚକ୍ଷୁରେ ଏ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ।

“କହୁଛି କଣ ! ମୁଁ ଯେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ—ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ । ସେ ମୋତେ କଦାପି ମିଥ୍ୟା କହିବେ ? ତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟର ଯଦି କେତେକାଂଶ ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ତ ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ହୋଲିକାର ସିଂହାସନରେ ବସାଇ ଦିଅନ୍ତେ ।”

ଆସ୍ତ୍ର, “ତୁମେ ତ ମୋର ପରମ ଆତ୍ମୀୟ” ବୋଲି ଯଶୋବନ୍ତ ହରିହରଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲେ, “ମୁଁ ହେଲିକାର ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ରାଜ୍ୟ ଦେବା ତ କିଛି ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ରାଜପଦ ପ୍ରତି ମୋର ଅଭିଳାଷ ନୁହେଁ । ମୋର ଇଚ୍ଛା, ଅବଳାର ଏ ଗର୍ବ, ଏ ଅଭିମାନ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିବି । ଦେଖାଇ ଦେବି ନାଶ କିପରି ଦୁର୍ବଳ; ପୁରୁଷ ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ତା ପକ୍ଷରେ ଚଳିବା କିପରି ଅସମ୍ଭବ । ଅତ୍ୟନ୍ତକୁ ଦେଖିଲେ ଘୃଣା ଆଉ କିଦାଂସାରେ ମୋ ହୃଦୟ ଜଳି ଉଠୁଛି; ମାତ୍ର ସେ ସରଳା ମୃତ୍ୟୁ ବାହୁଙ୍କ ପ୍ରତି କରୁଣା ସର୍ବ୍ବ ହେଉଛି ।”

ହଠାତ୍ ଭୃତ୍ୟ ସହିତ ହୋମାଙ୍ଗ ରାତି ସେ କକ୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ ହେଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ଆଳାପନା ବନ୍ଦ କରି ପରିହାସ ପୂର୍ବକ କହିଲେ, “ଓହୋ, କରବାଲ ପରା । ଆମକୁ ବନ୍ଦୀ କରିବାକୁ ଆସିଛ, ଦେଖୁଛି । ସେ କିଏ ?” ହୋମାଙ୍ଗ ରାତି ହସି, ‘ତୁମେ ରାଣୀଙ୍କ ବରୁଣରେ

ସତ୍‌ସମ କହୁଛ ? ତାଙ୍କ ଅଳ୍ପରେ ଲଳିତ ପାଳିତ ହୋଇ ଆମେ ନିଃଶ୍ୱସ୍ତ ରହି ପାରିବୁ ବୋଲି ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ପରେ ପୁଣି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ତୌଲିତ ରାତି ଆସି ନାହାନ୍ତି ? ଆପଣ ବୋଧହୁଏ ଆଗନ୍ତୁକ ପ୍ରତି ସନ୍ଦେହ କରୁଥିବ ? ନା, ସେ ମୋର ପରମେ ବନ୍ଧୁ ସଖାସମ । ତାଙ୍କ ଦର ଉପାସିଆ ଗ୍ରାମରେ । ଆମ କାର୍ଯ୍ୟର ସେ ବରାବର ପକ୍ଷପାତୀ ।”

ଏପରି କହିବା ବେଳକୁ ଦ୍ଵାପର ସହିତ କଳିମୂର୍ତ୍ତି ତୁଲ୍ୟ ତୌଲିତ ରାତି ଧୂଣି ରାତିଙ୍କ ସହିତ ସେ କ୍ଷଣ ଅଳଂକୃତ କରି ଦେଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମାନଙ୍କ ସହିତ କୋଠା ଉପରକୁ ଗଲେ । ସମସ୍ତେ ପଛପୁର ପ୍ରତି ସ୍ଵେଚ୍ଛାକୃଷ୍ଣ—ଅପରିଚିତ ନୁହନ୍ତି । ମାତ୍ର ସଖାସମ ସମସ୍ତଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଏକତ୍ର କରି ଦେଲେ । ସେ ହୋମାଜଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ ପାଶୁରେ ଉପବିଷ୍ଟ । ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୁପ୍ତ ବିଷୟ ସମାଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସନ୍ଦେହ । ମାତ୍ର ହୋମାଜଙ୍କ ଉତ୍ସାହରେ ହଠାତ୍ ଶବ୍ଦ-ଗ୍ରନ୍ଥି ଫିଟିଗଲା ।

ଯଶୋବନ୍ତ ଆହ୍ଲାଦରେ କହିଲେ, “ବନ୍ଧୁଗଣ, ଆମ୍ଭେମାନେ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏଠାରେ ସମବେତ, ସମସ୍ତେ ଜାଣି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶାସକ, ହୋଲକାର ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷକ ମଲହର ରାତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମର ଧାମରେ । ସେ ପୁଷ୍ପାନ୍ତର । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ରାଜ୍ୟସ୍ଵର ଗ୍ରହଣ କରି ପୁଣ୍ୟାସନ ଚଳାଇବା ଲାଗି ଅଛନ୍ତି କିଏ ? ଏଥିଲାଗି ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାଣୀକୁ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗି ପରମର୍ଶ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ସେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉପରେ ଶାସନ ଚଳାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ‘ସ୍ତ୍ରୀ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଲୟକାରୀ’ ଏ ଶାସ୍ତ୍ର ବାକ୍ୟ କଦାପି ଅମୂଳକ

ନୁହେ । ସେଥିପାଇଁ ନାଶକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଚିତ । ତାର ଚୈତନ୍ୟ ଆଣିବା ଆବଶ୍ୟକ ।”

ଶ୍ରୀମାତା:—ଆହା, କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶନା ! ଅବଳାର ରାଜ୍ୟ ଶାସନ । ପୁରୁଷ ପ୍ରତି ଅବମାନନା । ଏ କଣ କମ୍ ଅପମାନ ?

ଦୌଲତ:—ଶୁଣୁରାଜ ମୁରୁଖ, ପୁଅ ବିପ୍ଳାବ ତ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପରମ ମଙ୍ଗଳ । ଜୀବନରେ ଏ ଗୁଡ଼ିକ ଆନନ୍ଦ, ମହୋତ୍ସବ ବୋଲି ସେ ମନେ କରନ୍ତି । ଓହ୍ଲାଇ, କେଡ଼େ ନିଶ୍ଚୁର ସେ ରାଣୀ ! ପୁଅ ବିପ୍ଳାବର ତନି ମାସ ନପାତ୍ରଣୁ, ସେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।

ପଣୋବନ୍ତ:—ପୁଅ ବିପ୍ଳାବରେ ଶୋକ କରିବା ତେଣେ ଆଜି, ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜକ ନିନ୍ଦା ବା ଅପମାନକୁ ତ ତାଙ୍କର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ । ବରଂ ରାଜ୍ୟ ଲାଭ ଆଶା ତାଙ୍କ ମନରୁ ଲଜ୍ଜା ଓ ଅପମାନ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ତର୍ କରି ଦେଇଛି ।

ଧୃଷ୍ଣି:—ଚଞ୍ଚଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିବା ଭଲ ।

ପଣୋ:—ଆତ୍ମମାନେ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମରହଟ୍ଟା । ଶିବାଜୀଙ୍କ ସମୟରୁ ଏ ଜାତି ଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା ଅଧିକ ଗୌରବାବଦ୍ଧ ବୋଲି ମନେ କରି ଆସିଛି । ଆଜି ଏହା ଅବଶ୍ୟ ନୁହେଁ ନୁହେଁ । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସେ ସବୁ ବୁଝାଇବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । କିନ୍ତୁ ହରିହର, ସେହି ଭୁବନ ବିଖ୍ୟାତ ଶିବାଜୀଙ୍କ ବଂଶଧର ଆଜି ଜଣେ ଅବଳାର ଭ୍ରାତୃ, ଦାସାନୁଦାସ । ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଭଲ କରି ଦେଖ, ବରୁଣଣ ! ନାଶର ପ୍ରଭୁଭୂତ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଗୌରବ କପରି ହାନି ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ସେ ନାଶର ପ୍ରାବକ, ପାର ବାର କେଶ:

ନାହିଁ, ଧନୀରେ ରକ୍ତ ନାହିଁ, ହାତରେ ଶାଣିତ କରବାଳ ଧରିବାକୁ ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ତାର ପ୍ରଭୁର ସ୍ୱୀକାର କରୁ, ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ଯଦି ପ୍ରକୃତ ଗାର ବାଣରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଅ, ଗାର ବୁଢ଼ାମଣି ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ତଳକ ଶିବାଜୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଥାଅ, ତାହା ହେଲେ ଏ ନାଶର ଗର୍ବ ଚ୍ୟୁର୍ଣ୍ଣ କର । ତାକୁ ସିଂହାସନ ଛାଡ଼ି କରି ଦେଖାଇ ଦିଅ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଗାରର କୃତିତ୍ୱ । ଏଥିରେ ଭ୍ରମମାନେ ସମ୍ମତ ଅଛ ତ ?”

ଦୌଳତ:—ଏ ପୁଣି କି ପ୍ରଶ୍ନ ? ନାଶ-ରାଜ୍ୟରେ ଦୁଇ ତିନି ମାସ ରହି ଯେ ଲଜ୍ଜା, ଅପମାନ ଗ୍ରୋଗ କରିବାକୁ ହେଉଛି ତାହା ଶତ୍ରୁ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟକର, ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦାୟକ । ଏଣିକି ତୁମ ସହିତ ବରାବର ସହଯୋଗ କରି ଶ୍ୱଳ୍ପମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେଶ ତମାମ୍ ଲୁଣ୍ଠନ ତଳାଇବାକୁ ହେବ । ତାହା ହେଲେ ଅହଲ୍ଲା ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ଲେଉଟେବ ।

ଯଶୋ:—ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଖୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ନିରପରାଧ ପ୍ରଜାର ଧନ ସଂପତ୍ତି ଲୁଣ୍ଠନ କରିବା ଅକାରଣ, ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିଂସା, ଦେଶର ତୁମ୍ଭଳ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ଅନିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା-କଦାପି ମଙ୍ଗଳକର ନୁହେଁ । ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ସୁଖଶାନ୍ତିରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ମହାଦୋଷ । ସେମାନଙ୍କର ଶାନ୍ତିହିଁ ଆମର ଶକ୍ତି ।

ହୋମାଜୀ:—ମୁଁ ଆଗରୁ ଅବଶ୍ୟ ଏ କଥା ଗ୍ରହଣ ଦେଖିଛି । ପ୍ରଥମେ ଉଦୟପୁର ମହାରାଜାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେବାକୁ ହେବ । ସେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ତାପ ଛାଇଲେ ଆମ ରାଜ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯାନ

ଚଳାଇବ । ସେହୁକୁ ବେତାଳ ଫିଡ଼କୁ ମୁଁ ଆଗରୁ ଏହା କହି ସାରିଛି ।

ଯଶୋ:—ରାଜପୁର ଅତି ଅସୁସ୍ଥ । ସେମାନଙ୍କୁ ଲେଡ଼ି ଆଣିବା ସହଜ, କିନ୍ତୁ ଚିକିତ୍ସା ବଡ଼ କଷ୍ଟ । ଯଦି ବିଦେଶୀୟର ସାହାଯ୍ୟ ନିତାନ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତନୀୟ ମନେ କରୁଛ ତେବେ ତ ଉଦ୍‌ନାଥ ଶ୍ରୀକୁ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗିବା ଅତି ଭଲ ।

ଧୂର୍ଘ୍ତ:—ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା, ମହାରାଜ ! ଆମର ଗୁପ୍ତ ବିଷୟ ଜାଣିବାକୁ ରାଧାକାନ୍ତ 'ଓ ଶ୍ୟାମ ଦତ୍ତ ଭାରି ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବଳ ଚେଷ୍ଟା, ସେମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଧରି ନେବେ । ସାବଧାନ ।

ଦୌଲତ:—ହଁ, ଭୁଲି ଯାଇଥିଲି । ସେ ଯେ ମେଞ୍ଚଡ଼ ଟୋକା ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଦତ୍ତ ଭାରି ତଲ୍ଲୁ । ଖବ୍ ଧୂର୍ଘ୍ତ । କି ହୋମୋଜି, ଯେପରି ହେଉ ତାକୁ ଶେଷ କରିବାର ଉପାୟ ଖୋଜ । ଭୂମି କଟବାଳ; ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତା କରିପାରିବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ହୋମୋଜି:—ଠିକ୍ ଠିକ୍ । ମୋ ବିଷୟରେ ଦତ୍ତ କୁଆଡ଼େ ଲମ୍ବା ଚଉଡ଼ା କଥା କହୁଥିଲା ବୋଲି ଶୁଣିଲି । ଅବଶ୍ୟ ତା କଥା ବୁଝିବ, ଦେଖିବ ସେ ଟୋକାର କଟମତ୍ । ହେଉ, ଭଲମ୍, ହେଲଣି, ଏବେ ଚାଲି ଯିବା ।

ଯଶୋ:—ସମସ୍ତେ ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ଅଛ ? ବଡ଼ ସୁଖର କଥା । ସୁତରାଂ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାଞ୍ଛିକର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶତ୍ରୁ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛି । ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦାସରୁ ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ କିମ୍ବା ସେ ପ୍ରାପ୍ୟସୁସ୍ଥ ଗ୍ରହଣ ନକଲେ ଆମ ଉତ୍ତମଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ଛାଡ଼ି ଦେଲା ବୋଲି ବର୍ତ୍ତମାନ ପକ୍ଷ ଦେଉଛି ।

ହୋମୋଜୀ—ମୋ ବିଷୟ କିନ୍ତୁ ପସରେ ଲେଖିବ ନାହିଁ । ମୁଁ କୋରାଲ (କଟୁଆଳ) କାମରେ ଥିଲେ ତୁମମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବି ।

ଯଶୋ:—ଏ ତ କମ୍ ସାହସ ନୁହେଁ ? କି ଦୌଲତ୍, ଶୁଣିଲି ତୁମେ ତୁମ ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବ ? ତା କର ନାହିଁ । ତାହାହେଲେ ଲୋକେ ଆମକୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ।

ଦୌଲତ:—ସେଥିରେ କଅଣ ଅଛି ! ଏକଥା ସେପରି ହେଉ ସମାଧାନ କର । ଏବେ ହୋଇ ଯାଉଛି, ନା କଣ ? ଉଠ, ଯିବା ।

ସମସ୍ତେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ସଖାସମ କେବଳ ଦେବପ୍ରତିମା ତୁଲ୍ୟ ମୁକ୍ତସାକ୍ଷୀ ହୋଇ ବସି ରହିଥିଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ସଦଗ୍ୟମନା ହେଲେ ଯୁଦ୍ଧା ମାରବ ଉପବେଶନର କାରଣ ପଚାରିବାକୁ ସାହସ କଲେ ନାହିଁ ।

ହୋମୋଜୀ ସଖାସମଙ୍କ ସହିତ କେତେଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେଲା ପରେ ତାଙ୍କୁ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, “ଦେଖିଲେ ତ ସ୍ୱାର୍ଥୀକ ଦୁର୍ଗମ୍ ଯଶୋବନ୍ତକୁ । ଏହାଟି କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ମୁଁ ମୋର ଚାକିରି ଛାଡ଼ିବି ? କଦାପି ନୁହେଁ । କଅଣ ଘଟିବ କେଜାଣି । ଦୌଲତ ଓ ଯଶୋବନ୍ତ ନିଜ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ରଶୁସ୍ଥ ସିଦ୍ଧି ଲାଗି ଏ ଗଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଉଆଇଛନ୍ତି । ଏ କଥା କଣ ମୋର ଅଜ୍ଞାତ ? ଯାହା ହେଉ, ଲମ୍ବପୁର ଆକ୍ରମଣ କରିବା ଲାଗି ଉଦୟପୁର ରାଣାଙ୍କୁ ଯାଇ କହ । ତୁମେ ଯାଅ ।”

ହୋମୋଜୀ ସଖାସମଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ଗୁଡ଼ ଅଭିମୁଖରେ ଯାହା କଲେ ।

ଅଶ୍ୱମ ପରିଚ୍ଛେଦ

କମଳାଙ୍କ ଆତ୍ମହତ୍ୟା

“ମୁଁ ପ୍ରଧାନ ଅମାତ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ ବୋଲି ଯଦି ଗୁମ୍ଫା ଭାବୁଥାନ୍ତେ ତେବେ କଣ ମୋ ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା ? ହୋଲକାର ବଂଶ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିର୍ମୂଳ । ବଂଶରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଲେ ପୁଷ୍ପରୂପ ପ୍ରଘସର ନିତାନ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଏଥିଲାଗି ପୋଷ୍ୟ-ପୁଅ ଗ୍ରହଣ ପ୍ରଥା ବରାବର ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଚଳି ଆସୁଛି । ରାଜ୍ୟ-ରକ୍ଷା ତଥା ବଂଶର ଗରିମା ବୃଦ୍ଧି ଲାଗି ମୁଁ ଏ ଯଦ୍ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗୁମ୍ଫା ବିଷ-ଭୋଜନ ଛୁଲ୍ଲି ତାହା ଉପେକ୍ଷା କରି, ବିକୃତମୁଦ୍ରା ବୁଦ୍ଧ ଓ ଚପଳମତି ଯୁବକର ପରାମର୍ଶରେ ରୁଚିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବଡ଼ ବିସ୍ମୟକର ବ୍ୟାପାର, ସେମାନେ ଆଜି ଗୁମ୍ଫାଙ୍କର ହତାକାଂକ୍ଷୀ, ବିଶ୍ୱାସୀ ଓ ଅନୁରାଗୀ । ବହୁକାଳରୁ ମୁଁ ଯେ ଗୁମ୍ଫାଙ୍କର ତଥା ରାଜ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରି ଆସିଛି, ହୋଲକାର ବଂଶକୁ ରାଜାସ୍ଥେ ରକ୍ଷାକ୍ରି ପ୍ରଦାନ କରିଛି, ପ୍ରଜାର ହିତ ଲାଗି କେତେ ଯେ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ, ଆଜି ସିନା ଏ ଅପମାନ ସେ ସବୁର ପ୍ରତିଦାନରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟ ଅଛି, ଗୁମ୍ଫା ରାଜ୍ୟ-ହିତୈଷୀମାନଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ତା ନୋହଲେ ଜୀବନ ମୁକଟାପନ୍ନ । ରାଜ୍ୟ ଗୁରୁଖାର ହୋଇଯିବ । ଗୌରବମୟ ହୋଲକାର ବଂଶର ପରିଶ୍ରମ ଦେଖି ବରାବର ଆପଣଙ୍କୁ ଅନୁତାପ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ଆଜି ଗୁମ୍ଫାଙ୍କର କିଛି ନୁହେଁ, ବରଂ ମୋତେ ଗୁମ୍ଫାଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ମନେ କରି ସାବଧାନ ହୁଅନ୍ତୁ ।” ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟା ବାଣ ଏ ପଥ ପାଠ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁକ୍ତା ବାଣିକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ।

ହଠାତ୍ ଗୁପ୍ତାକାନ୍ତ ଗୁପ୍ତ ଅଭିବାଦନ ପୂର୍ବକ ସେ କନ୍ଧରେ ଉପବିଷ୍ଟ ହେଲେ । ଗୁଣୀ ତାଙ୍କୁ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କହି ଶିଘ୍ର ସେ ପସଟି ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ଗୁପ୍ତାକାନ୍ତ ପକ୍ଷ ପାଠ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିସ୍ତ୍ରୟ ଆଉ କ୍ଷୋଭରେ କହି ପକାଇଲେ, “ଯଶୋବନ୍ତ ଗୁପ୍ତ ଏପରି ଆଚରଣ କରୁଛନ୍ତି ? ତାଙ୍କର ଏ ବିଷୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବ ବୋଲି ଭାବ ନଥିଲା—ଏଣିକି ବରାବର ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ଏପରି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଭୁଞ୍ଜ ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରଦର୍ଶନରେ, ହେୟ ଶତ୍ରୁପନ୍ଥରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚଳିତ ହେବାର ଲୋକ ନୁହେଁ । ଭାବୁଛି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କ ବିକୃତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ତାହା ନୋହିଲେ ସେ ‘ବିନାଶି କାଳେ ବିପତ୍ତିର ବୁଦ୍ଧି’ ପରି ମାତି ଧରି ନଥାନ୍ତେ । ସେ ମୋର ଅଧୀନ ନହେଲେହେଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ବରାବର ମୋ ଶାଣିତ ଶତ୍ରୁର ଅଧୀନ ବୋଲି ଜାଣି ରଖିବା ଉଚିତ । ଆସ୍ତ୍ର, ଯେଉଁମାନେ କୃତୟ, ରାଜଦ୍ରୋହୀ ସେମାନଙ୍କର ନାମ କହି ପାରିବ ?” ଗୁପ୍ତାକାନ୍ତ ଗୁପ୍ତ ଗୁଣୀଙ୍କ ଧୈର୍ଯ୍ୟରେ ତୃପ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଶିବନାନା ଆମର ଆତ୍ମୀୟ । ତାଙ୍କୁ ସେଥିଲାଗି ଲମ୍ବସୁରରେ ରଖାଇ ଭଲ କରାଯିବ । କରବାଲ ହୋମୋଗା ଗୁପ୍ତ ମଧ୍ୟ ଭଲ ଲୋକ ପରି ଦିଶୁଛନ୍ତି । ତୁକାଙ୍ଗ ହୋଲକାର ତ ଶୂନ୍ୟ ପରି ବିଶ୍ୱସ୍ତ । ମାତ୍ର ମାତ୍ର; ଏଣୁ ତାଙ୍କୁ ଉନ୍ନତ ପଦରେ ରଖିବା ଅନୁଚିତ ।” ଗୁଣୀ କଥାରେ ବାଧା ଦେଇ କହିଲେ, “ତୁକାଙ୍ଗ ସତ୍ତ୍ୱକୁଳ ପ୍ରସୂତ ନହେଲେହେଁ, ଗୁଣ ଆଉ ରାଜଭକ୍ତିରେ ତାଙ୍କ ଆସନ ଖୁବ୍ ଉଚିତ । ଏଣୁ ତାଙ୍କୁ ସେନାପତି ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲି । ହୋମୋଗା ରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ କଥା ଠିକ୍ କହି ପାରୁନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଗତି ବିଧି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତୁ । ସବୁଠାରୁ ବିଶେଷ ଦୁଃଖର କଥା, ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ମୁକ୍ତା ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ । ତାଙ୍କର ଘୋର

ମନକ୍ଳେଶ ଭ୍ରାତୃ-ବିୟୋଗ ଶୋକରେ ସେ ମର୍ମାହତା, ମିଥୁମାଣା ।
ମନବ୍ୟାଧିର ଚିକିତ୍ସା ଆଉ ଅଛି କଣ ?”

“ବାପୁବଳ ସେ ମର୍ମାହତା । ତାଙ୍କର ଏ ମାନସିକ ବେଦନା ଦୂର କରିବା ଲାଗି ଜଣେ ଏପରି ଲୋକ ରହିବା ଉଚିତ ଯେ ସବୁଦିନ ତାଙ୍କ ମନରେ ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମାଇ ପାରନ୍ତୁ । ଛୁମ୍ବୁ ଏପରି କଦାପି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ମୋ ଘରେ ଗୋଟିଏ ଦାସୀ ଅଛି ସେ ଭାଷା ବୁଝିମଣ୍ଡା । ସେ କାନ୍ଦିବା ଲୋକକୁ ହସାଇ ପାରେ, ପୁଣି ହସିବା ଲୋକକୁ କନ୍ଦାଇ ପାରେ । ମୁଁ ଘରୁଛି ତାକୁ ମୁକ୍ତାବାଣ୍ଟିକର ସଙ୍ଗିନୀ କରି ଦେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଜେମାଙ୍କର ଅବସାଦ ଦୂରକରି ପାରନ୍ତା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ବିଦାୟ ନେଉଛି । ପରେ ସାକ୍ଷାତ କରିବି ।” ଶ୍ୟାମାଳ ଆସନରୁ ଉଠି ପୁଣି ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା କରି କହିଲେ “ହଁ—ଭୁଲି ଯାଇଥିଲି—ଦୌଲତ ଶୁଣିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ କଣ ? ନାଶ ଶାସନରେ ନାଶର ଗୌରବ, ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ରକ୍ଷିତ ନଃହଲେ ବଡ଼ ଅସୁନ୍ଦର । ସବୁ ସରିବା ପରେ ଆଉ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଫଳ କଣ ? କମଳା ଆତ୍ମହତ୍ୟା ନକରୁଣୁ, ତାଙ୍କ ପାତିବ୍ରତ୍ୟରେ ବାଧା ନପଡ଼ୁଣୁ, ଛୁମ୍ବୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ ।” ଶ୍ୟାମାଳଙ୍କ ବାକ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକାଙ୍କ ମନ ରୋଷ ଆଉ ଅଭିମାନରେ ଜଳି ଉଠିଲା—କରୁଣାରେ ମଧ୍ୟ ବିଗଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ କହିଲେ, “ମୋର ପ୍ରାଣ ଥାଉ ଥାଉ କମଳାଙ୍କର ମାନହାନି ଦିଅିବ ? ବୁଝା—ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୌଲତକୁ ଡକାଇ ତାର ପ୍ରତିବିଧାନ କରୁଛି । ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାଆନ୍ତୁ ଦୌଲତଙ୍କର ଆସିବା ସମୟ ହୋଇ ଗଲାଣି ।”

ଶ୍ୟାମାଳ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଗୃହରେ ଏ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ପତ୍ନୀଙ୍କ ଜଣାଇ କମଳାଙ୍କ ବିଷୟରେ ସାବଧାନ ରହିବା ଲାଗି କହିଦେଲେ ।

ରାଣୀ ଏକାକୀ ଚନ୍ଦ୍ର-ରାଜ୍ୟରେ, ଏକକବଳେ ଦୌଳତ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇଲେ । ଅତଳା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରିୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ କହି ଶଶ ଅନାଇଁ କହିଲେ, “ତୁମ ଭାଇଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଘାରି ଦୁଃଖିତ, ଚିନ୍ତିତ । ଆଜିକୁ ସାତ ଦିନ ହେଲା ପରା ! ବଡ଼ କଷ୍ଟ ।” “ମନୁଷ୍ୟ ହାତରେ ଜଣାଅଛି—ସବୁ ନିୟତିର ବିଧାନ ।” ଦୌଳତ ଅବନତ ମସ୍ତକରେ ଏ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ।

“ତାଙ୍କ ଘାଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁଠି ? ନୂଆ ହୋଇ ପରା ବିବାହ କରିଥିଲେ ?”

“ଆମ ଘରେ ଅଛନ୍ତି । ବିବାହ କରି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ତ କହୁଥିଲେ ।”

“କଅଣ କହୁଛ, ଦୌଳତ ? ପାପ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତୁମେ ମିଥ୍ୟା କହୁବାକୁ ମଧ୍ୟ ଲଜ୍ଜା ବୋଧ କରୁନାହିଁ ? ମୋ ସମ୍ମୁଖରେ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଗୋପନ ରଖି ଭାବିତ, ନିଷ୍ଠୁର ମିଳିବ ବୋଲି । ଭ୍ରାତୃ-ଜୀବୀଙ୍କୁ ତୁମେ ଚଳିପୂର୍ବକ ବିବାହ କରିବ । ମାତୃ ଜାତି ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରି ଭାବିତ ପରକାଳରେ ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ବୋଲି । ଧକ୍ ତୁମ ପୁରୁଷକୁ ! ମୋ ରାଜ୍ୟରେ ଏପରି ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କର ନାହିଁ । ଏପରି ଲୋକଙ୍କୁ ରାଜକୀୟ ବିଧାନ ଅନୁସାରେ କଦାପି କ୍ଷମା ଦିଆଯାଇ ନପାରେ । ତୁମେ ଏଡ଼େ ପାଷଣ୍ଡ ଏତେଦୂର ନିର୍ଲଜ୍ଜ—ମାତାଙ୍କୁ ପତ୍ନୀ କରିବାକୁ ଏତେ ବ୍ୟଗ୍ର ? ସାବଧାନ ରହ ।”

“ମୁଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କଦାପି ଏପରି ବ୍ୟବହାର କରିନାହିଁ କିମ୍ବା ଭବିଷ୍ୟତରେ କରିବି ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରା କହିନାହିଁ । କେବଳ ମୋର ପ୍ରତିଦ୍ଵନ୍ଦୀମାନେ ମୋ ନାମରେ ମିଥ୍ୟାରଚନା କରି ଏ କାଣ୍ଡ

ଭିଆଇଛନ୍ତି । ଗୁମ୍ଫା ସେହି ମୂର୍ଖମାନଙ୍କ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ମୋତେ ଏପରି ଭରସାର କରୁଛନ୍ତି ସିନା ? ଭ୍ରାତୃଜାୟା ମାତୁଭିକ୍ଷା ହୁଏ ? କିନ୍ତୁ ସେ ବିବାହ କରି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଏପରି କହୁଥିଲି । ବିବାହ ଯଦି ସତ୍ୟ, ତେବେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ନାହିଁ ।”

“ଶୁଣୁ, ଯଶୋବନ୍ତ ରାତି ଆମ ପ୍ରତି ଶିଖାନ୍ତି । ତୁମେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହୋଇଛ । ତୁମ ଭଳି ଶର ତେବେ ଆଉ କେତେ ଜଣ ?”

“ମୁଁ ପାପ କଣ ଜାଣେ ନାହିଁ, ମଣିମା । ଗୁମ୍ଫା ପାଦ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି କହୁଛି, ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କ ଶପଥ କରୁଛି, ମୁଁ କଦାପି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଇ ନାହିଁ । ଆଜି ହେଲେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ନେଇ ଆସିବି ।”

“ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ କହି ଦିଅ ସେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ-ମମତା ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତୁ । ମନେରଖ ତୁମେମାନେ ସମସ୍ତେ ମୃତ । ଯାଅ ଏବେ ତୁମର ଅନ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଲଗ ।”

ଦୌଳତ ବିଦାୟ ନେଲେ । ମିଥ୍ୟା ଓ ପ୍ରବଚନା ବଳରେ ସେ ରାଣୀଙ୍କ ମୁଖରୁ ଉଦାର ପାଇ ଶୁଦ୍ଧରେ ପଡ଼ିଥିଲା ବେଳକୁ ଦୁର୍ଗା ବାନ୍ଧି ନାହାନ୍ତି । କମଳା ଏକାକିନୀ । କମ-ଶରୀରୀତ ଦୌଳତ ସୁଯୋଗ ପାଇ କମଳାଙ୍କ ଚରଣତଳେ ପଡ଼ି ବିବାହ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ଘଣ୍ଟା ଓ ଅପମାନରେ ଯେତେବେଳେ କମଳା ତାଙ୍କୁ ପଦାଦାତ କଲେ, ମଦନପୀଡ଼ିତ ଦୌଳତ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ତୁମ୍ଭନର ସୁଯୋଗ ଖୋଜି ବସିଲେ । କମଳା ସୁଧୂତା ସିଂହା ତୁଳା ଗର୍ଜନ କରି କରି ଦୌଳତଙ୍କୁ ଶତବିଷତ, ରକ୍ତାକ୍ତ କରି

ପକାଇଲେ । ଦୌଳତ ଯେପରି ଗୋଟିଏ କୁକୁମ ବୋଲା ବରପାତ୍ର ।
ଏଡ଼ିକ ବେଳେ ଦୁର୍ଗା ବାନ୍ଧି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସ୍ବାମୀଙ୍କର ଏ
ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ଦେଖି ତରସ୍କାର ନକରି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର କୃଷ୍ଣ
ମନର ପ୍ରସ୍ତର ଭୁଲ ଦୌଳତ ଜଡ଼, ନିରୁତ୍ତର ।

ହଠାତ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ହେଲା । ଦୌଳତ କମଳା ପ୍ରାପ୍ତି ଆଶାର
ଶୂନ୍ୟ ସୌଧ ପ୍ରସ୍ତର କରି କରି ନିଦ୍ରା ହେଲେ । ଅନ୍ଧାର
ସମୟରେ ପୁଣି ଶାଣିତ କୃପାଣ ହସ୍ତରେ କମଳାଙ୍କ ଶୟନାଗାରକୁ
ଗଲେ । କମଳା ସେତେବେଳେ ନିଦ୍ରା । ସେ ତାଙ୍କ ଗଳଦେଶରେ
କୃପାଣ ସ୍ଥାପନ କରି ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ
ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ କମଳାଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖର ଅପରୂପ ଲବଣ୍ୟରେ
ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତରବାଣି ଫେରାଇ ଆଣିଲେ । ନାଶ ହତ୍ୟା କରି କି
ଲଭ, ବରଂ ଶୁଚିବାକ୍ୟରେ ବଶୀଭୂତ କରି ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ
ଚରିତାର୍ଥ ହେବ । ଯଦି ପାପିଷ୍ଠା ମୋର ଅକ୍ଷୟିନୀ ନହୁଏ
ତେବେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଦେଖିବ—ଏ କଥା ଶୁଣ ଶୁଣ ଦୌଳତ
ଶୟନାଗାରକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ।

ରାତିର ଶେଷଯାମରେ କମଳା ଗୁହରୁ ବାହାର କେଉଁଆଡ଼େ
ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲେ କେହି ଜାଣିଲା ନାହିଁ । ପରେ ଜଣାଗଲା ଅପମ
ଗଛ ତୋଟାରେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ କୂଅରେ ପଡ଼ି ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଛି ।

ନବମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଅଧ୍ୟାୟ

ସୁନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ର ରଜନୀ । ପ୍ରଶାନ୍ତ ଗଗନ ମଣ୍ଡଳରୁ ଚନ୍ଦ୍ରଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା
ବାହାର ଆସି ବୃଷ, ପିତୃ, ନଦ, ନଦୀ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବର୍ଣ୍ଣରେ
ରଞ୍ଜିତ କରି ପକାଇଛି । ଧୂଣି ବାଦ ସେହି ମନୋରମ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-
ଲେଖରେ ଦୌଳତଙ୍କ ଆଦେଶମତେ ମାତୃସୁର ସମୀପସ୍ଥ ପକ୍ଷୀର
ରସ କୁଟୀରରେ ଉପମତ ହେଲେ । ରବି ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି
କହିଲେ, “ବନ୍ଧୁ, ଆସିଲୁ ବଣୋମ୍ମ ମରିଗଲେ ପରା ! ଦୌଳତ
କଅଣ କହୁଛନ୍ତି ?” ଧୂଣି ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ
ହେଉଛନ୍ତି, ହଠାତ୍ ଜଣେ ଦୀର୍ଘ କୃଷ୍ଣକାୟ ବଳବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି
ସେଠାରେ ଉପମତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଳାପନାରେ ବାଧା ଦେଲେ ।
ତାର ଶୁଣ୍ଠି ମୁଖମଣ୍ଡଳ, ମସ୍ତକରେ ଦୀର୍ଘ କେଶଗୁଚ୍ଛ । ଜଟା ଉପରେ
ମୟୂରପିଚ୍ଛ ଶରୀର, ଗଳଦେଶରେ ନାନାରଙ୍ଗର ପ୍ରବାଳମାଳା
ଲମ୍ବିତ, ହାତରେ ଶସ୍ତ୍ରଧାର କୁଠାତ, ଠିକ୍ ସେପରି ଗୋଟାଏ
ପାଦଶାସ୍ତ୍ର ଶିଳାସ । ତାର ଚକ୍ଷୁ ତେଜ ଅଗ୍ନିଠାରୁ ଆହୁରି ଦିପ୍ତି-
ମୟ । ପାଶାଣ ହୃଦୟ ଧୂଣି ବାଦ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଦେଖି ଅତଙ୍କିତ
ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଆଗନ୍ତୁକ କୁଟୀର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଗ୍ରାମ୍ୟ ମହାବୀର
ଭାଷାରେ କହିଲା, “ଭାନ୍ତୁଆ ଆହୁରି ଆସି ନାହିଁ ? ଧୂଣି ବାଦ ଆସି
ତୁମକୁ କଅଣ କହୁଛନ୍ତି ? ଯୁଦ୍ଧ କହିବା ଅନୁସାରେ କରାଯାଇ
ପାରେ ?” ରବି କହିଲେ “କହୋ, ଗଣ୍ଡା ! ବସ ଏଇଠି । ଆମ
ବନ୍ଧୁର ଆଉ ଧୂଣି କଥା ମନ ଦେଇ ଶୁଣ ।”

“କ ହୋ, ଗଣ୍ଡାଣ୍ଡାଲ, ଆମର ତ ଏ ପୂର୍ବ ପୁଣ୍ୟ, ଭାଗ୍ୟର
ଫଳ । ଯଶୋବନ୍ତ, ଦୌଳତ ବାଦ, ହୋମଜୀ ପ୍ରମୁଖ କର୍ମଶୃଙ୍ଖଳାରେ

ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀକର ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ତା । ତୁ ତୋର ଭାଲସେନା
ଧରି ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବୁ ନାହିଁ ? ଶ୍ରୀ ସାଜେ ଯୁଦ୍ଧ
କଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଲାଭ, ସର୍ବର ମଧ୍ୟ ତେର ମଙ୍ଗଳ । ଜାଣି ରଖ,
ଲୁଟି ଧନରେ ଆଉ କାହାର ଅଂଶ ନାହିଁ । ସେ ସବୁ ତୋର ।
ମଲହର ନିଃସନ୍ତାନ । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ସର୍ବ ରକ୍ଷା ଲାଗି ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର
ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅତୁଳ୍ୟାଙ୍କୁ ଯେତେ ପ୍ରକାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲେ ମଧ୍ୟ ସେ
ସବୁ ପରମର୍ଶ ବ୍ୟର୍ଥ ହେଲା । ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପିଲା ଅଛି ।
ସେ ହେବ ଆମର ନୂତନ ମଲଜାର । ଆମ ସହଚରମାନଙ୍କର ଏ
ମତ । ନୂଆ ହୋଲକାରଙ୍କୁ ତୁମେମାନେ ସାହାଯ୍ୟ କର । ତୁମର
ଭାରି ମଙ୍ଗଳ ହେବ ।” ଯୁକ୍ତି ରାଓ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଥଚ ଗୁପ୍ତ-
ଭାବରେ ଏ ସବୁ କଥା କହି ଗଲେ ।

ଉଷି ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ସବୁ ଶୁଣୁଥିଲେ । ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର
ଗମ୍ଭୀରତା ଭାଙ୍ଗ ହେଲା । ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି ପରି ମସ୍ତକ ହଲାଇ ହଲାଇ
କହିଲେ “ମୁଁ ଜାଣି ସେ ହୋଲକାରକୁ । ହଁ, ବେଶ୍ ହୋଇଛି ।
ଗଣ୍ଡା, ଆଉ ସତେଇ କରନା । ଅତୁଳ୍ୟା କଦାପି ଆଉ ରାଣୀ ହୋଇ
ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ପର୍ବତ ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କୁ ଏ କଥା କହି ସାରିଛି ।
ଶ୍ୟାମ ଦତ୍ତ ମୋ ସଙ୍ଗେ ମରାମର୍ଶ କଲ ବେଳେ ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ରାଣୀ
ପକ୍ଷରେ କହିଥିଲି, କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ମୁଁ ବୁଝି ତାର ସହାର ।
ମଲହର ରାଓ ମୋର ସତ୍ତ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ତାର ପ୍ରତିହଂସା ନେବି ।
ଏତିକି ନୁହେଁ । ଦେଶ ତାମ୍ ଅତ୍ୟାଚାର, ଲୁଣ୍ଠନ ଚଳାଇ ସର୍ବନାଶ
କରିବ । ତୁ ଦୁଇ ସହସ୍ର ଶାଲ୍ ସେନା ଧରି ତଅଳ ଲୁଟି ଚଳାଇ
ଦେ । ମୁଁ ଆଣିବି କରୁଣ, ତୋର ଏଥିରେ କେହି ଅନ୍ତରାୟ
ନାହାନ୍ତି । ମୋ ବୟସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଲୋକେ ମୋର ସେବକ ।

ସମସ୍ତେ ମୋ ମାୟା ସମୁଦ୍ଧରେ ବୁଡ଼ିଯିବୁ । ଡର ନାହିଁ, ଭୟ ନାହିଁ, ଯା ଗଣ୍ଡା, ତୋ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତୁ କର ।”

ଗଣ୍ଡାଣ୍ଡାଲ୍ ବଣ୍ୟ ମୃଗ ପରି ବିପଦର ଦୁକାର କରି କହିଲା,
“ତେବେ ହେଲା, ମୋ ତାମାସା, ଏଣିକି ଟିକିଏ ଦେଖ । ଏ କାମ ହେଲେ କାଳୀକି ପୋଡ଼ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନଈବଳି ମିଳିଲେ ମଧ୍ୟ ଦେବ । ଯାଅ, ଧୂଣି ରାଓ ! ଦୌଳତକୁ କହ, ମୁଁ ବରାବର ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ଅଛି ।”

“ମଲହର ରାଓ ରକ୍ଷିକର ଥିଲେ ଘୋର ଅପକାଶ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅହଲ୍ୟା ଦୌଳତକୁ କମଳା-ବିବାହ-ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଖୁବ୍ ଅପମାନ, ଲଞ୍ଜିନା ଦେଇଛନ୍ତି । କମଳା ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଛି । ଦୌଳତ ଏ ସବୁର ପ୍ରତିଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵୀ ରୁହାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ରକ୍ଷି ଓ ତୁ ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ବୋଲି ଦୌଳତକୁ ଜଣାଇ ନୂଆ ହୋଲକାରଙ୍କ ଅଭିଷେକ ଯୋଗାଡ଼ କରିବା ଉଚିତ । ଯା, ଗଣ୍ଡା, ତୁ ଲୁଟି ଆସନ୍ତୁ କର ।”

ଧୂଣି ରାଓ ରକ୍ଷିକୁ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇ ଗଣ୍ଡାଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ହଠାତ୍ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସତର ବର୍ଷର ଗୋଟିଏ ବାଳକକୁ ଧରି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଆଗନ୍ତୁକ ସକଳ ଲକ୍ଷଣରେ ଗଣ୍ଡାଣ୍ଡାଲ୍ ଠାରୁ ଅଧିକ କଦାକାର, ବୃଦ୍ଧିତ ରୂପ ଓ ଉୟୁକର ଆକୃତି ବିଶିଷ୍ଟ । କିନ୍ତୁ ଗଣ୍ଡାଠାରୁ କିଛିତ୍ର ସୁଦ୍ଧା । ଅଧିକ ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରକୃତି ବିଶିଷ୍ଟ । ବାଳକଟି ତା ଉୟୁରେ ମୁକ ହୋଇ ଇଚ୍ଛୁକ ଅନାଉ ଥାଏ, ଆପାଦମସ୍ତକ ତାର ମଧ୍ୟ ଥରି ଯାଉଥାଏ । ତାନ୍ତ୍ରୀ ଗଣ୍ଡାକୁ ରକ୍ଷି କୁଟୀରରେ ଦେଖି କହିଲା, “ରେ, ତୋ ପାଇଁ ଏ ସୁନ୍ଦର ପିଲାକୁ

ଆଣିଛି । ଏ ପିଲା ପୁନାରୁ ଇନ୍ଦୋର ନଗରକୁ ଯାଉଥିଲା । ତୋ ମନ ମୁତାବକ ଏ ପିଲାକୁ ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ତା କର ।”

ତାନ୍ତିଆ ଏପରି କହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ ବାଳକଟିକୁ ଆଗକୁ ଭିଡ଼ି ଆଣିଲା । ଋଷି ପ୍ରଫେସାଲେକରେ ବାଳକର ମୁଖଶ୍ରୀ ଅବଲୋକନ କରି “ବେଶ, କାଳୀ ପୂଜାର ଉପଯୁକ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ । ନିମ୍ନ, ପୁରୁ ଶାସ୍ତ୍ର ବଳି ଦିଅ” ବୋଲି ଉତ୍ତାପ ଦେଲେ । ବାଳକର ପ୍ରାଣ ଭୟରେ ଥରି ଉଠିଲା, ସହାଜ ଘୃଣୀକୃ ହୋଇଗଲା । ବାଳକ ‘ମୋ ବାପ୍ପରେ’ ବୋଲି କରୁଣ ଚିତ୍କାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁକ୍ତି ତୋଇ ପୃଥ୍ବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ପଡ଼ିଗଲା । ନିଷ୍ଠୁର ତାନ୍ତିଆ ଖୋଧରେ ‘ବଦମାସ୍, ଠକୁର’ ବୋଲି କହି ଶ୍ରେଣୀକରେ ଦୂର ପ୍ରହାର ଲଗାଇ ଦେଲା । ଭୃତସ୍ତ୍ର, ଅବସନ୍ନ ବାଳକ କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ଉଭୟେ ତାକୁ ‘ଆସ ବଳି ଦେବା’ ବୋଲି କହି ଶବ ପରି ବଢ଼ି ନେଲେ । କୋମଳ ମତି ସୁକୁମାର ବାଳକ ପ୍ରତି କାହାର କରୁଣା ସଞ୍ଚାର ନହେବ ! କିନ୍ତୁ ଏ ନିଷ୍ଠୁର ଗଣେଶ ପ୍ରକୃତି ଭଲମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ନେହ ମମତା, ଦୟାମାୟାର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ଧୂସିର ପ୍ରାଣ ବାଳକ ଲଗି ବ୍ୟାକୁଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣ ହାନି ଭୟରେ ସେ ମରବରେ ଯେଠାରୁ ଫେରିଲା ।

ଏ ଘଟନାର କିଛି ଦିନ ପରେ ହୋଲକାର ଗନ୍ଧରେ ଅବାଧରେ ଚାଲିଲା, ହତ୍ୟା, ବ୍ୟଭିଚାର, ଲୁଣ୍ଠନ, ଶ୍ରେଣୀ, ଉଚ୍ଚାଧିକ । ଦେଶ ତମାମ୍ ଆତଙ୍କରେ ଥରି ଉଠିଲା । ନାଶର ମାନମହତ୍ତ୍ବ, ପ୍ରଜାର ଧନ ସଂପତ୍ତି ରକ୍ଷା ନହେଲେ କେହି ଗନ୍ଧରେ ବଢ଼ି ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଗଣିକି ଜଣାଇଲେ । ଅହଲ୍ୟା ବାଣୀ ପ୍ରଜାକୁଳର ଆତଙ୍କ, ନିଜ ସୈନ୍ୟର ଦ୍ରୋହାଚରଣ, ନିଜର ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥା, ଓ

ରାଜ୍ୟରେ ଘୋର ଅସ୍ଥିକଳତା, ଖବୁ ଅଶାନ୍ତ ବୁଝି ପରି ଅତି ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ରାଜସିଂହାସନର ଏ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ବ ବହନ ନକରି ବରଂ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ହେବ ବୋଲି ସେ ବୁଝି ପାରିଲେ । ତେଣୁ ରାଧାକାନ୍ତ ଓ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ଡକାଇ ଆଣି କହିଲେ, “ଆଜି ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରସ୍ତୋତନ କଣ ? ବରଂ ପୁଣ୍ୟଧାମ କାଶୀରେ ବିଶ୍ଵେଶ୍ଵରଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣାଗ୍ରୟ ନେବା ଭଲ । ପରମ ପତିବ୍ରତା କମଳା ବାଈ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରି ଅମର ଲୋକରେ । ସେ ଅତ୍ୟାଚାର ପାଇଁ ଶାସ୍ତି ଦେବ କିଏ ? ପାଶୋବନ୍ଧୁଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୋତନାରେ ରଘୁନାଥ ଶ୍ରୀ ଆମ ରାଜ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯାନ ଚଳାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ପେଶବାଙ୍କ ଦରବାରରେ ରାଜାଙ୍କୁ ଗୋଟେଇ କହିଥିଲେ । କି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାନ୍ତ କାଲି ପୁନାରୁ ଫେରି ଆସି ମୋତେ ଏ କଥା ଜଣାଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଦିଗରୁ ଶୁଳମାନେ ରାଜ୍ୟ ପ୍ତରଣାର କରି, ଗ୍ରାମ ନଗର ଧ୍ଵଂସ କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ପ୍ରଜାଗଣର ଏ ନିଦାରୁଣ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଶ୍ରବଣ କରି କର୍ଣ୍ଣ ବଧୂର ହୋଇ ଗଲଣି । ସେମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଉପହାର ଦେଇ ମୁଁ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିବି ? ନା, ରାଧାକାନ୍ତ, ମୋର ଏ ସିଂହାସନରେ ଆଜି କି ପ୍ରସ୍ତୋତନ ଅଛି ।”

ରାଧାକାନ୍ତ ନିବିଷ୍ଟ ଚିତ୍ତରେ ସବୁ କଥା ଶୁଣିଗଲେ । ରାଣୀଙ୍କର ଏ ଅଭୂତ ନିବିଷ୍ଟତା ଓ ଦୁଃଖରେ ସେ ବିଚଳିତ ନହୋଇ ବଳ୍ଲ ଗମ୍ଭୀର ନାଦରେ କହିଲେ, “କ୍ଷତ୍ରିୟ ରମଣୀ, ବିଶେଷତଃ ମହାଶକ୍ତି ନାରୀ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ? ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ଭୟ କରି ରାଜା ଯଦି ସିଂହାସନ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି, ତେବେ ରାଜ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ଆଣିବ କିଏ ? ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାର କଦାପି ଅସ୍ତୁର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଚିଣ୍ଟି ପାରିନାହିଁ । ସ୍ଵପ୍ନରେ ଆନନ୍ଦମାନେ

ପାପକୁ ପ୍ରଣୟ ସୁଦ୍ଧା ଦେଇନାହୁଁ । ଆଜି ସେହି ପାପ ଆନନ୍ଦରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରିବ ? ଅସମ୍ଭବ, ଗୁଡ଼ନ୍ତ ମଣିମା, ସେ କଥା— ସେଥିପାଇଁ ବରବର ପ୍ରତିକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଉପାୟ ଉଦ୍ଭାବନ କରିବାକୁ ହେବ । ମୁକ୍ତା ବାଣ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ତ ? ଦାସୀ ସବଦା ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛୁନା ?”

“ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବରବର ବିଶ୍ୱାସ କରି ଆସିଛି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ପରମର୍ଶ ଉପରେ ମୋର ଖୁବ୍ ଆସ୍ଥା ଅଛି । ଆପଣ ଓ ଦଉ ପାଇଁ ଶାନ୍ତ ଏ ଅତ୍ୟାଚାର, ଉପଦ୍ରବ ନିବାରଣ କର । ମୁଁ ସେହି ଶୁଭବିନର ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଲି । ମୁକ୍ତା ବାଣ ତୁମ ପ୍ରେମିତ ଦାସୀ ଯୋଗୁଁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଆଉ ଚିନ୍ତା କରିବା କିଛି ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ଦାସୀ ବଡ଼ ଚତୁର, ଆନନ୍ଦଦାୟିନୀ । ଯାଅ, ରାଧାକାନ୍ତ, ଯାଅ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର, ଆଉ ବାକ୍ୟାଳାପର ବେଳ ନାହିଁ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟର କଠୋର ଆହ୍ୱାନରେ ଆମ୍ଭେଲି ଦେଇ ଦେଖ ରକ୍ଷା କର ।”

“କିଛି ଭୟ ନାହିଁ ମଣିମା, ଆମେ ଉଭୟେ ସେ ଦୟା ସର୍ବାରକୁ ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ଏଠାକୁ ଘେନି ଆସୁଛୁ” ବୋଲି ଉଭୟେ ସମସ୍ତଙ୍କରେ ଏ ଗର ବାଣୀ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଦଶମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଅରଣ୍ୟ-ଘଟନା

ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମି ବିକଳିତ ଓ ପିପିଲିକାର ଦୁଷ୍ଟ ବେଶ୍ୟ ଅରଣ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ । ସେହି ବନଭୂମିରେ ବିନ୍ୟସିତ ପ୍ରାନ୍ତବର୍ଣ୍ଣୀ ପବନ ବେଶ୍ଟିର ଏକ

ଉପତ୍ୟକାରେ ଦିନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସମୟରେ ଆକାଶ ବିଦ୍ୟୁତ୍‌କାଶ୍ ମହା-
 କୋଳାହଳ ଶ୍ରୁତ ହେଲା । ବନ୍ୟମୃଗ ଭୁଲ୍ ଶୁଷ୍କ ଗଞ୍ଜିତ କରି
 ଶୁଲଗଣ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସିପ୍ର, କେନ୍ଦ୍ର ଅବା ଭକ୍ତି ପରବଶ ହୋଇ
 ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ଚରୁଣାଶାରେ ଆବରଣ ବାଳକ ପ୍ରତି ସ୍ଥିର ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ
 କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ବାଳକର ସବାଙ୍ଗ ରକ୍ତଚନ୍ଦନ ଚର୍ଚ୍ଚିତ । ମୁଖ
 ଓ କପାଳରେ ରକ୍ତ ଚଳକ, ସିନ୍ଦୂରଚୋପା; ସଦ୍ୟସ୍ନାତ ବା ଆଦ୍ର
 କେଶଗୁଚ୍ଛରୁ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଜଳ ଭୃପୃଷ୍ଠରେ ଖସି ପଡ଼ୁଅଛି । ବିଶାଳ
 ନେତ୍ର ଯୁଗଳରୁ ଅବରଳ ଅଶ୍ରୁଧାର ବହିଯାଉଛି, ଆଜି ବାଳକର
 ଶେଷ ଦିନ । ମହାଯାତ୍ରାର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ସେ କାଳୀଙ୍କ ନିକଟରେ
 ବଳିରୂପେ ଅର୍ପିତ ହେବ ବୋଲି ନିଶ୍ଚିତ । ତାର ଜୀବନ କିପରି
 ଦେବନାଗ୍ରସ୍ଥ ଚାନ୍ଦା ତପ୍ତ ଲେଉଟ ଧାଗରେ ପରିଚିତ ହେଉଥିଲା,
 କିନ୍ତୁ ମୁଖରୁ ପଡ଼େ ହେଲେ କଥା ବାହାରୁ ନଥିଲା !

ଅମିତ ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଶୁଲ ଓ ଶୁଲଙ୍ଗନାମାନେ
 ନାଚି ଉଠିଲେ । ଦୁଃଖ ତପ୍ତ ବାଳକଟି ଯମଲୋକ ଯାତ୍ରା ପାଇଁ ଘନ
 ଘନଶ୍ରବରେ ରହିଲା । ଜଣେ ବୁଦ୍ଧ ଶୁଲ ଶାଣିତ ଶଙ୍ଖ ହସ୍ତରେ,
 କିପରି ପ୍ରହାର କଲେ ବାଳକଟିର ମସ୍ତକ ଏକାବେଳକେ ସ୍ବରୂପ
 ହେବ, ଚାନ୍ଦା ପଶ୍ୟା କରିବାପାଇଁ ଅସି ଉତ୍ତେଜନ କରନ୍ତେ
 ସିଂହନାଦ ଓ କରତାଳ ଶବ୍ଦରେ ବନଭୂମି ପ୍ରତିଧ୍ବନିତ ହୋଇ
 ଗଲା । ବାଳକ ଅତିରୁଚ୍ଛ ମୁଖଟି, ବୁଲାଇ ଦେବାରୁ ତାର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା
 ହେଲା । ସେ ଚେତନା ପାଇ ଶ୍ରେଣୀଶୁଲକୁ ଯୋଡ଼ି ହସ୍ତରେ କହିଲା,
 “ବାବୁ, ମୋତେ କିଆଁ ତୁମ ଦେବାଙ୍କି ବଳି ଦେଉଛ ? ମୁଁ ମୋ
 ମାଆର ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ । ଶୁଣ ଗରିବ । ମୋ ସାନ ଶୁରଟି
 ବସନ୍ତରେ ମରି ଯାଇଛି । ମୁଁ ମୋ ‘ଉତ୍ତରୀକ’ ଦେଖିବା ପାଇଁ,

ପୁନାରୁ ଯାଉଥିଲି । ମୋର ମଧ୍ୟ ବାପ ନାହିଁ । ମୁଁ ମରିଗଲେ ମୋ ମାଆର ଆଶା ଭରସା ସବୁ ଶେଷ । ମୁଁ ଖଣ୍ଡିଏ ଗୁଳିର ଆଶାରେ ଇନ୍ଦୋର ଯାଉଥିଲି ବରୁଣରକୁ । ମୁଁ ତାକୁ ପୋଷିବି ବୋଲି ମାଆ ମୋର ଚାହିଁ ବସିଥିବ । ମୁଁ ଅନାଥଟିଏ । ତୁମେ ଦୟା କରି ଭଲ ମୋ ଜୀବନ ରଖ । ତୁମର ଭାରି ଭଲ ହବ ।” ଏ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ କେତେକଙ୍କର ଦୟା ସ୍ୱରୂପ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାନ୍ତ୍ରୀ ଗୁଣାନ୍ତୁତ ହୋଇ ଗୁରୁଙ୍କୁ କହିଲା, “ଏ ପାପୀନି କଦାପି ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ତାହା କଲେ ଦେଶକୋପ ସମ୍ଭାବିତ କିଏ ? କେତେ ପକ୍ଷୀ, କେତେ ନଗର ଆମେ ଲୁଟି କରୁଛୁ, ସେଇ କାଳୀଙ୍କ ପ୍ରସାଦରେ; ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାରୁ ଆମକୁ କେହି ଧରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ଦେଶଙ୍କ ତୃପ୍ତ କର । ଚଞ୍ଚଳ ବଳି ପକାଅ ।”

ମାନବାକୃତି ବ୍ୟାଘ୍ର-ଭାଲ୍-ଗୁରୁ ନରହିଂସାରେ ଧୁରନ୍ଧର । ପୁନଶ୍ଚ ସେ ବାଳକକୁ ବଳି ଦେବା ବାସନାରେ ଅସି ଉତ୍ତେଜିତ କଲ । ବାଳକ ଭାବିଲା, ଏଥର ତାର ସଂନାଶ । ସେ କେବଳ ଚକ୍ଷୁ ବୁଜି ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲ । ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ଆପତ୍ତି କରିବା ଭାଲମାନେ ହାତାକାର କରି ଉଠିଲେ । ‘ମରୁଟି ଆସୁଛନ୍ତି, ମରୁଟି ଆସୁଛନ୍ତି’ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୋଳାହଳ ପଡ଼ିଗଲା । କେତେକ ପ୍ରାଣ ଭୟରେ ଇତସ୍ତୁତ ଦୌଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କେତେ ବାଣ ଆଣିବା ପାଇଁ ଧାଇଁଗଲେ । କେହି ଧନୁବାଣ ହସ୍ତରେ, ପଦ-ପାଦ ଦେଶରୁ ପଥର ସଂଗ୍ରହ କରି ଆତ୍ମରକ୍ଷା ଲାଗି ସଜ୍ଜିତ ହେଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ମରୁଡ଼ିଆ ସେନା ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ । ରୁଦ୍ରଭୂଷ ଅଶ୍ରୁରୁଡ଼ି ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କ ପଶ୍ଚାତରେ କୁମାର-ସ୍ତମ୍ଭ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ଦେଖି ଭାଲ-ଗୁରୁ ଅସିଟିକୁ କାଖରେ ଜାକ

ପଳାଇ ଗଲ । କେତେକ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାର ଅନୁସରଣ କଲେ ।
 ଯେଉଁମାନେ ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିଲେ, ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।
 କେତେକ ଲୁକ୍କାୟିତ ରହି ପ୍ରସ୍ତର ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଶର ବର୍ଷଣରେ ଅଭ୍ୟାସ
 ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସମ୍ମୁଖ ଯୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଶୁଭ ଲାଗିଲା । ଶିକ୍ଷିତ, ଚର ଅଭ୍ୟାସ
 ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ସେନାର ଯୁଦ୍ଧ କୌଶଳରେ ଅଶିକ୍ଷିତ, ଅରଣ୍ୟବାସୀ ଥିଲେ
 ଆଉ କେତେକାଳ ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଅନ୍ତେ ? ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରାଣ ଉଦ୍ଧୃତେ
 ପଳାଇ ଗଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ଗାରୁଡ଼ାମଣି ସ୍ୱାଧୀନତା ପୃଷ୍ଠରେ
 ବିପକ୍ଷର ଖିନ୍ନ ଅସିଦ୍ଧାତ ବାଜି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରି ପକାଇଲା ।
 ଦୁର୍ଦ୍ଦୀନ ଗଣ୍ଡାଥାଲ୍ ଦଉଳ ହାତରେ ବନ୍ଦୀ ହେଲା ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପୃଷ୍ଠା ଶତ ବିପଜ୍ଜନକ । ସେଠାରେ ସୁନିୟମ ଚଳିଥିବାର
 ଅସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସହିତ ଶଗଡ଼ରେ
 ଗନ୍ଧାରୀ ପଠାଇ ଦିଆଗଲା । ଦଉଳ ତାଙ୍କର ପଛେ ପଛେ ବନ୍ଦୀ ଗଣ୍ଡା-
 ଥାଲକୁ ଧରି ବାହାରିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ଶୁଭିକ୍ଷ ମାତ୍ର ଅନୁଚର
 ଥିଲେ । ଫମେ ଉପତ୍ୟକା, ଅଧିକ୍ୟକା, ପବିତ୍ର ପ୍ରାନ୍ତ ଅତିକ୍ରମ କରି
 ଦଉଳ ଠିକ୍ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟକୁ ଉତ୍ତରୀୟରେ ଉତ୍ତର ନେଲେ ।
 ଦଉଳ ଅନୁଚରଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଗଣ୍ଡାର ପରିଚିତ ଥିଲା । ସେ
 ତା ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି ଆତ୍ମରକ୍ଷା ଲାଗି ଯେତେ ଯତ୍ନ କଲେ ମଧ୍ୟ
 ଦଉଳ ସାବଧାନତା ଯୋଗୁଁ ତାହା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।
 ଗଣ୍ଡା ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତାର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା
 କରି ରହିଲା । ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଅତ୍ୟାଚାର, ଲୁଣ୍ଠନ, ନରହତ୍ୟାକୁ ସେ
 କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନ କରି ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା, ତସୁ
 ଆଗରେ ତାର ପ୍ରତିମୁଖି ତାକୁ କରାଳ ମୁଖ ବ୍ୟାଦାନ କରି ତାର
 ସହାର ଅପେକ୍ଷାରେ ଅଛି ବୋଲି ସେ ଏତେଦିନେ ଉତ୍ତମରୂପେ

ଜାଣି ପାରିଲ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଆହାର ନଦ୍ରା ପଡ଼େନାଗ କରି ମୃତ୍ୟୁର
କବଳ-ଆହ୍ୱାନକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲା ।

ଗଣ୍ଡା ଧୂତ—ଏ ସବାଦରେ ହୋଲକାର ଗୁଳି ଆଜି ମହା
ଆନନ୍ଦମୟ । ଅହଲ୍ୟା ବାଣିକ ହୃଦୟ ଆଜି ଆନନ୍ଦରେ ବସିଛି ।
ପ୍ରଜାଗଣ ଆଜି ଉଲ୍ଲାସରେ ଆମୃତରା । ଶୀଘ୍ର ଗଣ୍ଡାର ଜବନ୍-ସମାଧି
ହେଉ ବୋଲି ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ।

ଦତ୍ତ ଗଣ୍ଡାର ହସ୍ତପଦ ବେନ ପୂର୍ବକ ଶୁଣିବୁଝିବୁଝି ଉପସ୍ଥଳ
ପ୍ରହର ନିୟୁକ୍ତ କରି ବାହାରେ ଆସି ଟିକିଏ ଆନନ୍ଦରେ ବିଶ୍ରାମ
କଲେ । ଋଷି ଦତ୍ତଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଜଣାଇ କହିଲେ “ବଧୂ, ଏ ପାପୀ
ଧର ପଡ଼ିବାରୁ ଦେଶ ତମାମ୍ ଆନନ୍ଦିତ । ଏହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶେଷ
କର । ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବରବର ତୁମେ ଶାଶ୍ୱତ ଜୀବି ଅଜନ କରବ ।
ଏ ପାପୀ ଲଗି ପ୍ରଜାବର୍ଗର ଯେ ଅସୀମ କଷ୍ଟ, ଏତେ ଦିନ ତାର
ଫଳ ଫଳିଲା । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କ ନିଶ୍ୱାସରେ ହତଭାଗ୍ୟର ନିଶ୍ୱାସ
ସଫଳାତ ହେବ ।”

“ଆପଣଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦର ଏ ଫଳ । ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତ ମହାପୁରୁଷ
ଯେତେବେଳେ ହୋଲକାର ବଂଶର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରୁଛନ୍ତି, ସେ
ବଂଶର କାର୍ତ୍ତବିକ ଉନ୍ନତ ନହେବ ? ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ଆପଣଙ୍କ ଅମୃତ-
ମର୍ଦ୍ଦ ପ୍ରସାଦର ଫଳ ।”

ହଠାତ୍ ଜଣେ ଯବନ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ପରୁରଲା,
“ବାବୁ, ଏଠାରେ ଶ୍ୟାମ ଅଛନ୍ତି ?” ଦତ୍ତ ହଠାତ୍ ଚକିତ ହୋଇ
ଉଠି—“ଅବଦୁଲ ନାହିଁ ! କାର୍ତ୍ତବିକ ଏଡ଼େ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ଆସିଲ ?
କଣ ହେଲା ?” ବୋଲି ଚଞ୍ଚଳ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ । “ଉଦ୍‌ବେଗ କିଛି

ନାହିଁ, ମହାରାଣୀଙ୍କ ଆଦେଶ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନେଇ ଆସିଛି” ବୋଲି କହି ନାହିଁ ଅତିଶୟ ତାହା ଦଉଳ ମୁଖକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲା । ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବେ ଶୀଘ୍ର ଏ ଆଦେଶ ହେବା ବୋଲି ଭାବ ନଥିଲେ । ପରେ ଫାଉଁସ୍ ଲେଖାସ ଡାକ କରି ମାରବ ରହିଲେ ।

ରୁଷି ପଥର ତାପ୍ତର୍ଯ୍ୟ ପରୁରବାରୁ ଦଉ ଗଣ୍ଡାଘାଲକୁ ଉଠାଇ କହିଲେ, “ମହାରାଣୀଙ୍କ ଆଦେଶ ଶୁଣ । ଗଣ୍ଡାଘାଲକୁ ଏଠାକୁ ଆଣିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଘାଲ୍, ବଡ଼ାର (ମହାଜନ) ଗଣ୍ଡ ପ୍ରଭୃତି ପାଞ୍ଚଟି ଲେଙ୍କେ, ଏହା ପରେ ଏପରି ରାଜପ୍ରୋତ୍ତ ଯେପରି ନକରନ୍ତି, ସେଥି ଲଗି ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ବରୂପ ସେମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଗଣ୍ଡକୁ ଉନ୍ନତ ବୃକ୍ଷରେ ଝୁଲାଇ ବିନାଶ କରି । କାଲି ଠିକ୍ ସକାଳ ବେଳକୁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଦେବାକୁ ହେବ ।” ସୁନନ୍ତ ଗଣ୍ଡାପ୍ରତି କହିଲେ, “ଶୁଣିଲୁ ଏ କଠୋର ଆଦେଶ । କାଲି ପ୍ରଭାତରେ ତୋ ମରଣ ସୁନନ୍ତର ।” ଏ କଠିନ ଦଣ୍ଡବିଧାନ ପ୍ରାଦେଶିକ ଶୁଣାଇବା ମାତ୍ରେ ଦଉଳ କୋମଳ ପ୍ରାଣ ଅତିରିକ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଛଟପଟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଅଶ୍ରୁପାତ କରି ବାହାରିବାକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ସେଇ ନିର୍ମଳ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଲୋକରେ ଖଟ ଉପରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ ।

ଗଣ୍ଡାଘାଲ୍ ଦଉଳ ବାକ୍ୟରେ ବଜ୍ରହତ ଦୁଃଖକୁ ଭୁଲି-ଶାସ୍ତ୍ରୀ ହେଲା । ପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ସେ ସୁଖିବଦ୍ଧ ନିଶ୍ଚଳ, ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ । ରୁଷି ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ବନା ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ବା-ମୃତ୍ୟୁର ବିଶ୍ବାସିକା ତାକୁ ଆହୁରି ବିକଳ କରି ପକାଇଲା । ପୃଷ୍ଠିଚନ୍ଦ୍ର ଦର୍ଶନରେ ଦଉଳର ମୁଖ-ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଉଦୟୁକ୍ତି ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଳୟମାରୁତି ପ୍ରେରଣାରେ ମହା ମହା ତରଙ୍ଗ ଉଠିଲା ପଡ଼ିଲା । କମଳା ବାଉଁଶ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷିତ, ବୃକ୍ଷର ବଧ ଇତ୍ୟାଦି ସେ ଦିନର

ଦଟନାବଳୀ ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ପଥାରୁତ ହେବାରୁ, ସେ ଗଣ୍ଡାଘାଲ୍ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ରାଜଭକ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ସବୁ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଗଲେ । ମାନସିକ ବିକୃତି ଯୋଗୁଁ ସେ ଗାନ୍ଧୋବ୍ଧାନ କରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ସାବଧାନ ରହିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇ କମଳାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଦେଖିଥିବା ସ୍ଥଳକୁ ଗଲେ ।

‘ଆହା, ସୁନ୍ଦର, ହାୟ କମଳା ବାନ୍ଧି ! ତୁମେ କଣ ସତେ ଅନ୍ଧାୟୁ ? ବୃଷଭ ମୁଖରୁ ତୁମ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରି ଶାବିଥିଲି, ତୁମେ ନିଷ୍ଠୁର ଦେଶ, ଅମରଲୋକରୁ ପାପଦ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ମର୍ତ୍ତ୍ୟପୁର ଅଳଂକୃତ କରିଛ । ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ତୁମେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବ ବୋଲି ମୁଁ କଳ୍ପନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରିନାହିଁ । ତୁମେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋ ଜୀବନକୁ ନେଇ ଯାଇଛ । ତୁମ ବ୍ୟତୀତ ଏ ଜଡ଼ ପିଣ୍ଡଟା ସଂସାରରେ ରହି ଆଉ କଅଣ କରିବ ? ମୋତେ ତୁମ ପାଖକୁ ନେଇ ନାହିଁ ? କମଳା ! ତୁମେ କଅଣ ସତେ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର ? ତୁମ କୋମଳ ପ୍ରାଣ, ସରସ ହୃଦୟ କଣ ପ୍ରକୃତରେ ପାଷଣ ପରି ? ତୁମ ଦର୍ଶନ ଦିନୁ ଶାବିଥିଲି, ତୁମକୁ ମୋ ହୃଦୟ ରାଜ୍ୟର ରାଣୀ ରୂପେ ବରଣ କରିବ । ମାତ୍ର ତୁମେ ମୋତେ ଏ ନରକଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ପକାଇ ଦେଇ ରୁଲିଗଲ ଦିବ୍ୟଲୋକକୁ ।’ ଦଉ ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ିକ ଏହିପରି ସ୍ମରଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପୁଣି ପାଗଳଙ୍କ ପରି ପ୍ରଳାପ କରି କହିଲେ, “ହେଇଟି—ଜଣକ ପାଇଁ ମୁଁ ବୃଷଭକୁ ହତ୍ୟା କଲି । ଏଇ ତ ସେ ସ୍ଥାନ ! ଏଇଠାରେ ତ କମଳାଙ୍କୁ ମୁଁ ଶିବକାରୁ ଉଠାଇ ଆଣି ଶୀତଳ ଉପରୁର କରି ଥିଲି । ନିର୍ନାମେଷ ନୟନରେ ତାଙ୍କର ସେହି କମଳାୟୁ ରୂପ-ମାୟାକୁ ଅନାଇଁ ଅନାଇଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପୂଜା କରିବାକୁ ଉପାୟନ

ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲ । ତୁମେ ତା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ମୋ ପ୍ରତି ସେ ଦୃଷ୍ଟି ପାତ କରୁଥିଲ, ମୁଁ ଜୀବନରେ ତାହା ଭୁଲିବି ନାହିଁ, କମଳା !”

ଦଉ ଏହିପରି ପୂର୍ବସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ିକ ମନେ ପକାଇ ମନ୍ଥଥ-ଶବର ଶରୀର କୁରଙ୍ଗ ଭୂଲ ସେଠାରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏକାଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଅସାବଧାନତାର ପରିଣାମ

ମନ୍ଥଥ ବେଦନାଗ୍ରସ୍ତ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରଜନୀର ଶେଷ ସ୍ଥାନରେ ରୁଷି-କୁଟୀର ଆଡ଼କୁ ଫେରିଲେ । ପ୍ରକୃତ ହେବାମାତ୍ରେ ଗଣ୍ଡାକୁ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ହେବ, ସେଥିଲାଗି କେଉଁ ଦୃଷ୍ଟ ସୁବିଧାଜନକ ସେ ତାର ଅନୁସନ୍ଧାନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାବିଲେ—ହାୟ, ସଜଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରଜାଗଣର ହୃଦ ସକାଶେ ମୁଁ ଆଜି ଦୁଷ୍ଟମୀ କରିବାପାଇଁ ଅଗ୍ରସର । ଆଜି ମୋ ଜୀବନରେ ଏହା ପ୍ରଥମ । ଦୁରାତ୍ମାକୁ କିନ୍ତୁ ସଫାର ନକଲେ ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ରାଜାଦେଶ ଅମାନ୍ୟ କଲେ ସମୁଚିତ ଶାସ୍ତି ଶୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସଦ୍‌ଗୁମନା ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଚାଲିଛନ୍ତି—କୁଟୀର ଦ୍ଵାରଦେଶରେ ଦେଖିଲେ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ରକ୍ତ—ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଫେଲ । ସେ ବିସ୍ମୟରେ ସେହି ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ ପ୍ରତି ଅନାଇଁ ରହିଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରି ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅନୁଚରର ମସ୍ତକ ଦ୍ଵିଶଣ୍ଡିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଦଉଙ୍କ ହୃଦୟ ଆବେଗ ଓ ଚାପୁଲରେ ପୂରି ଉଠିଲା । ସେ ଅତି ଶୀଘ୍ର କୁଟୀର ଭିତରକୁ ଦଉଡ଼ି ଗଲେ । ଦେଖିଲେ ରୁଷିଙ୍କର ହସ୍ତପଦ ବନ୍ଦା ହୋଇଛି । ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ କନାବିଣ୍ଡାଟାଏ ଥିବାରୁ ସେ କଥା

କହିବାକୁ ସୁଦ୍ଧା ଅସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦଉ ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇ ବନ୍ଦନ ମୋଚନ କଲେ । ଜନାବିଣ୍ଡାଟି ମୁଖରୁ କାଢ଼ି ଦେଇ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶନାର କାରଣ ପଚାରିଲେ । ରୁଷି କ୍ଳାନ୍ତ ଅପନୋଦନ କରି ଧୀର ଅଥଚ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ବନ୍ଧୁ, ଆଉ କଅଣ ପଚାରିବୁ । ତୁମ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋର ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗନା ଘଟିଛି । ତୁମେ କୁଟୀର ତ୍ୟାଗ କରି ବାହାରକୁ ଯିବାର କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଚାରିଜଣ ଶାଲ୍ ଆସି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ କଲେ । ତୁମର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଭୃତ୍ୟ ଚାକର ସନ୍ତୁଷ୍ଟାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରାଷ୍ଟ୍ରାସରଣ ତାଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଭାବରେ ହତ୍ୟା କରି ମୁଁ ବାଧା ଦେବାରୁ ମୋତେ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ପକାଇ ଗଣ୍ଡାମୁଲକୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନେଇ ରୁଲିଲେ । ତୁମର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନୁଚରମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁସରଣରେ ଯାଇଛନ୍ତି । ଏହାଛଡ଼ା ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଜାଣି ନାହିଁ । ମୋ କୁଟୀରରେ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶନା ଘଟିବାରୁ ଲୋକେ କଅଣ ଭାବିବେ କେଜାଣି ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଭାରି ଲଜ୍ଜିତ । ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ ପରମାତ୍ମା ଜାଣନ୍ତୁ ।”

ରୁଷିଙ୍କ ବାକ୍ୟରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ ଚିନ୍ତାପୂର୍ବକ ପ୍ରତିମାତୁଲ୍ୟ କୁଟୀରର ଗୋଟିଏ କଣକୁ ଆଉଜି ତାଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ଚିନ୍ତା କରି ହତଭାସ୍ତା ହୋଇଗଲେ—ଅନୁଚରଗଣର ଏ ଦୁରାଭିସନ୍ଧ କି ପ୍ରକୃତରେ ଶାଲମାନେ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶନା ଘଟାଇଛନ୍ତି, ସେ ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ କପରି ଇନ୍ଦୋର ଯିବେ ? କେଉଁ ମୁହଁରେ ଶଶିଙ୍କୁ ଏ ଘଟନା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବେ ? ଏ ସନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ଥଳରେ ଶଶି ପଳାଇ ଯାଇଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବ କିଏ ? ଯଶୋବନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଶତଯନ୍ତ୍ରକାରୀଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତୋତନାରେ ଉତ୍କୋଚ ଗ୍ରହଣ କରି ମୁଁ ଏପରି କରିଛି ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ ଶଶି ସନ୍ଦେହ କରିବେ । ହାୟ, ଦେଶ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ ମୋର ଅଧଃପତନ । କେବଳ ସେତିକି

ନୁହେଁ, ଅପମାନ, ଦୃଶା, ଲଞ୍ଜିନାରେ ମୁଁ ଆଉ କଣ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି
ରୁଲିବି ? ମୁଁ ଏଡ଼େ ଘନ, ଏଡ଼େ ଅକୃତଜ୍ଞ । ଭୃତ୍ୟମାନେ ରାଜ-
ଭକ୍ତିର ଯେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ପ୍ରଭୁଭକ୍ତିରେ ଯେ ପ୍ରାଣ ଦାନ
କରିଛନ୍ତି ତାର ପଟାନ୍ତର କାହିଁ ? ଛୁ, ଧକ୍ ମୋର ଜୀବନ ।

ଦଉ ଏହିପରି ଚିନ୍ତା ରାଜ୍ୟର ପଥକ—ଡ଼ଠାରୁ ସେବକମାନେ
ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ‘ରେର କାହିଁ ?’ ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ
କଲେ । ସେବକଗଣ ଡ଼ଠାରୁ ବଳାପ କରି ତାଙ୍କ ପଦତଳରେ ପଡ଼ି
ହେଲେ । ଦଉଙ୍କ ପଦଯୁଗଳ ଅଶ୍ରୁଜଳରେ ପ୍ଲାବିତ ହୋଇଗଲା ।
ସେମାନେ କହିଲେ “ପ୍ରଭୋ, ଆମ୍ଭମାନେ ନିହତ । କଠିଲବେଳକୁ
ରୁଷି ଶୁଖିଲାବନ୍ଧ । ଆମର ପ୍ରିୟ ସହଚର ଜଣକ ନିହତ । ଆମ୍ଭେ-
ମାନେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଗଣ୍ଡାର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ରୁଲିଲୁ । ଅରଣ୍ୟର
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରୁଲି ରୁଲି ବର୍ତ୍ତମାନ ଫେରି ଆସିଛୁଁ । ଶ୍ରମ ବ୍ୟର୍ଥ,
ପଣ୍ଡ ହୋଇଛି ।” କହୁ କହୁ ସେମାନେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ।
ଦଉ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ ଦେଇ ରୁଷିକଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାସ ଓ ମାନହାନି ଭୟରେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ
ଅନାହାର ଓ ଅନଦ୍ରାରେ ଦଉ ଇନ୍ଦୋର ଅଭିମୁଖେ ଯାଏ କଲେ ।
ରାଜ୍ୟରେ ଏଭଳି ଅସନ୍ତୋଷ ଓ ଅସଜକତା ମଧ୍ୟରେ ରାଣୀ ତାଙ୍କୁ
ଯେ ବିଶ୍ୱାସ କରି କ୍ଷମା ଦେବେ, ଏହା କଦାପି ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ;
ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ସୁନିଶ୍ଚିତ । ଏ ଚିନ୍ତାରେ ଦଉ ମିଥୁମାଣ
ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ମାର୍ଗରେ ଜଣେ ଅନୁଚର ଦଉଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି
କହିଲା, “ମହାରାଜା, ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ଲାଗି ଉପାୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଛି । ଆଜ୍ଞା-
ହେଲେ କହିବି । ରେର ଖସିଗଲା ବୋଲି ନକହି ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଦିଆ
ଯାଇଛି ବୋଲି କହିଲେ କ୍ଷତି କଣ ?” ଶୀଘ୍ର ହାସ୍ୟ ପରେ

ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କହିଲେ, “ପାଗଳ, ମିଥ୍ୟା ଲୁଚି ରହିପାରେ ? ଆମକୁ ବନ୍ଧବର ସତ୍ୟ କହିବାକୁ ହେବ । ପରିଶାମ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଉପରେ ।” ସେବକର ଚେଷ୍ଟା ନିଷ୍ଫଳ ହେଲା । ଦତ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଇନ୍ଦୋର ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ । ମାଡ଼ରେ ଭଉଣୀଙ୍କ ଘରକୁ ନଯାଇ କିମ୍ବା ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶନା ଶ୍ଵାକାନ୍ତଙ୍କୁ ନଜଣାଇ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ଉପମତ ହେଲେ । ରାଣୀ ଦତ୍ତ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କୁ ଘେନି ଆସିବାକୁ ପ୍ରହରୀକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଦତ୍ତ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । ରାଣୀ ଉତ୍କଣ୍ଠାର ସହିତ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ଗଣ୍ଡାକୁ ଫାସି ଦେଲ ତ ? ମଲ୍ଲବେଳେ ସେ ପାପିଷ୍ଠ କଅଣ କହିଲା ? ଶାଲମାନେ ଗଣ୍ଡା ମୃତ୍ୟୁରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛନ୍ତି ନା ?” ଦତ୍ତ ନିରାଶ୍ରୟ, ଚିତାପିତ । ରାଣୀଙ୍କର ଉତ୍କଣ୍ଠା ବଢ଼ିଲା । ସେ ଘନ ଘନ ମେଢ଼ି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—“କଅଣ ହେଲା ଗଣ୍ଡା କଥା ? କହୁନାହିଁ କାହିଁକି ?”

“ମଣିମା, କଅଣ କହିବ ? ଗଣ୍ଡା ଫିଟି ପଳାଇ ଯାଇଛି ।”

ତତ୍ତ୍ଵ ତେଲରେ ଜଳବିନ୍ଦୁ ପଡ଼ିତ ହେଲାପରି ରାଣୀ ହୋଧରେ ଉତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଅଗ୍ନିକଣା ନିର୍ଗତ ହେଲା । ସେ ବାରମ୍ବାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵ ନିଶ୍ଵାସ ତ୍ୟାଗ କରି କହିଲେ, “ଆହୁରି ତୁମେ ତେବେ ବଞ୍ଚିଛ ?”

“ଛୁମୁକୁ ଏ ସମୟର ଦେବାପାଇଁ କେବଳ ଜୀବନ ଧରିଛି ।”

“ରାଜଦ୍ରୋହୀ, କାପୁରୁଷ । ଯଶୋବନ୍ତ ପ୍ରମୁଖ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର-କାରୀଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରଣାରେ ପଡ଼ି, ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଉଚ୍ଛୋଚ ଗ୍ରହଣ କରି ଶ୍ଵାକାନ୍ତଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ପରିଶ୍ରମ ବ୍ୟର୍ଥ, ପଣ୍ଡି କରି ଦେଇଛ । ଧନ୍ୟ

ତୁମର ବାକ୍‌ଜାଲ । ଅକାରଣ ଛଳନା କରି ଭାବିତ ତୁମେ ତାର ପ୍ରତିଦାନରେ କ୍ଷମା ପାଇବ ? ଧିକ୍ ନାରିକ ! ସେଠାରେ ତେବେ କଅଣ ଆତ୍ମହତ୍ୟାର ଉପାୟ ନଥିଲା ? ତୁମ ଶାଣିତ କରବାଳ କଅଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଛି ? ତୁମ ଜୀବନ ପୁଣି ରହିବ ବୋଲି ଆଶା କରିଛ ? ଧିକ୍ ନରପଣୁ ! ଆଉ ଅଧିକ ବାକ୍‌ବ୍ୟୟ କରନା ।”

“ଏହା ରାଜଦ୍ରୋହର ଫଳ ନୁହେଁ, ମଣିମା । ତ୍ରୁମବଶତଃ ଗଣ୍ଡା ପଳାଇ ଯାଇଛି ।”

“ଈ, ଲଜ୍ଜା ନାହିଁ—ପୁଣି ତାର କାରଣ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରୁଛ ? ଦୟାକୁ ତ୍ରୁମବଶତଃ ଗୁଡ଼ିଦେବା କଅଣ ଅପରାଧ ନୁହେଁ ? ଦୂର ହୁଅ ପାଷାଣ, ମୋ ସମ୍ମୁଖରୁ । ତୁମ ଭଲ ଚପଳମତି ଯୁବକକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି ମୁଁ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିବି ? ରାଜ୍ୟରୁ ଅଗଜକତା ଦୂର କରିବି ? ବର୍ତ୍ତମାନ ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଅପେକ୍ଷା କର । ମୃତ୍ୟୁର ସେହି କରାଳ ବିଶ୍ୱାସକା ମନେ କରି ସ୍ୱକୃତ ପାପ କର୍ମ ଲାଗି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାପାଇଁ ସତର୍କ ହୁଅ । ମୁଁ ସ୍ୱେଦ ଓ ସାଧୁତାକୁ ଅପାସରେ ଦାନ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ସର୍ବନାଶ ହେବା ଉପରେ ବସିଛି । ଭାବୁଛି, ସେ ସମସ୍ତ ତୁମ ପକ୍ଷେ ବିଷ ଭୋଜନ ତୁଳା ଅରୁଣପ୍ରଦ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।” ନା—କିଏ ଅଛ ? ଶୀଘ୍ର ଏ ପଶୁକୁ ବନ୍ଦୀ କର ? ବୃଦ୍ଧ ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଡାକ ଆଣ ।”

ଶାନ୍ତ କୁରଙ୍ଗ-ଶାବକକୁ ସିଂହ ଆକ୍ରମଣ କଲ ପରି ରାଣୀଙ୍କର ଏ ବ୍ୟବହାରରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ମର୍ମାହତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ବାର ପକ୍ଷେ ବରଂ ମୃତ୍ୟୁ ଶତଗୁଣରେ ଶ୍ରେୟସ୍କର । ମାତ୍ର ଅକାରଣ ଲଜ୍ଜା,

ଅପମାନ, ନିନ୍ଦା ତା ପକ୍ଷରେ କଦାପି ସହ୍ୟମୟ ନୁହେଁ । ଏ ଲକ୍ଷ୍ମିନା
ସତ୍ତ୍ୱେ ଦତ୍ତ ନାରବ, ନିସନ୍ଦ ଅଥଚ ସ୍ଥିର ଦୃଷ୍ଟିରେ ପୃଥ୍ୱୀକୁ ଅନାଇ
ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ରାଧାକାନ୍ତ ଆକର୍ଷିତ ଦୁଃସମ୍ଭାବରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ
ଯଷ୍ଟିହସ୍ତରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ରାଜପାଶାଦ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ ।
ଦେଖିଲେ, ହୋଧରେ ରାଣୀଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆରକ୍ତ । ସେ ସାକ୍ଷାତ
ମୂର୍ତ୍ତିମଣି ରଣଚଣ୍ଡୀରୂପେ ବିରାଜମାନ । ଅହଲ୍ୟାଙ୍କ ହୋଧପଦ୍ମ
କଳେବରର ଚଞ୍ଚଳତା ଦେଖି ରାଧାକାନ୍ତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ
ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । ନାରାଜାୟର ସଂହାର ଉଦ୍ୟତା ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କ
ତୁଲ୍ୟ କଟାକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟି ପାତ କରି ଅହଲ୍ୟା କହିଲେ, “ନିଶ୍ଚୟ ତୁମ
ଦଳରେ ଆପଣ ଏ ବ୍ୟାଘ୍ରକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ କାହିଁକି ? ଏ
ଯୁବକ ପରା ଗୁଣିଗଣ ଶିଷ୍ଟେମଣି ? ରାଜଭକ୍ତିରେ ପରା ଯୁଦ୍ଧର ଶରୀର
ଗଠିତ ? କାହିଁ ସେ ଗୁଣାବଳୀ ? ଦୟାକୁ ନିରାପଦରେ ମୁକ୍ତ କରି
ଦେଇ ଏ ସଂବାଦ ନେଇ ଆସିଛି ? ଯୁଦ୍ଧର ସାହାଯ୍ୟରେ ତ ଦେଶ
ରକ୍ଷା—ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ ।”

“ଯାହା ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଥମେ ଭଲରୂପେ ବିଚାର କରି ଦେଖିବା
ଉଚିତ । ସେତେବେଳେଯାଏଁ ଏହାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମନ୍ଦ ବୋଲି
କୁହାଯିବ କିମ୍ବଦ ?”

“ଏହିପରି ପକ୍ଷପାତୀତା ଯୋଗୁଁ ତ ଏ ବିଷୟ ପରିଣାମ ! ଏ
ଯୁବକ ଗୋଟିଏ ମଧୁବୋଲା ଶାଣିତ କୃପାଣ । ପ୍ରତାରଣାର
ଅବତାରଟିଏ । ଆତ୍ମ, କହିଲ ରାଧାକାନ୍ତ, ଯଶୋବନ୍ତ ପ୍ରମୁଖ ଶତ୍ରୁଗଣ
ଏଥିରେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ଉପହାସ କରିବେ ନାହିଁ ? ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ
ଆତ୍ମା ଆଉ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ମୁଁ ଉତ୍ତୟୁଷ ବିଫଳ ମନୋରଥ ହୋଇ

ପଡ଼ିଛି । ଏପରି ପାଷାଣକୁ କ୍ଷମା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର !
ରଜଦ୍ରୋହର ଦଣ୍ଡ, ମୃତ୍ୟୁ । ଅନ୍ୟଥା ମୋ କୋପାଗ୍ନି ଶାନ୍ତ ହୋଇ
ପାରିବ ନାହିଁ ।”

“ସୁବକର ଏ ପ୍ରଥମ ଅପରାଧ—କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ, ମଣିମା ।”
ରାଧାକାନ୍ତ ଦୁଃଖ ଆଉ କ୍ଷୋଭରେ ଏ ନିବେଦନ କଲେ ।

“ଦୟା ଚାହୁଁଛ ? କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛ ? କାହାପାଇଁ ? ଦେଶ
ଲୁଣ୍ଠନକାରୀ ପାଷାଣର ମୁକ୍ତଦାନକାରୀ ପ୍ରତି, ରଜଦ୍ରୋହୀ ଅପକାରକ
ପ୍ରତି, ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରଣାକାରୀ ପ୍ରତି, ଦୟା ପ୍ରଦର୍ଶନ ?
ନା, ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ ତ ଉପଯୁକ୍ତ ଧୂଳିଘାର । ଆପଣଙ୍କର ଶୃଙ୍ଖଳ
ରଖନ୍ତୁ । ଏହାକୁ କେବଳ ମାରିଦେବା ମୋର ଅଭିପ୍ରେତ ନୁହେଁ ।
ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରେ ଲିପ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଚାର କରି, ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ
ଚାହେଁ ମୁଁ । ଏଥିପାଇଁ ବିଚାର ଲାଗି ଏହାକୁ ହୋମୋଜିକ୍ ନିକଟକୁ
ପଠାଉଛି । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ସାକ୍ଷ୍ୟ ଆଣ । ସେବକ ! ଏହାକୁ ବନ୍ଦୀ-
ଶାଳରେ ନେଇ ରଖ ।”

“ମଣିମା, ମୁଁ ଏହାଙ୍କର ଜାମିନ୍ ରହିଲି । ମୋ ଜମା ଏହାକୁ
ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ ।”

“ଜାମିନ୍ ଦରକାର ନାହିଁ । ବିଚାର ଅବଶ୍ୟମ୍ବାସ । ଯାଅ
ଏଇକ୍ଷଣି ।”

ସମସ୍ତେ ନିସ୍ତ୍ରାନ୍ତ । ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ସୁନାଶ୍ଚିତ ଭାବ ଦତ୍ତ ଅବତଳିତ
ରହିଲେ । ସେ ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ସେବକମାନଙ୍କ ସହିତ

ବନ୍ଦୀଶାଳକୁ ଗଲେ । ଶ୍ୟାମଳାନ୍ତ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ସ୍ଵ ଗୃହକୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସିଲେ ।

ଦ୍ଵାଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ମହାନ୍ତର

ଗଣ୍ଡାର ବନ୍ଦୀ ସମ୍ଭାଦ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ଦିନୁ, ତାର ଭାଗା ମୃତ୍ୟୁ ଓ ନିଜର ଶତ୍ରୁପନ୍ଥ ଅଲ୍ଲେଶରେ ଜଣାପଡ଼ିଯିବ ବୋଲି ଦୌଲତ ରାଓ, ଯଶୋବନ୍ତ ଓ ଭୟାଳୁ ଅବ୍ରଗଣ୍ୟ ଧୂଣ୍ଡି ରାଓ ଦଗ୍ଢପାଦ ମର୍ଜାରତୁଲ୍ୟ ହୋମୋଜୀଙ୍କ ସମୀପକୁ ବାରମ୍ବାର ଯାତାୟାତ କଲେ । ଧୂଣ୍ଡି କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣଭୟରେ ଇନ୍ଦୋର ପହଞ୍ଚିବା କିଛି ନିକଟସ୍ଥ ଗୋଟିଏ ଷୁର୍ଦ୍ଧ ପକ୍ଷୀରେ ଜନନିକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଗୃହରେ ଲୁଚି ରହିଲେ । ଗଣ୍ଡା ବର୍ତ୍ତମାନ ଫିଟି ଯାଇଛି, ସେଥିଲାଗି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଶାସ୍ତ୍ର ପାଇବେ ଓ ହୋମୋଜୀ ରାଓ ତାର ବିରୁଦ୍ଧପକ୍ଷ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଛି ଜାଣି ପାରି ମନୋରଥ ସିଦ୍ଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦୌଲତ ଧୂଣ୍ଡି ରାଓଙ୍କୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର ମହା ଆନନ୍ଦ । ସେମାନଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ରାନ୍ତ ଅଟରେ ଫଳବଣ ହେବ ବୋଲି ସେମାନେ ମନେ ମନେ ଆଶାର ପ୍ରକାଶ ସୌଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ବସି ଅଛନ୍ତି ।

‘କାର ପୌଷ ମାସ, କାର ଦଶ ନ ଶ’ ସଂସାରରେ ଏ ମାତ୍ର ବରବର ଲାଗି ରହିଛି । ଏଣେ ଦଉ ବନ୍ଦୀଶାଳରେ ଏକାକୀ ଶୋକ ସନ୍ତପ୍ତ, ନିଜର ଅକାଳମୃତ୍ୟୁ, ଚିର ଅପରାଧୀ, ଭଗିନୀଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ରା, ଏସବୁ/ଗୁଡ଼ିକ ଭାବ ଭାବ ସେ ଏକରକମ ଜଡ଼, ଜୀବିତ ଶବ ପରି ।

ଠିକ୍ ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳକୁ ଚନ୍ଦ୍ରା କରି କରି ସେ ଟିକିଏ ଭୁଲାଇ ପଡ଼ିଲେ; ସେଇ ସମୟରେ ସେ ଯେଉଁ ଲେମ୍ବୁବୃକ୍ଷକାଣ୍ଡ ଭୟାବହ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ନିଦ୍ରା ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ଅହୋ ! କି ଭୀଷଣ ସ୍ୱପ୍ନ ସେ—ରାଜ-ସେବକଗଣ ତାଙ୍କୁ ପାଣି ଖୁଣ୍ଟକୁ ନେଇ ଗଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଦଉ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେପରି ସେ ମୃତ୍ୟୁର ଶେଷ ସାମର ବିକଳ-ଚିତ୍କାର କରୁଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ମୃତ ଶରୀର ଉପରେ ତାଙ୍କ ଭଗିନୀ ଲୁଣିତା ହୋଇ ବିଳାପ ନ ଦରେ ଆକାଶ କମ୍ପାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ହଠାତ୍ ସେ ଉଠି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କଲେ । ପ୍ରଭାତରେ ଯେ ବିଶ୍ୱାସିନୀ ଦଃକିତ ତାର ପୂର୍ବସୂଚନା ମନେ କରି କହିଲେ, “ହା, ଦୁର୍ଦ୍ଦିବ, କାଲି ଏତିକିବେଳେ ଗଣ୍ଡାକୁ ମୁଁ ତାର ମୃତ୍ୟୁ ସଂବାଦ ଶୁଣାଉଥିଲି । ଆଜି କିନ୍ତୁ ମୁଁ ମୋ ମୃତ୍ୟୁ ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ଇଚ୍ଛୁକ । ବିଧି ବିଧାନ କି ବିଚିତ୍ର ! ଏ କୃଥା ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ସମୟ ଯାଉଛି କିଆଁ ? ତଥଳ ମୋର ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ଭୋଗ ସଞ୍ଚ ସଙ୍ଗେ କମଳା ଦର୍ଶନ ଲାଭ ହେଉ ।”

ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ପରି ବୁଦ୍ଧିମାନ ଓ ବଳବାନ୍ ଯୁବକ ନିଜ ପକ୍ଷକୁ ଆସିଲେ ବସ୍ତ୍ରର ଉପକାର ହେବ ପୁଣି ବିଜୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବି ଯେପରି ହେଉ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ପକ୍ଷକୁ ଆଣିବାପାଇଁ ଯତ୍ନ କରିବା ଲାଗି ଯଶୋବନ୍ତ ପ୍ରମୁଖ ଆୟୋଜନ କଲେ । କାରାଧ୍ୟକ୍ଷ ସେମାନଙ୍କର ପରମ ଆତ୍ମୀୟ । ତା’ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଯଶୋବନ୍ତ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଥମ ପ୍ରହରରେ କାରାଗାରକୁ ଯାଇ ଦଉଳ ପାଖେ ବସିଲେ । ଦେଖିଲେ, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଜୀବିତ ଶବ ଭୂଲ ପଡ଼ିତ । ଯଶୋବନ୍ତ କରୁଣାଦ୍ରୁ ହୋଇ ଉଠାଇଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଭାବିଲେ, ସେ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନ ରାଜ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି । ପରେ ସେ ତ ବରାବର

ଜାଗ୍ରତ ଅଛନ୍ତି ଭାବ ଯଶୋବନ୍ତ ରାତ୍ର କାହିଁକି ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି
ଚିନ୍ତା କଲେ ।

“ରାଜା ଓ ରାଣୀଙ୍କୁ ବିଶ୍ଵାସ କରି ଲୋକ ପରିଶ୍ରାମରେ କଣ
ଫଳ ପାଏ, ଏତେ ଦିନେ ଅନୁଭବ କରି ପାରିଲ ? ଚଞ୍ଚଳମତି ପ୍ରଭୁ-
ପିଶାଚମାନଙ୍କୁ ସେବା କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଭକ୍ଷା ମାରିବା ବର”
ଶ୍ରେୟସ୍କର । ତୁମ ଲାଗି ମୁଁ ଭାରି ଦୁଃଖିତ ।”

“ମୋ ଅଦୃଷ୍ଟ ପାଇଁ ରାଣୀ କିପରି ଦାୟୀ ? ମୁଁ ମୋ ଅପକର୍ମର
ଫଳ ଭୋଗିବି ନାହିଁ ? ସେଥିପାଇଁ ରାଣୀଙ୍କୁ ଅପରାଧ ଦେବି କାହିଁକି ?
ସେ ବରବର ନରପରାୟଣ ।”

“ତୁମର ପାଗଳାମି ଆହୁରି ଛୁଡ଼ି ନାହିଁ ? ବଞ୍ଚିବାର ଉପାୟ
କହିଛି ଶୁଣ । ମୋର ଉପଦେଶ ମାନ ଆନୁରକ୍ଷା କର । କୋଭାଲ
ହୋମୋଜି ରାତ୍ର ତୁମ ଅପରାଧର ବରୁରକ । ସେ ମୋର ପରମ
ମିତ୍ର । ଯଦି ତୁମେ ରାଣୀଙ୍କ ପକ୍ଷ ତ୍ୟାଗ କରି ଆମ ପକ୍ଷରେ ରହିବାକୁ
ଶପଥ କର, ପୁଣି ଆମ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ରାଣୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ
ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୁଅ, ତାହାହେଲେ ତୁମର ମୃତ୍ୟୁ
ନିଶ୍ଚୟ, ନିଶ୍ଚୟ ସମ୍ଭବ । ଏଥିରେ ତୁମର ମତ କ’ଣ ? ଏପରି
କରିବି ତ ?”

ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଦଉ ହଠାତ୍ ନାହିଁ କଲେ । ମହା
ପାପ ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କାରଣ ରାଜଗ୍ରାହରେ ଆନୁରକ୍ଷା ଉଚିତ ନା
ତୁଚ୍ଛ ଜୀବନ-ମମତା ତ୍ୟାଗ କରି ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଦେହ
ତ୍ୟାଗ କରିବା ବିଧେୟ, ଏ ଉତ୍ତର ଚିନ୍ତାରେ ତାଙ୍କ ମନ
ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ କହିଲେ “ମହାଶୟ, ମୋର ପ୍ରାଣ

ରଜଉକ୍ତି ପାଇଁ ଉତ୍ସୁକ । ମୁଁ ପ୍ରଥମରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଦିନ ହୋଇ ସାରିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ରଜଦୋହ କରିବାକୁ ମୋର ବିବେକ କହୁନାହିଁ । କେବେହେଲେ ତ ମରଣ ସୁନଶ୍ଚିତ । ତେବେ ଅକାରଣ ଶତ୍ରୁପନ୍ଥା-କାରୀଙ୍କ (ସଂଜ୍ଞା ମିଳିତ ହୋଇ, ଶଶୀଙ୍କ) ମନରେ ଅଶାନ୍ତି ଜାତ କରି, ଦେଶ ତମାମ୍ ଅବାଧ ଅତ୍ୟାଚାର ତଳାଇ, ଶଶିଙ୍କ ସୁଖ ଲଭ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଗୌରବ ସହକାରେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବା ବରଂ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।”

ଯଶୋବନ୍ତ ଶୁଣି ଦଉଳ ଗିଳି ଦେଲେ ପରି କୋପାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଆଉକ୍ତି ଚଷ୍ମରେ କହିଲେ, “ଅକାଳ ନିଦାରୁଣ ମରଣ ତୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଅଛି, ମୋ କଥା ଶୁଣି ନିଜର ମଙ୍ଗଳ-ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଅବସର କାହିଁ ? ତୁ ମର । ମୋର ସେଥିରେ ଯାଏ ଆସେ କେତେ ।” ଏହି କଥା କହି କହି ଯଶୋବନ୍ତ ହୋଧରେ କାରୁଣ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ନିକଟସ୍ଥ ଅଦୃଷ୍ଟ ଦେବତାଙ୍କୁ ପାଦରେ ଠେଲି ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି କହିତ ଅନୁଚିତ ହେଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷରେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତମ ହୋଇଛି ଶବ୍ଦ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । କେବେ ଏ ଅନ୍ଧକାର ଦୂର ହେବ, କେବେ ଐହିକ ଦୁଃଖ ତାପ ଦୂଷିତ ଏହା ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଲେ ।

ଦୌଳତ ଶୁଣି ସେହି ରାତିରେ ହୋମୋଗାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କେତେକ ସ୍ୱପ୍ନମାତ୍ର ସହାନୁ ଆଲୋଚନା କରି କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଦଉଳ ବିଷୟରେ କହିଲେ, “ଯଶୋବନ୍ତ ଶୁଣି କଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଅନୁଚିତ । କେବଳ ଶଶୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଶୟତା । ତେବେ ଦେଶ ତମାମ୍ ଲୁଣ୍ଠନ କରି, ରଜପୁତମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲେଖି-

କି ଲଭ ? ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଏ ମାତ ଧରି ସେଲେ ଚଳିବ ? ସଜ-
ମାତରେ ଧର୍ମାଚରଣ ଆସିବି ଉଚିତ ନୁହେଁ ।”

“ଆଗରୁ ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁନାହିଁ । ହେଲେ, ଦଉଳର
ଏପରି କଥାଣ ଅବସ୍ଥା ହେଲା ? ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ସଖୀ ମୋତେ
ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।”

“ତମା ମନ୍ତ୍ରଣା ସଫଳ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଦେଖ, ତୁମ ପାଖକୁ
ତତ୍ତ୍ୱ ବିରୁଦ୍ଧାର୍ଥ ଆସିଲେ ତାଙ୍କୁ ଶେଷ କରି ଦେବ, ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ ।
ସେ ଓ ରାଧାକାନ୍ତ ନ ମଲେ ଆମର ଜୟ ଅସମ୍ଭବ । ସେମାନେ, ମୁଁ
କମଳାଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଦେଉଥିଲି, ତାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ଥିଲି,
ବୋଲି ରାଣୀଙ୍କୁ ଜଣାଇ, ଦେଶ ତମାମ୍ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରି ମୋତେ ଯେ
ଅପମାନ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଥି ଲାଗି ରାଣୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ
ଉପରେ ଅଧିକ ଖଞ୍ଜିଗହସ୍ତ । ଦଉଳ ନାମ ପଡ଼ିଲା ମାତେ ମୋ ହାଡ଼
ଜଳି ଉଠୁଛି । ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ହେବ ।”

“ଶାସକରୂପେ ମୁଁ ବିରୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟରେ କଦାପି ଅନ୍ୟାୟ କରି
ନପାରେ । ବିରୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନ୍ୟାୟମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରିବା ମୋର
ବରାବର ଧର୍ମ ।”

“ଆହା, ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଏତେ ଭେଦଭାବ, ମତାନ୍ତର
ହେଲେ ଚଳିବ ?”

“ଅନ୍ୟାୟରେ ଦଉଳୁ ମାରିଦେଲେ ଲୋକେ ମୋତେ ଦୃଶ୍ୟ
କରିବେ ନାହିଁ ?”

“ହେଲା, ତୁମ୍ଭେ ଇଚ୍ଛାମୁସାରେ ଚାଲିବ ଦୁଃଖ, ତେବେ ମୁଁ
ଯାଉଛି ।”

ଦୋଳତ ବରକ୍ର ଓ ଦୁଶାନର ସେଠାରୁ ନିଷ୍ପାନ୍ନ ହେଲେ । ହୋମୋଜା ଉତ୍ତରରେ ଡାକିଲେ, ‘ବେତାଳ, ଏଠାକୁ ଆସିଲ ।’

ବେତାଳ ସିଂହ ହୃଦୟାନ ନିବାସୀ ସଜସୁର । ତାର ବାହୁ-
ଦୟା ଲୋଡ଼ିପରି କଠିନ, ମସ୍ତକ ଗୋଲ; ମୁଖମଣ୍ଡଳ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଭୂଲ୍ଲ
ଆସ୍ତମୟ; ନାଲବର୍ଣ୍ଣର ବୀରବେଶ । ଏପରିକି ତାଙ୍କ ଆକୃତି
ବେଶିଲେ ବରବର ଶୁଭ ସ୍ୱରୁର ହୋଇ ପାରେ । ହୋମୋଜା ତାକୁ
ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ “ଆଜ୍ଞା, ସେନା ଏତେବେଳକୁ ଲମ୍ବସୁରରେ ପହଞ୍ଚି
ଥିବ, ବୋଧହୁଏ ?”

“ନା, ଆସି ପାରି ନଥିବେ । କାରଣ ଏ ମଧ୍ୟରେ ଆମ ରାଣୀ
ଅସୁସ୍ଥ ଥିବାରୁ ଡେରି ହୋଇଛି ।

“ଶିବନାନା ଅବଶ୍ୟ ଧାର୍ଯ୍ୟ ପଳାଇବ । ସେ ସଜସୁର ସତ,
କିନ୍ତୁ ବଳବାନ୍ ନୁହେଁ । କେବଳ ଭୂକାଞ୍ଚ ହୋଇକାରୁ ତରିବାକୁ
ହେବ ।”

“ସେ ଲମ୍ବସୁର ଯେପରି ନ ଆସନ୍ତି ତାର ତେଣୁ କର ।
କାଲି କମ୍ପା ଆଜି ରାଣୀ ଲମ୍ବସୁରକୁ ଆସିଥିବେ ବୋଧହୁଏ ।”

“ହେଲ, ଆଉ ଗୋଟିଏ କାମ । ତୁମେ ଏବେ ଯାଅ । ମାତ୍ର
ମନେରଖି ମୋ ଧନତକ ମୋ ପାଶୁ ପଠାଇବଟି ?”

ବେତାଳ ସିଂହ ଭୈରବ ସହିତ ଚାଲିଲେ । ପରେ ହୋମୋଜା
ମନେ ମନେ କହିଲେ, “ମୋର ଆଶା-ଲକ୍ଷ୍ୟ ସତେ କୁସୁମିତ
ହେବ ? ରାଜପୁତଗଣ ଲମ୍ବସୁର ଆକ୍ରମଣ କରି ଅହଲ୍ୟାଙ୍କୁ ସତେ
ବିତାଡ଼ିତ କରିବେ ? ସେମାନଙ୍କ ବିଜୟ ଲଭ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋତେ
ସତେ ସରିବ ପଦ ଉପହାର ମିଳିବ ? ମୋର ସତେ ଏ ରାଗ୍ୟ

ଅଛି ? ବିଶଳ ସାମାନ୍ୟର ମନ୍ଦିର । କମ ନୁହେଁତ ?” ହଠାତ୍ ବାମନଭଟ୍ଟ ଦ୍ଵାରା ଖୋଲି ଦେଇ ତାଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଏଣ୍ଟାୟମାନ ହେଲେ । ଗନ୍ତା ପ୍ରମାଣ ପ୍ରକଟ :- କରୁବାଲ ତାଙ୍କୁ କେବଳ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇ ରହିଲେ । ବାମନଭଟ୍ଟ କହିଲେ, “ମହାଶ୍ଵରୀ, ସେ କହିଲେଲେ ଉଲ୍ଲୋଚ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସଂସାରରେ ଆଉ ଅଛି କିଏ, ସେ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ ଯତ୍ନ କରିବ ?”

“କାହିଁକି ? ମାତୃପୁରରେ ଯେ ତାଙ୍କର ଭଣ୍ଡୋଇଁ ଅଛନ୍ତି । ଶାଳକର ମୃତ୍ୟୁର ଆଶା ପାଇଲେ ସେ ପ୍ରଭୃତ ଅର୍ଥ ଦେଇ ମାରନ୍ତି । ରାଧାକାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ ଉଲ୍ଲୋଚ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଡିତ ହେବେନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ଵାସ କରିବା ଅନୁଚିତ ।”

“ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରିବ । ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇଗଡ଼ ହୋଇପାରେ । ବନ ଉଲ୍ଲୋଚରେ ପରା ତୁମେ କାମ କରିବ ନାହିଁ ?”

“ଯାହା କି ହେଲେ ହେଉ; ଏକଥା କିନ୍ତୁ କେନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ନଜାଣନ୍ତି । ତୁମେ ଏବେ ଯାଅ । ମୁଁ ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ କରିବି ।”

ବାମନଭଟ୍ଟ ବିଦାୟ ନେବା ପରେ ହୋମୋଜ୍ଞ ଶୟନାଗାରକୁ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ସୁଖନିଦ୍ରା ହେଲ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ରାଣୀଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ଲଭି ନିମିତ୍ତ ଗଲେ । ରାଣୀ ତାଙ୍କୁ ପରମ ବିଶ୍ଵସ୍ତ ମନେ କରି ଆରମ୍ଭନର କାରଣ ଜିଜ୍ଞାସା କଲେ ।

ହୋମୋଜ୍ଞ କହିଲେ, “ମଣିମା, ବଙ୍ଗର ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ମୋ ପ୍ରାଣ ବଡ଼ ବକଳ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ଶୁଣିଲି—ପଣୋବନ୍ଦୁକ ପ୍ରଚାରନାରେ ରଘୁନାଥ ରାଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ।”

“କଣ ? ସତେ—କିଏ ଏ ସମ୍ବାଦ ଦେଲା ? ବଶ୍ୟାସ ଯୋଗ୍ୟ ହେଉ ନାହିଁ ।”

“ଛୁମ୍ମୁ ସୁଖ ଗାଜନାଥର ଜଟିଳତା ବୁଝି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ପେଶବା ମାଧବ ରାଓ ପରା ତାଙ୍କ ପିତୃବ୍ୟକୁ ସଂସିନ୍ଧେ ପଠାଉଛନ୍ତି ? ଛୁମ୍ମୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁଳାଣୀ ହୋଇକାରକୁ ଏ ସେନା ବିରୁଦ୍ଧରେ ପଠାନ୍ତୁ ।”

“ତୁଳାଣୀ ନୁହନ୍ତି; ରାଧାକାନ୍ତକୁ ପଠାଇବ । ଆଜି ତୁମେ ଦତ୍ତଙ୍କ ଅଭିଯୋଗ ବିଚାର କର ।”

“ବୁଦ୍ଧ ରାଧାକାନ୍ତ ଯୁଦ୍ଧରେ କଅଣ କରିବେ ? ତୁଳାଣୀ ରାଓ ଏଥିପାଇଁ ବରାବର ଉପଯୁକ୍ତ । ଛୁମ୍ମୁଙ୍କର ଯେ ଇଚ୍ଛା ।”

“ଯେ ହେଉ, ବଶ୍ୟାସ ଯେଉଁଠାରେ, କାର୍ଯ୍ୟର ସାଫଲ୍ୟ ବରାବର ସେଠାରେ ରହିଥାଏ; ହେଉ—ତୁମେ ଯାଅ ।”

ହୋମୋଗା ରାଓ ବିଦାୟ ନେଲେ । ପରେ ରାଣୀ ରାଧାକାନ୍ତକୁ ଡକାଇ ଆଣି ଶୀଘ୍ର ପୁନା ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ରାଧାକାନ୍ତ ଦତ୍ତଙ୍କ ମୁକ୍ତି ଲାଗି ଯେତେ ଯତ୍ନ କଲେ ସମସ୍ତ ବ୍ୟର୍ଥ ହେଲା । ଏଣୁ ସେ ଶୋକାକୁଳ ଓ ବ୍ୟଥିତ ହୃଦୟରେ ଇନ୍ଦୋର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସଂସିନ୍ଧେ ପୁନା ଅଭିମୁଖେ ଚାଲିଲେ ।

ବ୍ରହ୍ମୋଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ବିଚାର

ଆଜି ବିଚାରାଳୟ ଜନାଗଣ । ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଅର୍ଥ-ପିଣ୍ଡାତ ହୋମୋଗା ରାଓ ବିଚାରପତି ଆସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ । ସେବକଗଣ ଯଥାସ୍ଥାନରେ

କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଅପରାଧୀମାନଙ୍କୁ ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ସେଠାକୁ ଆଣାଗଲା ପରେ ବିଚାର କାର୍ଯ୍ୟର ଘନଘଟାରେ ଅନେକ ସମୟ ବିତି ଯାଉଛି । ସବୁ ଶେଷରେ ଶ୍ୟାମଦତ୍ତଙ୍କ ବିଚାର । ସେ ଶୁଣାଳାବନ୍ଧ ହୋଇ ସେଠାକୁ ଆମ୍ଭେ ଡେଲେ । ଇତି ପୂର୍ବରୁ ସେ ଜାଣିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ମରଣ ନିଶ୍ଚିତ । ଶତ୍ରୁପକ୍ଷୀୟ ହୋମୋଗା ତାଙ୍କର ବିଚାରକ । ପ୍ରଧାନ ପୃଷ୍ଠପାତ୍ରଙ୍କ ରାଧାକାନ୍ତ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଓ ଯଶୋବନ୍ତ ପ୍ରମୁଖଙ୍କର ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଲାଗି ପ୍ରଗାଢ଼ ଯତ୍ନ । ଏସବୁ ଚିନ୍ତା କରି କରି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ମୃତ୍ୟୁର ସେହି କ୍ଷଣକ ନିମନ୍ତକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଦର୍ଶକଗଣ ଦତ୍ତଙ୍କ ସୌକୁମାରୀ ଓ ଗୁଣାବଳୀ ସ୍ମରଣ କରି ବିଶେଷ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ନିରାଶ ଜଡ଼ିତ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଓ ଘନ ଘନ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦିଗୁଣିତ କରି ପକାଇଲା । ଦତ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ଥିବା ତିନି ଜଣ ସେବକ ସାକ୍ଷ୍ୟରୂପେ ଆମ୍ଭେ ଡେଲେ । ରୁଷିଙ୍କ ସମୀପକୁ ସମ୍ଭାଦ ଓ ଶିବକା ପଠା ଯାଇଥିଲା । ରୁଷି କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ସମୟରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବିଚାରକଙ୍କୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଜନାକର୍ଷଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଚାର ଆରମ୍ଭ ସମୟ । ହୋମୋଗା ଶୁଣି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ଆପଣ କୁମେ ଅପରାଧ ନା, ନାହିଁ ?”

“ଜାଣି ଶୁଣି କିଛି ଅପରାଧ କରି ନାହିଁ” ବୋଲି ଶାଣିତ-କୃପାଣ ପରି ନିର୍ଭୟ ଚିତ୍ତରେ ଦତ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ।

ଅନନ୍ତର ସାକ୍ଷ୍ୟ ନିଆଗଲା । ଜଣେ ସେବକକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାରୁ ସେ କହିଲା, “ମୁଁ ଦତ୍ତଙ୍କ ସହିତ ରୁଷିକୁଟୀରରେ ଥିଲି । ଠିକ୍ ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରିରେ ଦତ୍ତ ଗଣ୍ଡାଘାଟକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଗଲେ । ଏପରି

ଅସମୟରେ ଶତ୍ରୁକୁ ନେଇ ଯିବା ନିହାନ୍ତ ବିପଦନକ ବୋଲି ଆନ୍ଦୋଳନେ ଯେତେ ମନା କଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ତାହା ମାନିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆନ୍ଦୋଳନେ ସମସ୍ତେ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଅନୁସରଣ କଲୁ । ଉଭୟେ ଏକାନ୍ତ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ଆଳାପ କଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସବୁ କଥା ଆନ୍ଦୋଳନେ ଶୁଣି ପାରି ନାହିଁ । କେବଳ ଏତିକି ଦିଶି ଉପସ୍ଥରରେ କହିଲେ, “ନା, ୪୦୦ ମୁଦ୍ରା ନହେଲେ ମୁଁ ତୋତେ ମୁକ୍ତି ଦେଇ ନପାରେ । ତା ପରେ କଅଣ ହେଲା କେଜାଣି—ଦିଶୁ କିନ୍ତୁ ଏକାକୀ ଉଷିକୁଟୀରକୁ ଫେରି ଯାଇ ‘ଶ୍ରେୟ ପଳାଇଛି’ ବୋଲି କହିଲେ । ମୁଁ ଏକଥା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ ।”

ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଏ ବିପରୀତ କଥାରେ ଅବାକ୍ ହୋଇ ଗଲେ । ପରେ ସଫଳ ହୋଇ କହିଲେ “ଓହୋ, କି ଘୋର ମିଥ୍ୟାକଥା । ତୌଲତ ପ୍ରମୁଖ କପଟାବୁଝମାନଙ୍କର ଏ ମାୟାଜାଲ ।” ହୋମୋଗ୍ରାହ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ ଲଲଚକ୍ଷୁରେ କହିଲେ, “ଛି, ଦୁର୍ଗମ୍ । ମୁଖ ସଫଳ କର । ତୋତେ କିଏ ପଚାରୁଛି ? ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ କଥାରେ ତୋର ପ୍ରତିବାଦ କରିବା କଣ ଉଚିତ ? ଜାଣୁନାହିଁ, ଏସେ ବିରୁଦ୍ଧତା, ତାର ଅବମାନନା କଲେ ପରିଣାମ କଣ ହୁଏ ?” ଏ ଭାଷ୍ଟ୍ରନାରେ ଦିଶୁ ନିରୁତ୍ତର । ସେ କେବଳ ଅବନତ ମୁଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହିଲେ ।

ଠିକ୍ ପରେ ପରେ ଦ୍ଵିତୀୟ ସାକ୍ଷୀର ଜମାନବନ୍ଧୀ । ସେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମ ପରି ଠିକ୍ ଅବକଳ ଗଡ଼୍ ଗଡ଼୍ ଗାଇଗଲା । ତୃତୀୟ ବଡ଼ ଅମାୟିକ । ଯେତେବେଳେ ତାର ସାକ୍ଷ ନିଆଗଲା ସେତେବେଳେ

ଦତ୍ତ ତାକୁ ଧମକ ଦେଲା ପରି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ଠିକ୍ କହୁଛୁ ତ ? ତୋର ଏ କଥା କେହି ଶିଖାଇ ନାହିଁ ?” ଭୃତ୍ୟ ବିଚଳିତ ହୋଇ କହିଲା, “ଦୌଳତ ରାଓ କହିଲେ । ନା, ନା, ମୁଁ କହୁଛି—ମୋତେ କେହି ଶିଖାଇ ନାହାନ୍ତି ।” କହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ଭୃତ୍ୟର ଅବସ୍ଥା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ସେ ଦତ୍ତଙ୍କ ଝୁମୁକିକୁ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇଁ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦର୍ଶକ ମଣ୍ଡଳୀ, “ଓହୋ, କି ଦୋର ଅନ୍ୟାୟ, କି ଦୋର ଅନ୍ୟାୟ” ବୋଲି କରତାଳି ଧ୍ବନି କଲେ । ହୋମୋଜୀ ରାଓ କର୍କଶ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ମୂର୍ଖ, ମୁଁ ତୋର ସାକ୍ଷ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବି ନାହିଁ । ତୁ ଦତ୍ତଠାରୁ ଲକ୍ଷ ଖାଇ ଏ ସବୁ କୌଶଳ କରିଛୁ ? ଆଜ୍ଞା, ଦେଖୁଛି ତୋତେ । ତୋ ଲୁପ୍ତଶିଆର ପରିଣାମ ପାଇବୁ ନାହିଁ ଭାବୁ ?” ବରୁରପତିଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚନ ଗର୍ଜନରେ ଭୃତ୍ୟ ଏକବାରେ ଜ୍ଞାନହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ପରେ ଫକୀର ପାଇ ସବୁ କଥା କହି ଗଲା ।

ହଠାତ୍ ଋଷି ଶିବିକାରେ ବସି ସୈଠାରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । କହବାଲ ଓ ସଭ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଆସନ ଡ୍ୟାଗ କଲରୁ ସେ ‘ନାରାୟଣ. ନାରାୟଣ’ ବୋଲି ଉଚ୍ଚସ୍ଵରରେ କହି ଚାଲିବା ପାଇଁ ଫକେତ କରିଦେଲେ । ହୋମୋଜୀ ରାଓ ଭକ୍ତିନମ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଋଷିଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ଦୟା କରି ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତୁ; ଏ ଅଭିଯୋଗରେ ଆପଣଙ୍କ ଭଲ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ସାକ୍ଷ୍ୟ ବରାବର ଗ୍ରହଣୀୟ । ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖ ବଚନ ତୁଲ୍ୟ ଶିଷ୍ୟୋପାୟୀ ।” ଋଷି କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ବାବା, ମୋତେ କିଛି ପଚାର ନାହିଁ । ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖକୁ ଅନାଇଁ ମୁଁ ବରାବର ଅପସମାଦ କରି କହୁଛି । ଶ୍ୟାମଦତ୍ତ କେବେ କେବେ ମୋ କୁଟୀରକୁ ଆସନ୍ତି । ମୋତେ

ଗୁପ୍ତସ୍ୱାକ୍ଷର କଣ କହିବାକୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ଜାଣି ।
 ଶ୍ୱେତ ଶପିଠିବାରେ ତାଙ୍କର ଭୁଲ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ ଜଣି ଶୁଣି
 ତାକୁ ମୁକ୍ତି ଦେଇଛନ୍ତି, ମୁଁ ଠିକ୍ କହି ପାରିବି ନାହିଁ । ମୋର
 ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ପ୍ରକୃତ ରାଜରାଜା ନୁହନ୍ତି । ପ୍ରମାଦ ବଶତଃ କିମ୍ବା ବୁଦ୍ଧିର
 ପ୍ରଶରତାରୁ ହେଉ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜଦ୍ରୋହୀ । ଅତଏବ ଏ
 ଅପରାଧୀକୁ ସମୁଚିତ ଶାସ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିବା ମୋର ମତ ।”

“ପବନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ-ବ୍ରତ ଯାହାଙ୍କର ଏକମତ ଅବଲମ୍ବନ,
 ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମ ଗାନରେ ଯେ ବିହ୍ୱଳ, ସେହି ନୈଷ୍ଠିକ ରାଜା
 ମୁଖରେ ମିଥ୍ୟା—ଧର୍ମ ତୁମର ତପସ୍ୟା, ଶତଧିକ ତୁମର ଉଦ୍ଧୃତ ?”

“ଏ କଣ, ଦୈବସ୍ୱରୂପ ରାଜା ମିଥ୍ୟା କହୁଛନ୍ତି ? ମାୟା-
 ମମତା-ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ପାଣି ମୁଖରୁ ସତ୍ୟ ଉଚ୍ଛାରିତ ହେଉଛି ?
 ପାପିଷ୍ଠ, ଦେବାତ୍ମାଙ୍କ ଉପରେ ଦୋଷାସୋପ କରୁଛୁ ? ତୋ ଜିହ୍ୱା
 ଛୁଣି ପଡ଼ୁ ନାହିଁ ? ମୂର୍ଖ, ମୁଖ ସଫତ କର ।” ହୋମୋଜ୍ଞା
 ଦଉକୁ ଏହିପରି ଭାଷିନୀ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବିରୁଦ୍ଧ-ପକ୍ଷର
 ଏହିଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ।

“ତୁମ ରୂପ ଓ ବସ୍ତ୍ର ଦେଖିଲେ ମୋ ମନ ତଳେ ଯାଉଛି ।
 କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେ କାମ କରିଛ, ତାହା ଉପଯୁକ୍ତ
 ହୋଇ ନାହିଁ । ଯୌବନ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ତୁମେ ଏ ଶୁଷ୍କ ଶତପଥ
 କରିଛ, ବଡ଼ ହେଲେ କଣ ଆଉ ରାଜ୍ୟ ରଖିବ ? ଆହା, ତୁମେ
 ଧର୍ମରୂପିଣୀ ମହାରାଣୀଙ୍କୁ ବିପଦରେ ପକାଇବାକୁ ବସିଥିଲ ? ରାଜିକ
 କଥା ଶୁଣିଲେ, ସେବକରଣର ସାକ୍ଷ୍ୟ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କଲେ ଏଥିରୁ କଣ
 ବୁଝାଯାଉ ନାହିଁ, ତୁମେ ବରାବର ଅପରାଧୀ—ତୁମର ଶାସ୍ତି

ଅନିଚ୍ଛାୟା ?” ଦଉ ହୋମୋଗ୍ନାଙ୍କ କଥାରେ ବାଧା ଦେଇ କହିଲେ,
 “ମହାଶୟ, ଆପଣ ମୃତ୍ୟୁ ଆପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚତର ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ପାରିବେ ।
 ସେଥିପାଇଁ ତ ମୁଁ ଆଗରୁ ବରବର ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । ମାତ୍ର ସତ୍ୟର
 ଅପଳାପ ଏ ଜୀବନରେ କରିନାହିଁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ କରିବି ନାହିଁ
 ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ଶ୍ୱେତ ତା’ ମନୁଷ୍ୟ, ତୁମେ ଯତ୍ନଶୀଳ
 ଓ ଯତ୍ନାଳିନୀ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ଯେ ଶତ୍ରୁଯନ୍ତ୍ର କରିଛ,
 ତା’ ଦଳ ଭଲମନ୍ତ୍ର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଜାଣେ । ଆଜି ବରୁଣପତି ରୂପେ ନ୍ୟାୟ
 ଓ ଧର୍ମର ଯେ ଅବତାର ବୋଲି ନିଜକୁ ପ୍ରମାଣ କରାବାକୁ ଯାଉଛ,
 ଭାବୁଛି ଆପଣ କି ଉଦାସୀନ ! କି ଅମାୟିକ ! ଶୈମାନ ଶ୍ୟାମ
 ସୁନ୍ଦରକୁ ଟିକି ଟିକି କରି କାଟି ପରୀକ୍ଷା କର, ତା’ର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଣ୍ଠ
 ବନ୍ଦୁରେ ଦେଖିବ ସେ ସଜଭକ୍ତ, ଦେଶ ଭକ୍ତା ପାଇଁ ପ୍ରାଣବଳି
 ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମହତ୍ତ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଧାନ କରି
 ଗୌରବ ରକ୍ଷା ଲାଗି ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରୁଛି । ତୁମେ ହେୟ, କାୟୁକ୍ଷଣ
 ଶରଦିନ ତୁମ୍ଭର ଏ ପାପ-ଗଣି କଦାପି ଗୁପ୍ତ ରହିବ ନାହିଁ ।
 କପଟତା, ଶଠତା ଅଧିକ କାଳ ପ୍ରାୟୀନୁହେ ।” ଦଉଙ୍କ ଅଗ୍ନି ବର୍ଷା
 ବାକ୍ୟସମୁଦରେ ହୋମୋଗ୍ନା ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଦର୍ଶକ-
 ମଣ୍ଡଳୀ କେବଳ ତାଙ୍କ ବିକୃତ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଓ ଭ୍ରୁକୁଟିଭଙ୍ଗି ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ
 କରି ବରୁଣର ପରିଣାମ ଆଶାରେ ଅନାଇ ରହିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଜଣେ ସେବକ ଖୁବ୍ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ସେଠାରେ
 ପହଞ୍ଚି କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ହସ୍ତକୁ ଶୁଣି ଏ ପଥ ବଢ଼ାଇ ଦେଲା । ହୋମୋଗ୍ନା
 ଶୁଣି ମନ୍ଦହାସରେ ସେ ପଥଟି ପଢ଼ି ପକାଇ କହିଲେ, “ଏ କି
 ବିପରୀତ କଥା । ଦଉଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ-ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ସ୍ୱାଧୀନ
 କପରି ଲେଖିଛନ୍ତି ।”

ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁରେ,

ଆଜି ବନ୍ଧୁତାର ଅନୁରୋଧ ଓ ସ୍ନେହର ଅପୂର୍ବ ନିଦର୍ଶନ
କ୍ଷୋ କରିବ ବୋଲି ଆଶାକରି ଏ ପଥ ଲେଖୁଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ
ବନ୍ଧୁ; ତୁମେ କିନ୍ତୁ ଆଜି ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଉନ୍ନତ । ଶ୍ୟାମଙ୍କୁ ମୁଁ ଉନ୍ନତ
କରି ଆଣିଛି, ଲଳନପାଳନ ଠିକ୍ ପୁଅ ଭୂଲ୍ କଲୁ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି
ଏ ନିଦାହୁଣି ଅଭିଯୋଗ, ତାହା ମୋ ପ୍ରାଣରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସନ୍ଦେଶ
ଦେଇଛି । ତୁମେ ଦୟା ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଏହା ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନାଅ ।
ତାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବିଧାନରୁ ମୁକ୍ତ କର । ତୁମ ଉପକାର ମୁଁ ଜୀବନରେ
ଭୁଲି ପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ମହାବୀରୀଙ୍କ ଆଦେଶକ୍ରମେ ଏଠାରେ
ଥିବାରୁ ତୁମ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ କରି ନପାରି ଦୁଃଖିତ । ଆଶା କରେ
ତୁମେ ମୋ ଅନୁରୋଧରେ ଦଣ୍ଡଙ୍କ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବ । ଇତି

ସ୍ନେହାଧୀନ

ରାଧାକାନ୍ତ ରାଓ

ପକ୍ଷ ପାଠ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହୋମୋଗ୍ନ ଅତିରିକ୍ତ ହୋଇ ଓ ଘୃଣାରେ
ଜଳି ଉଠିଲେ । ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଅରୁଣ ବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କଲା ।
ତନ୍ମୟ ଅଗ୍ନିପୁଲ୍ଲଙ୍ଗ ନିର୍ଗତ ହୋଇଗଲା । ସେ ସର୍ପଭୂଲ୍ ବାସମ୍ଭାର
ଦର୍ଦ୍ଦ ନିଶ୍ୱାସ ଡାକ କରି ରୁଷ୍ଟସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ରାଧାକାନ୍ତର
କି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚନ୍ଦ୍ର ! ସେ ମୋତେ ଉତ୍କଳାତ ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ।
ଏ ଅପମାନର ପ୍ରତିଶୋଧ ଚାହେଁ ମୁଁ । ରାଣୀକୁ ଜଣାଇ ତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା
କରିବି ନିଶ୍ଚୟ । ନ୍ୟାୟ ଓ ଧର୍ମ ଅନୁରୋଧରେ ବନ୍ଧୁତା ରକ୍ଷା କରିବା
କପରି କଷ୍ଟକର ସେ କଥା ତାହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ?”

ଦଉଁ ଶ୍ରବଣେ—ଏଭଳି ମାତିବିରୁଦ୍ଧ ଅବିରୁଦ୍ଧଜନିତ କାର୍ଯ୍ୟରେ
ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଦାପି ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ତେବେ ସେ କିନ୍ତୁ ଏପରି କରିନଥିବେ । ଭୌଲତ ଓ ଯଶୋବନ୍ତ ଏ କୁଟମାତ୍ର ପ୍ରଭୁର କରି ମାୟାଜାଲ ବିସ୍ତାର କରୁଛନ୍ତି । ଦେଖାଯାଉ ଧର୍ମ ଓ ଅଧର୍ମର ଯୁଦ୍ଧରେ କିଏ ବିଜୟୀ ହେଉଛି ।

ହଠାତ୍ ମାରଦତା ଭଙ୍ଗ କରି ବିରୁଦ୍ଧତା ଦର୍ଦ୍ଦ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ଦଉ, ତୁମ କୃତ ରାଜସ୍ଵାହାର ଦଣ୍ଡ—ମୃତ୍ୟୁ । କାଲି ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳକୁ ତୁମେ ପାପିଶମ୍ଭକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ । ରାଜସେବକଗଣ, ଶୀଘ୍ର ବନ୍ଦୀକୁ କାରାଗାରକୁ ନିଅ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାରାଣୀଙ୍କ ଆଦେଶ ଆଶାରେ ଯାଉଛି ।”

ଦର୍ଶନମଣ୍ଡଳୀ ଏ ନିଦାରୁଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହାୟ ହାୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କେହି କେହି ମଧ୍ୟ ହୋମୋଜଙ୍କ ଅବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସନ୍ନୁଷ୍ଠ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଚିରସ୍ଥାନ ନକରି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ୟାମ ସୁନ୍ଦର ପବିତ୍ର ପରି ଅଟଳଭାବରେ ବନ୍ଦୀ ଶାଳକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଦଉଙ୍କ ଭଗିନୀ ଆନନ୍ଦବାହି ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ଵାମୀ ମୁରଲୀଧର ମାର୍ଗରେ ଶ୍ୟାମଙ୍କର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ଭିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମୁରଲୀଧର ପତ୍ନୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ରାଜସେବକମାନଙ୍କୁ ଦଉଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କାମନା କଣାଇଲେ । ଦଉଙ୍କ ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ଵେ ସେବକଗଣ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ଘେନି ଆସିଲେ । ସୁକୁମାର ଶ୍ୟାମ-ସୁନ୍ଦରଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳକୁ ବବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି ଦେଖି, ଆନନ୍ଦବାହି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ଭିଳାପ କଲେ । କ୍ରମେ ସେ ମଧ୍ୟ ସଞ୍ଜଗୃନ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ମୁରଲୀଧର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହକାରେ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ଵନା ଦେଲେ; ଶୀତଳ ଉପରୁ କରି ତାଙ୍କର ସଞ୍ଜ ଆଣିଲେ । ଆନନ୍ଦବାହି କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ଭାଇ, ତୋର ଏ କଷ୍ଟ ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ଯାହା ବଞ୍ଚି ରହିଲି !

ମୋର ସମସ୍ତ ଆନନ୍ଦ, ସବୁ ସୁଖ ଚୋରାରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୋଇ ଥିଲା କଣ ବିଧାତା ମୋଠାରୁ ଚୋରି କରି ଛଡ଼ାଇ ନେବାକୁ ? ଏ ଦାସକୁ ତୋ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରାଣସଂହାରକ-ଗଣସମ । ଏତେ ଲୋକ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ତୁ ଭବାନୀଙ୍କ କୋପ ଚକ୍ଷୁରେ ପଡ଼ିଲୁ ? ବାପା, ଥରେ ହେଲେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଅନାଳ, ତୋ କୋମଳ-ବଚନରେ ଏ ଉତ୍ତର ପ୍ରାଣ ଶୀତଳ କର ।” ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଆନନ୍ଦବାଦୀ ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ ଦଉଳୁ କଣ୍ଠାଲିଙ୍ଗନ କରି, ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କ କୋମଳ ଗଣ୍ଡମଣ୍ଡଳ ଚର୍ମୁ ବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସଦା ତାଙ୍କ କୋମଳ କରପଞ୍ଜବରେ ମର୍ଦ୍ଦନ କଲେ । ଦଉଳର ସମସ୍ତ ଖରବ ଦୁଃଖ ହଠାତ୍ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଭଉଣୀଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ବାଳକ ତୁଳା ବିଳାପରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ ବସିଲେ । “ନାନ, ଆଉ ଦୁଃଖ କରି କି ଲାଭ; ମୁଁ ତୋର ରଖି ହୋଇ ଯାଉଛି । ମୋ ପରି ହତଭାଗ୍ୟ ପ୍ରତି ତୋର ସେ ସ୍ନେହ, ମୁଁ ତାହା କଦାପି ପାସୋରି ପାରିବି ନାହିଁ । ଥରେ ତୁ ତୋର ଏ ଅଧମ ଭାଇକୁ ଆନନ୍ଦରେ ବିଦାୟ ଦେ, ଭଉଣୀ !”

ରାଜସେବକଗଣ ଆଉ ସମୟ ଦେବାକୁ ବୁଣ୍ଡିତ ହେଲେ । ଯଦି କେହି ରାଜପୁରୁଷ ଜାଣନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ଉପରେ ବରାବର ବାଧା ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଅଗତ୍ୟା ଦଉଳୁ ଧରି କାଗଜାର ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଚାଲିଲେ । ଆନନ୍ଦବାଦୀ ହଠାତ୍ ସଞ୍ଜାଣନ୍ତା ହୋଇ ଭୁଲୁଣ୍ଡିତା ହେଲେ । ପରେ ପ୍ରଳାପ କରି କହିଲେ, “ଦୁର୍ଦ୍ଦାତ୍ତ ସେବକଗଣ, ତୁମେମାନେ ମୋ ଭାଇକି ନେଇ ଯାଉଛ ? ସାବଧାନ ରହ, ମୁଁ ବରାବର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହାଣି ମାରିଦେବି ।” ଏହା କହି ସେ ଦଉଳ ବନ୍ଦନ ମୋତନ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ମୁରଲୀଧର ରାଜ-

ସେବକମାନଙ୍କୁ ଚିତ୍ତର ନୋହିବା ଲାଗି ଅନୁରୋଧ କଲେ । ପରେ ଆନନ୍ଦବାଣଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ଦେଖି ଆସିବାରୁ ସେ ମୁକ୍ତିତା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଦଣ୍ଡ ଭାଗ୍ୟକୁ କହିଲେ, “ମୋର ସମସ୍ତ ଅସ୍ତ୍ରସମ୍ପତ୍ତି ସମା କରିବ । ମୁଁ ହତଭାଗ୍ୟ—ମୋ ପଥ ଧରି ଚାଲିଲି । ମୋର ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଅର୍ପଣ କରୁଅଛି । ମୋ ଭଉଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବ୍ୟବହାର କରିବ ନାହିଁ ।” ମୁଲୋଧର ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ଭଣ୍ଡର ଦେଖି, “ଶାବ, ତୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋର ସବୁ ସୁଖ ସେହ ଜଳ ପୋତି ପାଉଛ । ତୁମେ ମୋର ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ । ମୁଁ ତୁମ ଉପର ମୋରୁ ଲୁଲ୍ୟ ଆଶା ରଖିଥିଲି; କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାପାର ବ୍ୟାପନ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ‘ଆହା’, ମୋତେ ନିଃସହାୟ କରି ଚାଲି ପାଉଛ ।”

ସେବକଗଣ ହୋମୋଜୀ ରାଓଙ୍କ ଭୟରେ ଶୀଘ୍ର କାରାବନ୍ଧକୁ ଚାଲିଲେ । ଏଣେ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନ ଓ ଦୁଃଖ ସନ୍ତପ୍ତ ହୃଦୟରେ ମୁଲୋଧର ଆନନ୍ଦବାଣଙ୍କ ସହିତ ଫେରି ଆସିଲେ ।

ରାଣୀ ହୋମୋଜୀ ରାଓଙ୍କ ଦଣ୍ଡ ବ୍ୟାଧି ସମର୍ଥନ କରି ପ୍ରାଣ ଦଣ୍ଡାଜ୍ଞ ପସରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କଲେ । ଦଣ୍ଡଙ୍କ ପ୍ରାଣନାଶ ସମ୍ଭାବ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ହେଲା ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଶୁକାନ୍ତ-ସମବେଦନା

“କଲେ ସୀତା, ତୋ କଥା ତ ଜଣ ଭାରି ବମକାର ! ଏତେ ବମ ବୟସରେ ଏଭଳି ବରଷ କଥା ସବୁ କୁଆଡ଼ୁ ଶିଖିଲୁ ମ ? ପେଟ

ଫଟକର ଦୃଶ୍ୟର କହେଇ ଜାଣୁ ତୁ—ଆଗ୍ର ନବରଙ୍ଗଟିଏ । ନୂଆର
ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀର, ଶୁଦ୍ଧର ଆଉ କରୁଣାଂଶୁର ସର ଘରୁଟିଏ । ତୁ
ଯେବେ ଶାଶୁଘରକୁ ଚାଲିଯିବୁ ମୁଁ ଏକୁଟିଆ କମିତ ରହିବି ନେ ?”

ମୁକ୍ତାବାହି ସମ୍ମୁଖାସୀନା ସୀତା ପ୍ରତି ଏ ସବୁ କଥା ହସି ହସି
କହିଗଲେ । ସୀତା ଅନ୍ତଃସୁରକୁ ଆସିବା ଦିନୁ ତାର ବ୍ୟବହାର,
ବିନୟ, ସୌଜନ୍ୟ, ସରଳତାରେ ରାଣୀ ଓ ଜେମା ଉଭୟେ ତାହା
ବଶିଷ୍ଠ ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ମୁକ୍ତାବାହି ଠିକ୍ ସୀତାକୁ ଦାସୀ
ଦୃଷ୍ଟିରେ ନଦେଖି ନିଜର ସହଚରା ଭାବିଲା ତୁଲ୍ୟ ସ୍ୱେଦ କରୁଥିଲେ ।
ପରସ୍ପର ଅନୁରାଗ-ବନ୍ଧନ ଏପରି ଦୃଢ଼ତାର ହୋଇ ଥିଲା ଯେ,
କେହି କାହାଠାରୁ ନିମିଷ ମାତ୍ର ଅନ୍ତର ହେଲେ, ସାବିତ୍ରୀ
ଦୁଃଖ ଓ କ୍ଳେଶ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଏପରିକି ମୁକ୍ତାବାହି ସୀତା
ସହିତ ଏକତ୍ର ପାନ, ଭୋଜନ, ଶୟନ କରିବାକୁ କଦାପି କୁଣ୍ଠିତ
ହେଉ ନଥିଲେ । ମାତ୍ର ରାଣୀଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତରେ ଏ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଘଟୁଥିଲା ।
ଯୌବନସୁଲଭ ବାକ୍ୟାଳାପ ଓ ମାତକତାରେ ବହୁଳ ହୋଇ କେତେ
କେତେବେଳେ ଉଭୟେ ପ୍ରକୃତିର ମନୋରମ ଚିତ୍ରାଣୀ ଦେଖି
ଦେଖି ବସ୍ତ୍ରୋତ୍ତର ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ ।

ମୁକ୍ତାବାହିଙ୍କ ଇଚ୍ଚିତ ହମେ ସୀତା ଧୀରେ ଧୀରେ ହସି ହସି
କହିଲା, “ଏତ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଅପାର ଦୟା । ମୁଁ ଯେ ମଣିମାକୁ ଛାଡ଼ିଯିବି
ସେଥିପାଇଁ ମୋ ମନରେ ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ବରଂ ମୁଁ ଚିରକୁମାରୀ
ରହିଥାରେ । ମାତ୍ର ଛୁମୁ ଯେତେବେଳେ ରାଜକୁମାରଙ୍କ ପାଣିପାତ୍ର
କରିବେ, ସେତେବେଳେ ଆଉ ସୀତାର ସ୍ଥାନ କାହିଁ ?”

ମୁକ୍ତାବାହିଙ୍କ ଶରୀର ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଦରହସିତ
ବଦନରେ ସୀତାକୁ କହିଲେ, “କଲେ, ତୋ ମୁହଁରେ ତ ବାଡ଼ି ବାଜୁ

ନେଇ ? ଏପରି ଅଥବା କଥା ଗୁଡ଼ାଏ ମନେ ପକାଇ ମୋ ମନକୁ କଥା କଷ୍ଟ ଦେଉଛି ? ଯଶୋବନ୍ତ ଗୁଣ ସତେ ମୋ ଭାଗ୍ୟକୁ ମିଳିବେ ? ତା ହେଉଥିଲେ, ଗଣୀ ଓ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତାନ୍ତରର କାହିଁକି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାନ୍ତା ? ପ୍ରଭୁ ସତେ ଆମ ଭୟକୁ ମିଳନ-ଅମୃତ ପ୍ରଦାନ କରି ସୁଖୀ କରିବେ ?”

“ତୁମ ଅକାରଣ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରୁଛ କଥା ? ଗଙ୍ଗାଧର ଯଶୋବନ୍ତ ଗୁଣ ନିଶ୍ଚୟ ତୁମର ହେବେ ।”

“ଶାଳି ଶୂନ୍ୟ-ଆଶା କରି କି ଲଭ ? ଏ କୃପା-ପ୍ରୟାସ ମୁଁ ଭଲ କରି ଜାଣେ—ବିରୋଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗଣୀ ଅନ୍ୟ କାହାସହିତ ମୋର ପରିଣୟ କରାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ମୁଁ ମନେ ମନେ ଯାହାକୁ ପତିପଦରେ ରଖି କରି ପାରିଛି ତାଙ୍କ ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ଅନ୍ୟଲୋକରେ ପାଣି ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ମରଣ ଶତଗୁଣରେ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।”

“ଠିକ୍ ସତ କଥା ତ । ସେଇଥିପାଇଁ ପରା କମଳାବାଣୀ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲେ । ତୁମ ମାଆଙ୍କ ଗଳ୍ପରେ ଏ ହେଉଛି ପ୍ରଧାନ ଦୁର୍ଘଟନା ।”

“ସତେ, କମଳାବାଣୀ କୁଆଡ଼େ ଭାରି ସୁନ୍ଦର ? ଅକାରଣରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ଦେଲେ । ଆଉ ସେ କଥା କହନା—“ଗତସ୍ୟ ଗୋଚରା ନାସ୍ତି ।” ଗତିରେ ଭାରି ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ହେବ । କିଛି ଗୋଟାଏ ଗଳ୍ପ କହିଲୁ । ମନଟା ପିଆଡ଼ୁ ଫେରିଆସୁ । ତୁ ମୋ ଦେହ ଲାଗି ଯେ ଯତ୍ନ କରିଛୁ, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତୋର ନିଶ୍ଚୟ ଗୋଟାଏ ଭଲ କାମ କରି ଦେବ । ଏ ମୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ।”

“ଏ ହେଲ ମୋ ପକ୍ଷରେ ମହାପ୍ରସାଦ—ଅପାର ଅନୁଗ୍ରହ, ମାଗିବା ବେଳେ ନିଶ୍ଚୟ ଦେବେଟି ? ଆଜି ରାଣୀମା ଶୁଣିବାଉଳି ଗୋଟିଏ ଭଲ କଥା କହିବ । ସେ ପରା ବଜେ ହେବେ ! ତୁମେ ଟିକିଏ ଯାଇ ବୁଝି ଆସିଲ ।”

“ମାଆ ଆଜି କଥା ଶୁଣି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମନରେ ଭାରି ଅଶାନ୍ତ—ଦେନାଥ ରାତ୍ର ଦେଶ ଆତ୍ମମଣ କରି ଆସୁଛି—ସେଥିପାଇଁ ସେଠାକୁ ଗୁପ୍ତାକାନ୍ତ ଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଛି ଖବର ମିଳିନାହିଁ । ସେ ମଧ୍ୟ ଶହ୍ନ ସଙ୍ଗେ ମିଶିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜନରବ ହେଉଛି । ରାଜପୁତମାନେ ଲମ୍ବପୁର ଅବସ୍ଥେପ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ବୋଲି ଶିବନାନା ସୈନ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗିଛନ୍ତି । ରାଣୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏସବୁ କଠୋର ସମସ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ଚିନ୍ତାନ୍ତୁତା—ପରିଶ୍ରମ କଥାଟି ହେବ କହି ହେଉ ନାହିଁ । ପୁଣି ଆମ ଜାତି ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଜଣେ ନୂତନ ହୋଲକାର ହେବ ବୋଲି ଯତ୍ନ କରୁଛି । ଆଜି କୁଆଡ଼େ ତାର ଅଭିଷେକ । ସକାଳୁ ଏ ଖବର ପାଇ ରାଣୀଙ୍କ ମନ ବରାବର ଅଶାନ୍ତରେ ରତସ୍ତବ ହେଉଛି । ଏଣେ ମଧ୍ୟ ରୋର ଗଣ୍ଡାସାଲକୁ ମୁକ୍ତି ଦେଇଥିବା ଅପରାଧରେ ଜଣେ ଲୋକକୁ ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଉଛି । ଏ ରାଜକାୟ ବିଧାନର ସମାଲୋଚନାରେ ରାଣୀଙ୍କର ଗନ୍ତ ଶୁଣିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମିବ କାହିଁ ?”

“ସେ ଅଭାଗା କିଏ ? ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଦଣ୍ଡ ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ।”

“ତୁ ଜାଣିନାହୁଁ ପରା ? ଗୁପ୍ତାକାନ୍ତଙ୍କ ଘରେ ଥିବା ଯୁବକ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଦଣ୍ଡ ।”

ଚକିତା ସପ୍ତା କୁରଙ୍ଗୀ ତୁଳ୍ସୀସୀତା ବମକିତ ହୋଇ ଉଠିଲ । ସେ ଚିପିପିତୁଳା ପରି ଖମ୍ବକୁ ଆଉଳି ଯାଇ ଭଗ୍ନ ସ୍ଵରରେ କହିଲ ।

“ଆହା, ସେ ଯୁବକ !” ମୁକ୍ତାବାହି ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ । ପଚାରିଲେ,
“କଲେ, କଣ ଏଇ ଚୋର ଦଉକୁ ତୁ ଜାଣୁ ? ତୋର କଥା
ତାଙ୍କ ଲାଗି ଏତେ ଦୁଃଖ ମ ?”

“ମଣିମା, ଦଉ ଓ ମୁଁ ପିଲଦିନୁ ସାଙ୍ଗ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ସେ ମୋ
ପାଖରୁ ଅନ୍ଧର ହୋଇ ଯିବାରୁ ମୁଁ ଦାସୀ ହେଲି । ପିଲଦିନର ସ୍ନେହ
ପର, ମନ ଦାସୀ ହେବନାହିଁ ?”

“ଆମ ହାତରେ ଆଉ ଅଛି କଅଣ ? ରାଜଦ୍ରୋହୀ, ଦୁରାତ୍ମା
ଦଣ୍ଡ ପାଇବା ଉଚିତ ବୋଲି ଏଇକ୍ଷଣି କହିଛୁ । ତୋର କଥାଟି
ହେଲା, ଆଉ ଦୁଃଖ କଅଁ ?”

“ଦାନୀର ପୁଣି ଗୋଟାଏ କଥା କଅଣ ? ମଣିମା ରାଜପୁତ୍ରୀ,
ନିଜେ ନିଜକଥା ରଖି ପାରିଲେ ହେଲା । ମୁଁ ଲେଖିବା କଥା ଦେଖି
ବୋଲି ପର ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଛୁ ? ତେବେ ପଣ ରକ୍ଷା କରି ଶ୍ୟାମ-
ସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରୁ ବଞ୍ଚାଇ ଦିଅ ।”

“ଏ ତ ବଡ଼ ଅସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ! ରାଜଜୟ ବିଧାନ ଅନୁସାରେ
ମାଆ କାହାର କଥା ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋ ହାତରେ କଦାପି ଏ କାମ
ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ସୀତା ।”

ମୁକ୍ତାବାହିଙ୍କର ଏ ଦୃଢ଼ତାରେ ସୀତା ବିଚଳିତ ହୋଇ
ପଡ଼ିଲା । ତାର ମନୋରମ ନୟନ ଯୁଗଳରୁ ତୁଷାର ବିନ୍ଦୁ ପଡ଼ି ଅଶ୍ରୁ
ରାଣି ବିଗଳିତ ହେଲା । ସେ ଦୁଃଖାବେଗରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ ସ୍ଥାନ,
ଗୋରୁ ଏକାବେଳେକେ ପାସୋର ଶିଶୁ ତୁଲ୍ୟ ବିଳାପ କରିବାକୁ
ଲାଗିଲା । ମୁକ୍ତାବାହି ମଧ୍ୟ ସହଚରୀର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ
ପଡ଼ିଲା । ସୀତାଙ୍କୁ ସାବଧାନ ଦେଇ ସେ ଚାଲିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରାନିତ୍ୟା

ମହାରାଣୀଙ୍କ ମନ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ । ସେ ଧୀର ପଦ ବିଷୟରେ ରାଣୀଙ୍କ କଷ୍ଟରେ ଉପମତ ନୋଇ ଦେଖିଲେ ଅହଙ୍କାର ଚିନ୍ତା-ବ୍ୟାଧିର ପଥକ । ମୁକ୍ତାବାଇ ଶୀତକଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ମାଆ, ରାଜପୁତମାନେ କଣ ସତେ ଲିମ୍ବୁସୁର ଚଢ଼ାଉ କଲେ ?”

“ନା, କାଲି ବା ପରଦିନ ଆକ୍ରମଣ କରିବେ ?”

“ମା, ଆଜି ମୋର ଗୋଟିଏ ଗୁହାଣ ଅଛି—ତୁମେ ଶ୍ୟାମ-ସୁନ୍ଦର ଦଉଛୁ—”

“ହଁ, ଜଣାଗଲା । ଆଉ ସେ କଥା କହନାହିଁ । ବନ୍ଦ କର ।”

“ମା, ସେପରି କହ ନାହିଁ । ଦଉଙ୍କ ଜୀବନ ରକ୍ଷା ଲାଗି ସୀତା ଲଗାଇଛି । ମୋ ପ୍ରାର୍ଥନା ଗ୍ରହଣ କର ମା ।”

“ଅଃ—ତୁମମାନଙ୍କର ଭୟ ଭକ୍ତି କିଛି ନାହିଁ । ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ତମ୍ଭରେ ତୁମମାନେ କାହିଁକି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁଛୁ ? ନିତାନ୍ତ ସରଳା ବାଳକାଟିଏ ତୁ । ରାଜମାଡ଼ିରେ ତୋର କଥାଣ ଛୁନ ଅଛି ସେ ମୋତେ ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ଆସିଛି । ରାଜଦ୍ରୋହମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ନଦେଲେ ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ହେବ ତ ? ଅରାଜକତା ନଦେଲେ ରକ୍ଷା—ମାଆ ମୋର, ଆଉ ଦିନେ ଏପରି କହିବୁ ନାହିଁ ।”

“ମା, ମୁଁ କଣ ଉପଦେଶ ଦେଉଛି; ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ଗ୍ରହଣ କର ।”

“ଛୁ, ଦାସୀଟା କଥାରେ ଭୁଲିଯାଇ ତୁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଉଛୁ ? ସେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ନେହ ଆଦର ପାଇ ତା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଏଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛୁ ? ତାକୁ ଯା ସତର୍କ କରି ଦେ ମା ମୋର । ଦଣ୍ଡାଦେଶର ବିଳମ୍ବ ଯୋଗୁଁ ଏପରି ଦେଖୁଛି । ଯା ନା,

ତୋର ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅପରାଧୀକୁ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଦେବାପାଇଁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରୁଛି ।”

ମୁକ୍ତାବାଣି ବ୍ୟାକୁଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ, ଅଥଚ ରୋଷ ଓ ଅଭିମାନରେ ମୁଖ ମାନ କରି ଫେରି ଆସିଲେ । ଜେମା ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ ଦେବେ ବୋଲି ଯାତା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୟନରେ ଅନାଇଁ ବସିଛି । ଏତିକି-ବେଳେ ମୁକ୍ତାଙ୍କର ନିରାଶ-ଜଡ଼ିତ ବାକ୍ୟରାଶି ତା ପ୍ରାଣକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରି ଦେଲା । ସରଳା ମୁକ୍ତା ମଧ୍ୟ ସଜିମା ଦୁଃଖରେ ବ୍ୟଥିତା ହୋଇ ସେ ଦିନ ଅନ୍ଧ ଜଳ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ନାହିଁ । ରାଜକୁମାରୀଙ୍କର ଦାସୀ ପ୍ରତି କି ସୁନ୍ଦର ହୃଦୟବତ୍ତ !

ପଞ୍ଚଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ରାଜ୍ୟଲୁତ ନୁହେତ ଷଡ଼୍‌ଯନ୍ତ୍ର

ମନୋରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଉଦୟ ପବନର ଶିଖର ଦେଶରେ ପ୍ରଭାତରର କମଳାୟ ଛବି ଦର୍ଶକ ପ୍ରାଣରେ କି ଆନନ୍ଦ ଦେଉଛି ! ଯେପରି ରତ୍ନ-ଗୋଲକର ଗୁପ୍ତାଟିଏ । ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ଉପଦେଶ ବାକ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନତା ଦୂର କଲ୍ଲ ପରି ଅନ୍ଧକାର ପଟଳ ସୂର୍ଯ୍ୟକରଣ ଯୋଗୁଁ ଅନ୍ତର୍ହିତ । ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁଗଣ ଗହ୍ୱର ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ରହିଛନ୍ତି । ରଜନୀ ପରେ ଦିବସର ଆଗମନ କେଡ଼େ ସୁଖକର ! ମାନବ ଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ କି ଅଭୁତ ପ୍ରେରଣା !

ସେ ସମୟରେ ମାଡ଼ପୁର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ଅରଣ୍ୟରେ ସହସ୍ରାଧିକ ଲୋକ ସମବେତ ହୋଇଛନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ କୋଳାହଳରେ ଗଗନ ପ୍ରସଦେଶ ମୁଣ୍ଡରିତ । ଭୂଲଗ୍ନ ନାନାବିଧ ଅରଣ୍ୟ ବେଶଭୂଷାରେ

ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ, ମହାର୍ଘ ପଛେଦଭୂଷିତ ନୂଗରବାସୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ସେହି ପବ୍ବତ ରୂଢ଼ାରେ ଉଚ୍ଛ୍ଵେଷିତ ହୋଇ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆଜି ସମବେତ ହୋଇଛନ୍ତି ? ପବ୍ବତ ଉପରେ ପୁଣିତଳ ଗୁପ୍ତାପ୍ରଦ ବିଶାଳ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମିତ; ତାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରୂପସର ତୋରଣ, ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ପୁଷ୍ପମାଳ ଲମ୍ବିତ । ପ୍ରମୁ ନିକଟରେ କଦଳୀ ବୃକ୍ଷଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥଳଗୁ ।

ହଠାତ୍ ଏ ବିଶାଳ ଜନତାର ନିସ୍ତରୁତା ସଜରୁ କଲ । “ରୁପ୍ତ କର, ହୃଦିଆର ରହ, ଏଇ ଆସି ଗଲଣି” ବୋଲି କେନ୍ଦ୍ର କେନ୍ଦ୍ର ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲେ । ଜନସଂଘ ହଠାତ୍ ଅଗ୍ରଦେଶକୁ ଦୃଷ୍ଟି ପାତ କଲେ । ଦେଖିଲେ—ଛବିଶ ବର୍ଷ ଦୃଢ଼, ଗୌର ବର୍ଣ୍ଣ ଯୁବକ ଗୋଟିଏ ବଣ୍ୟ ହସ୍ତୀ ଉପରେ ଆସିନ ହୋଇ ସେଠାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କୃଷ୍ଣ ସୁଲଳାୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଆଉ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସଜଳୟ ବିଷୟର ଆଲୋଚନାରେ ବଂସ୍ତ । ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ, ବନ୍ଦୀ ସମୁଦ୍ଧର ସ୍ତୁତି ପାଠରେ ପଥ ମୁଗରିତ ହୋଇ ମଉଛୁ । ଯୁବକ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଗୁପ୍ତାମଣ୍ଡପ ଦେଖି ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହାସ୍ୟ କରି, ପ୍ରଜା-ମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କିପରି ଅନୁରକ୍ତ ତାହା ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି । ଶୋଭାଯାତ୍ରା ହିଁମ ମଣ୍ଡପର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା । ଦୌଳତ ହସ୍ତୀରୁ ଅବତରଣ କରି ଯୁବକଙ୍କୁ ବିନୟ ଅଥଚ ଭକ୍ତ ସହକାରେ ରହ କମ୍ବଳ ଉପରକୁ ଆସିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଭାଲଗଣ ହଂକାର କରି ଉଠିଲେ । କେନ୍ଦ୍ର କେନ୍ଦ୍ର ‘ଆମର ଏ ନୂଆ ହୋଇକାର’ ବୋଲି ଯୁବକଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି କହୁଥିଲେ ।

ଭାଲ-ସର୍ଦ୍ଦାର ଗଣ୍ଡା ଓ ତାନ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟେ ଶରୀର ରକ୍ଷକରୂପେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବାଟ ଗୁଡ଼ି ଦେବା ଲାଗି ବାରମ୍ବାର ଉଚ୍ଚ ସ୍ଵରରେ

କହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୌଳତ ଓ ହରିହର ପାଣି ଆମ ଯୁବକଙ୍କ ହାତ ଧରି ଗୋଟିଏ ବେଢ଼ା ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ବହୁମୂଲ୍ୟ ଆସନ ଅଳଂକୃତ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଯୁବକ ଉପବିଷ୍ଣୁ ହୁଅନ୍ତେ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମାନେ ଯଥାବଧି ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଦୌଳତ ଉପସ୍ଥିତ ଜନସବୁକୁ ନୀରବ ରହିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରି କହିଲେ “ପ୍ରଜାକୁନ୍ଦ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ଆଜି ଏଠାରେ କାହିଁକି ସମବେତ ହୋଇଛ ଜାଣ ? ଆଜି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧନ—ଏ ହେଉଛନ୍ତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପାଳକ ନୂତନ ହୋଲକାର । ମଲହର ତାଙ୍କ ନାତିଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଏହାକୁ ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର କରିବାକୁ ଚରମ-ପତ୍ର ଲେଖି ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟାବାହୁ ସେଥି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନଦେଇ, ଯଶୋବନ୍ତ ପ୍ରମୁଖ ରାଜ୍ୟହରିଶିମାନଙ୍କ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ ନକରି, ନିଜେ ଦେଶ ଶାସନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆମେ ପୁରୁଷ ମାନେ ନାରୀଚାର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରି ପ୍ରଜାରୂପେ ରହିବା କଅଣ କମ ଅପମାନର କଥା ? ନା, ପ୍ରଜାର ମଙ୍ଗଳରେ ରାଜାର ମଙ୍ଗଳ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ହିତ ଲାଗି ଯେ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ଯାହାଙ୍କର ଯତ୍ନରେ ଆମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା, ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଅକ୍ଷୟ ରହିବ, ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କୁ ରାଜା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଛୁ । ଆଜି ତୁମ୍ଭେମାନେ ସମ୍ମତ ଜଣାଇଲେ, ଏଠାରେ ଏ ନୂତନ ହୋଲକାରଙ୍କର ଅଭିଷେକ ହୋଇଯିବ ।”

ଉପସ୍ଥିତ ଜନସବୁ ଏକ ସ୍ୱରରେ ‘ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମତ’ ବୋଲି କହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କରତାଳି ନାଦରେ ବନଭୂମି ଚମକିତ କରିଦେଲେ । ଦୌଳତ “ଶ୍ରୀମତ୍ ରାଜାଧିରାଜ ଶ୍ରୀମନ୍ତ ପାନ୍ତୁ, ଶ୍ରୀ ଇନ୍ଦୋର ପାଦ ପାଦଶା ଶ୍ରୀ ମହାଦେବ ରଘୁନାଥ ଗୋବିନ୍ଦ ଶେଞ୍ଚନ ହୋଲକାରଙ୍କର ଜୟ । ମହାରାଜ ! ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରନ୍ତୁ” ବୋଲି ଗୁମ-ଗନ୍ଧୀର ନାଦରେ କହି ପକାଇଲେ ।

ଅନନ୍ତର ସ୍ୱବକଙ୍କୁ ସିଂହାସନରେ ବସାଇ ଦୌଳତ ଗ୍ରହଣ
ତାଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ନୋଟିଏ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଶିରସା ଦେଇ କହିଲେ,
“ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାହିଁ ନବରତ୍ନ କିଣିବ ।” ସ୍ୱବକ ମୃଦୁ ମନ୍ଦହାସ୍ୟ
ପରେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ହରିହର ପାଣ୍ଡିଆଣୀ ବଜ୍ରଗମ୍ଭୀର ନାଦରେ କହିଲେ, “ପ୍ରଜାଗଣ,
ଏଥର ଶେଆଙ୍ଗା ହୋଇକାର ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ନେତା, ଶାସକ । ଅହଂ
ରଜ୍ୟ-ବିନାଶିନୀ ରଣରଣୀ—ତାର ଗର୍ବ ବେ କରିବାକୁ ହେବ ।
ତା ଶାସନ-ଶୃଙ୍ଖଳାକୁ ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କରି, ରାଜ୍ୟରେ ଘୋର ଅଶାନ୍ତ
ବିଦ୍ରୋହ, ପ୍ରଜାପୀଡ଼ା, ଆତ୍ମକରି ନାଶକ ଦେଖାଇବାକୁ ହେବ—
ପୁରୁଷର ଶକ୍ତି, କ୍ଷମତା ଆଉ ପ୍ରତିପତ୍ତି । ଶେଆଙ୍ଗାଙ୍କୁ ରାଜା ବୋଲି
ସ୍ୱୀକାର କରି ରାଜପୁତ୍ର ଯଦି କେହି ଅହଂଙ୍କୁ ଦିଏ, ଜାଣି ରଖ ତାର
ସର୍ବନାଶ । ଏଣେ ଧନହୀନ, ତେଣେ ପ୍ରାଣପୀଡ଼ା । ଉଭୟକୁ ବିଚାର
କରି ଜୀବନ ମରଣର ସନ୍ଧି ସ୍ଥଳରେ ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ଲାଗି ପ୍ରଜାଗଣ
ସଚେଷ୍ଟ ନହେଲେ, ଏକାକୀ ରାଜା କଅଣ କରି ପାରିବେ ? ବୁଝି-
ରଖ, ଯେଉଁ କର୍ମଶୃଙ୍ଖଳାରେ ଅହଂ ପକ୍ଷ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରଜ୍ୟର
ତଥା ଲୋକବର୍ଗଙ୍କର କ୍ଷତି ସାଧନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ
ବନ୍ଧିଛୁତ କରିବାକୁ ହେବ । ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ବିଧାନ
କରାଯିବ ।” ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୁଅ, ଶପଥ କର, ନୂତନ
ହୋଇକାରଙ୍କ ସିଂହାସନ ଦୂର କରିବା ଲାଗି ପ୍ରାଣପାତ କରିବ ।”

ହଠାତ୍ ସମସ୍ତେ ସିଂହନାଦ କର ଉଠିଲେ । ଗଣ୍ଡା ଓ
ଚାନ୍ଦିଆଘାଲ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ସଦ୍ରାନ୍ତ ଲୋକ ଆସି
ଉତ୍ତେଜନ କରି ହୋଇକାରଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ଓ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇଲେ ।

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବସି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶୁଣି ଦେଲା, “ଜୟ ମହାରାଜାଙ୍କର ଜୟ ।” ଶେଷାଂଶ ହୋଇକାର ସିଂହାସନ ଡାକ କରି କହିଲେ, “ପ୍ରଜାବର୍ଗ, ତୁମେମାନେ ଆଜି ଯେ ମହାଦାୟିର ମୋ ଉପରେ ଦେଇଛ ତାର ସପାଦନ ଲାଗି ମୁଁ ବରାବର ଆତ୍ମବଳ ଦେଇ ଯତ୍ନ କରିବି । ପ୍ରଜାବର୍ଗର ରାଜାର ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀ ପୃଥ୍ବୀନାଥ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସପତ୍ନୀ ସୀତାଙ୍କୁ ବର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ରାଜା ବରାବର ଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ନକଲେ ରାଜ୍ୟ ନାରାଗାର ହୋଇ ପଡ଼େ । ରାଜ୍ୟର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବିଦ୍ରୋହ, ଶତ୍ରୁଯୁଦ୍ଧ, ଅଶାନ୍ତ ରାଜତ୍ବ କରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ନୂତନ ରାଜ୍ୟ । ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ଲାଗି ବିପ୍ରର ଅର୍ଥ ଆବଶ୍ୟକ । ତୁମେମାନେ ଦୌଳତ ରାଓ ଓ ହରିହରଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟ ଦେଇପକାଅ । ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଦେଇଛି, ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ନ୍ୟାୟ-ଦାସୀ ବଳାକାରରେ ଅଧିକାର କରି ନେଇଛି, ସେଥିପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧ କରି ତାଠାରୁ ରାଜ୍ୟ ଦେଇ ଆସିବାକୁ ହେବ । ରାଜାର ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି, ଆଭରଣ ତା ପାଖରେ ଅଛି; ଶାସ୍ତ୍ର ଫେରାଇ ଦେବା ଲାଗି କାଳ ତା ପାଖକୁ ଲେଖୁଛି । ନଦେଲେ ରାଜା ସରକାର ଓ ଗୋସ୍ଥୀଲୀର ଶାସକ ସିନ୍ଧୁଆଳ ସାହାଯ୍ୟରେ ତାର ସୁଖନିଦ୍ରା ଉଠାଇ କରିଦେବ ।

ପ୍ରଜାବର୍ଗ, ମନେରଖ ଦୌଳତ ରାଓ ଆଜିଠାରୁ ଏ ରାଜ୍ୟର ସେନାପତି, ଯଶୋବନ୍ତ ରାଓ ଓ ହରିହର ସଚିବ ଏବଂ ଗଣ୍ଡାସ୍ତଲ ଅଭିଷେକ ସର୍ବୋଚ୍ଚରେ ଶାସନ-ପଦ୍ଧତି ଚଳାଇବେ । ସୁଖ ଶାନ୍ତ ରକ୍ଷା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର ।”

ଅନନ୍ତର ଗଣ୍ଡାସ୍ତଲ ସପ୍ତଦଶ ବର୍ଷ ବୟସ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଯୁବକକୁ ବଳପୂର୍ବକ ମହାରାଜାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରଣତ କରାଇ ଫାଉଁ ରବରେ

କହିଲା, “ମହାରଜ, ଆମର ତାନ୍ତ୍ରୀଆଶ୍ୱଳ ବାଟରୁ ଏ ଟୋକାକୁ ଧରି ଆଣିଛି । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଦେବାଙ୍କ ନିକଟରେ ଘାକୁ ବଳୀ ଦେବାକୁ ମନସ୍ଥ କରୁଥିଲୁ । ମାତ୍ର ଏ ପିଲାର ଅଦୃଷ୍ଟ ଘଟି ଉଲ । ବଡ଼ କପାଳଆଟାଏ । ତିନିଥର ବଳରେ ବାଧା ପଡ଼ିଲା ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗି । ଟୋକାଟା ଭଲ ଲେଖା ପଡ଼ା ଜାଣେ । ଇଏ ଶୁମ୍ଭଙ୍କ ପାଖରେ ରହୁ । ଆମକୁ ବି ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ।”

ଶେଆଳୀ ବାଳକର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହେଇ, ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କଲେ । ଆଡ଼ୁରି ମଧ୍ୟ ସେ ତିନିଥର ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଛି, ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଗଲେ । ବାଳକ ଆଜି ହୋଲକାରଙ୍କ ପ୍ରସାଦରେ ପ୍ରସନ୍ନ । ହୋଲକାର ବାଳକ ସମ୍ମତ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ଶିଖରକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ପଲ୍ଲୀ ଓ ନିକଟସ୍ଥ ନଗରବାସୀଗଣ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେବା ପରେ ଶ୍ୱଳମାନେ ସେହିଠାରେ ଶାନ୍ତ ଶେଜନ ଶେଷ କରି ନିଦ୍ରା ହେଲେ । ନୂତନ ହୋଲକାରଙ୍କ ଅଭିଷେକ ଉତ୍ସବ-ବାଣୀ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଶୁଣି ହେଲା । ଅବିବାହିତ, ପାରିବାରିକ ଜଞ୍ଜାଳ ରହିତ ଗୃହସ୍ଥ, ଗୃହଦାତ୍ତ ନୈୟତ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି, ସ୍ୱେଚ୍ଛା, ଉଚ୍ଚାଧିକ, ନରହତ୍ୟା, ରାଜଦ୍ରୋହ, ଓ ରାଜାଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ ପ୍ରଭୃତି ଦୁଷ୍ଟାଚର ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ଶେଆଳୀଙ୍କ ସୈନ୍ୟ ଦଳଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରାଜ୍ୟରେ ଅତ୍ୟାଚାର, ଲୁଣ୍ଠନ, ବ୍ୟଭିଚାର ଇତ୍ୟାଦି ଦୁଷ୍ଟାଚର୍ୟ ଅବାଧରେ ଚଳାଇ ଦେଲେ । ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ଶାସନ-ବିମୁଖ ପ୍ରଜାବର୍ଗ ମଧ୍ୟ ଏ ସୈନ୍ୟ ଦଳର କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପରେ ଦୋଷର ମୁଖିମାନ ବିଗ୍ରହ ଦୌଳତକୁ ଏବଂ କଳିପୁରୁଷ ତୁଳା ନୂତନ ହୋଲକାରଙ୍କୁ ଭୟ କରୁଥିଲେ ।

ପରଦିନ ଦୌଳତ ଓ ହରିହରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନ୍ତ୍ରଣା ଶୁଳିଲା—

“କହୁହର ! ଏ ଅଭିଷେକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଶୋବନ୍ତ ରାଓଙ୍କର ମତ କଅଣ ? ତାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ତୁମେ ଏଠାକୁ କପରି ଆସିଲ ? ଏ ଦଳରେ ମଧ୍ୟ ଯୋଗ ଦେଲ ?”

“ଯଶୋବନ୍ତ ରାଓ ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ଶୁଣିଛି, ସେ ମଧ୍ୟ ଏଥିଲାଗି ଆମ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବେ । ସେଥିପାଇଁ ଆଜି ରାତି ଆମକୁ ଭେଦାର ଟିକାକୁ ପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ମୋର କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ । ସେ ତ ରାଜ୍ୟ ଲୁଣ୍ଠନ କରିବାକୁ ଅସମ୍ମତ । ତୁମ ଦୟାରେ ଦେଲେ ମୁଁ କିଛି ଲୋକଗାର କରି ପାରନ୍ତି ।”

“ସତ, ସେ କୌଣସି ଦଳରେ ଯୋଗ ଦେବେ ନାହିଁ; ରାଜାଙ୍କି ତଡ଼ି ଶେଷରେ ଆନ୍ତେମାନେ ଜୟୀ ହେବା । ଧନ ପାଇଁ ତ ମୋର ଲୋଭ ନାହିଁ । କମଳା ଲାଗି ମୁଁ ଯେ ଅପମାନ ସହିଛି, ତା’ର କଠୋର ପ୍ରତିଶୋଧ ପାଇଁ ମୋ ପ୍ରାଣ ନିରନ୍ତର ବ୍ୟାକୁଳ । ତୁମେ ତ ଗୁପ୍ତସ୍ତ୍ର—ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଧନରାଶି ଲୁଣ୍ଠନ କରି ଆଣ । ତୁମଭଳି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ତାହା ଦାନ କଲେ, ମହାପୁଣ୍ୟ ।”

“ତୁମ ଉପକାର ଲାଗି ମୁଁ ବଡ଼ ଆପ୍ୟାୟିତ । ଶୁଦ୍ଧ ଜାତିରେ ତୁମ ପରି ସବୁଲୋକ ଆଉ କେହି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅଯୋଗ୍ୟ ଯୁବକଟାକୁ ରାଜସିଂହାସନ ଦେଲ କାହିଁକି ? ଏଥିରେ ମୋର ଭାରି ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି ।”

“ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ହୋଲକାର ହୋଇଛନ୍ତି । ହୁଅନ୍ତୁ, କ୍ଷତି କଣ ? ରାଜ୍ୟ ହାତକୁ ଆସିବା ପରେ ଏହାଙ୍କୁ ସିଂହାସନରୁ ତ କର ମୁଁ ନିଜେ ନିଃସନ ଦଣ୍ଡ ତଳାଇବି । ଏ ଗୋଟାଏ ଖେଳ—ବୁଝି ପାରୁନ ଦଉଡ଼ର ? ଏ ଗୁପ୍ତ କଥା; କେଉଁଠି ପ୍ରକାଶ କରିବ ନାହିଁ, ସାବଧାନ !”

ହଠାତ୍ ଜଣେ ଆଗନ୍ତୁକ ଯେଠାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାରୁ
ଆଳାପନା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଉଭୟେ ମହାରାଜାଙ୍କ ଶିବର
ଅଭିମୁଖେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ଷୋଡ଼ଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଯୁଦ୍ଧ ନା ଶୁଭ ସୂଚନା ?

“ଓହୋ, ମୋ ମନ ଏବେ ଶାନ୍ତ ହେଲା । ଅନେକ ଦିନର ପିତାସା
ଏତେ ଦିନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆହା, ସତେ ମୁଁ କି ଭାଗ୍ୟବତୀ !” ମୃଦୁ ହାସ୍ୟ
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁକ୍ତାବାହି ଏ କଥା କହି ପକାଇଲେ । “ଆଜି ତ
କାହିଁକି ତୁମର ଭାରି ଆନନ୍ଦ ? ରାଜକୁମାରୀ ପକ୍ଷେ ଭାଗ୍ୟବତୀ
ହେବାଟା କଅଣ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା ? ଅତୁଳ ସୁଖ-ସମ୍ପତ୍ତି, ଆମୋଦ
ବିଳାସରେ ଆଜି ତୁମର ଅଭାଗ୍ୟ କଅଣ ଯେ ?” ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତା ସୀତାର
ଏ ପ୍ରଶ୍ନରେ ମୁକ୍ତାବାହି ପୁଣି କହି ଉଠିଲେ, “ତୁ ଆଦୁର ବୁଝି ପାରି
ନାହୁଁ, ସୀତା । କାଲି ରାତିରେ ଯାହା ଘଟି ଯାଇଛି, ରାଜ୍ୟ ପକ୍ଷେ
ଯେପରି, ମୋ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମଙ୍ଗଳଜନକ ।”

ମଙ୍ଗଳଜନକ ସମ୍ବାଦ, ଜେମାମଣି ?”

“ସୂର୍ଯ୍ୟ ବାହୁଣୀ ଲଲଟ ରଞ୍ଜିତ କରି ଅସ୍ତାଚଳରେ— ଏତିକି
ବେଳେ ସ୍ୱାସରଘ୍ନ ଶଶ୍ରେ ପକ୍ଷ ରାଣୀଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହେଲା ।
ସେଥିରେ ଲେଖା ଥିଲା, ଯଶୋବନ୍ତ ପ୍ରମୁଖ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରକାରୀଗଣ
ଗୋଟିଏ ମନ୍ତ୍ରଣା ସଭା ଆହ୍ୱାନ କରିଛନ୍ତି; ସେଥି ଲଗି ସମସ୍ତେ
ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ବସନ୍ତ-ଉଦନରେ ଏକତ୍ରିତ ହେବେ । ରାଣୀ ଏ
ସମ୍ବାଦରେ ଅଗ୍ନିଶମୀ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ହଠାତ୍ ମଉଗଳ ପୃଷ୍ଠରେ

ଆରୋହଣ କରି ଯତନା ସ୍ଥଳରେ ଉପମତ ହେଲେ । ରାଣୀଙ୍କ ଆଗମନରେ ଦୁରାତ୍ମାଗଣ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି କିଏ ପ୍ରାଚୀର ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରି, କିଏ ବା ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କରି ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ଭିକ୍ଷା କଲେ । ତୁ ତ ଜାଣୁ ରାଜଗପ୍ତ ବଧୂ ରକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି ରାଣୀଙ୍କର କପରି ଦୃଢ଼ତା । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାଚୀର ଡେଇଁ ଚାଲିଗଲେ ସେମାନେ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଯଶୋବନ୍ତ ଓ ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ସଙ୍ଗୀଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରାଗଲା । ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ପ୍ରାଣ ଭିକ୍ଷା କଲେ, କରୁଣାମୟୀ ଜନମାଙ୍କର ହୃଦୟ ବିଗଳିତ ହେଲା । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ପରମ ଆତ୍ମୀୟ ବୋଲି ମନେ କରୁଛନ୍ତି । ଏହା ରାଜ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ମଙ୍ଗଳ ଜନକ ନୁହେଁ ? ମୋ ପକ୍ଷେ ଶୁଭପ୍ରଦ ନୁହେଁ ?”

ସୀତା ଯୁଗପତ୍ ବସିଥିବା ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଭାଗ୍ୟ-ମରଣ କଥା ଭାଳି ଭାଳି ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା, “ଆମ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ଶରୀର ଭିନ୍ନ ହେଲେହେଁ ଆତ୍ମା ଏକ । ଆମେ ଉଭୟେ ପରମ ଆତ୍ମୀୟ । ଦେହର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ଆନନ୍ଦ, ଅପରାର୍ଦ୍ଧ ବିଶାଦ-ଅନ୍ଧକାରରେ ଜଡ଼ିଭୂତ । ତେବେ ପକ୍ଷପାତର ଏ ଲକ୍ଷଣରେ ଆପଣାତ ଆନନ୍ଦିତ ହେବାର କିଛିନାହିଁ । ଏ ଯୁଗ ସମୟରେ ନିରପରାଧ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବ ନାହିଁ, ଜେମାମଞ୍ଜି ?” କହୁ କହୁ ମାଲୋତ୍ସଳ ନୟନରେ ମକରନ୍ଦ ବନ୍ଦୁପରି ସୀତାର କନ୍ଦୁଳ ପୁରିତ ଚକ୍ଷୁରୁ ଅଶ୍ରୁକଣା ନିର୍ଗତ ହୋଇ ମୁକ୍ତାବାହିକୁ ବିଚଳିତ କରି ଦେଲା । ମୁକ୍ତାବାହି ତା ଲାଗି ଆଉ ଥରେ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଯତ୍ନ କରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରି ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେବା ଭଳି କହିଲେ, “ଆଜି ତ ଲମ୍ବସୂର ଯାତ୍ରା କରିବା କଥା । ରାଜପୁତଗଣ

ଲମ୍ବପୁର ଅଧିକାର କରି ଦୁର୍ଗାଧର ଶିବନାନାଙ୍କୁ ଚଢ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ଶିବନାନା ବର୍ତ୍ତମାନ ଲମ୍ବପୁର ଅବରୋଧ ଲାଗି ମନ୍ତ୍ରଣାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ରାଣୀଙ୍କର ଲମ୍ବପୁର ଯିବାଲାଗି ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା । ସେହେତୁ କାଲି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଂସ୍ପେନ୍ଦ୍ୟ ଲମ୍ବପୁର ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ହେବ । ସେଠାକୁ ନ ଯାଉଣୁ ଦଉଳ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍ତାପନ କରିବ । ତୁ ଦୁଃଖ କରନା । ଛାଡ଼ାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ” କହି କହି ମୁକ୍ତାବାହୀ ରାଣୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ରାଣୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ମନ୍ତ୍ରଣାଋତ । ତାଙ୍କ ସମୀପରେ ଶିବନାନା, ଭୁକାଙ୍ଗ ହୋଲକାର ଓ ଯଶୋବନ୍ତ ରାଓ ଆସିନ । ସେତିକିବେଳେ ମୁକ୍ତାବାହୀ ସେଠାକୁ ଯିବା ଅସୁବିଧାର ଶୁଭ ନିକଟସ୍ଥ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟାର ବସିରହି ମନ୍ତ୍ରଣା ଶୁଣିଲେ । ଅହଲ୍ଲା ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ଶିବନାନଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ରାଜପୁତଗଣ ଲମ୍ବପୁରକୁ କେତେ ସୈନ୍ୟ ଧରି ଆସି ଅଛନ୍ତି ? ଆମେ ବା କେତେ ସୈନ୍ୟ ଧରି ଯିବା ?” ଶିବନାନା କହିଲେ, “ଦଶ ହଜାର ହେବ । ରାଜପୁତଗଣ ବଳିଷ୍ଠ ଓ ଯୁଦ୍ଧ ବିଶାରଦ । ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣିବା ଦୁଃସାଧ୍ୟ । ତେଣୁ ଆମର ସୈନ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ସେହି ପରିମାଣରେ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭୁକାଙ୍ଗ ହୋଲକାର ଓ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାଉଛୁ । ଗୁମ୍ଫା ଠିକ୍ ଆନୁମାନକର ପଛେ ପଛେ ଆସନ୍ତୁ ।” ରାଣୀ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୁକାଙ୍ଗ ଓ ତୁମେ ମୋର ପରମ ବନ୍ଧୁ । ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେ ଫଳ ପାଇଲି ତାହା ମୋ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ରହିବ । ସେ ସ୍ନେହର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରାଜ୍ୟର ଅମଙ୍ଗଳ ଶୁଭୁଛନ୍ତି । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଲାଗି ସେ ରଘୁନାଥ ରାଓଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହୋଇ ରାଜ୍ୟର ଅମଙ୍ଗଳ କରିବେ ବୋଲି ମୁଁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଶୁଭ ନଥିଲି ।”

ଭୁଜାନ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, “ମଣିମା, ରାଧାକାନ୍ତ ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ ମିଳିବ ! ମୁଁ ଜଳକୁ କଠିନ ବୋଲି ବଶ୍ୟ କରିପାରେ, ମଧୁମୟୀ ଚନ୍ଦ୍ରବିଜୟାକୁ ଅସ୍ଥି ଶଶିକାଠାରୁ ଆହୁରି ପ୍ରବଳ ମନେ କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏକଥା କଦାପି ବଶ୍ୟ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ମିଥ୍ୟା । କେବଳ ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ, ରାଜ୍ୟହତ୍ତେଷିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଏହା ବରାବର ଅସମ୍ଭବ । ତୁମ ନିଜର ଭ୍ରମ ସଂଶୋଧନ କରନ୍ତୁ ।”

ରାଣୀଙ୍କ ଅଧରରେ ତାହାଙ୍କ ବ୍ୟଞ୍ଜକ କ୍ଷୀଣ ହାସ୍ୟ ଫୁଟି ଉଠିଲା । ସେ ଭ୍ରମେଷୁ ନଜଲ ପରି ହଠାତ୍ ଶଣ୍ଢେ ପଡ଼ି, ଭୁଜାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ଭୁଜାଙ୍କ ପାଠ କଲେ—

ରଘୁନାଥ ରାଓ ରାଧାକାନ୍ତ ରାଓକୁ ଆଶୀର୍ବାଦନ ପୂର୍ବକରେ ଲେଖିବା ପକ୍ଷ ଏହି ଯେ, ତୁମ ମୋର ପରମ ମିତ୍ର, ପରମ ବଶ୍ୟାସୀ । ସଂଶୋଧନ ରାଓ ପ୍ରଥମେ ତୁମ ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ଲାଗି ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଚପଳମତି ଯୁବକ । ତାଙ୍କ କଥାରେ ମୋର ବଶ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ତୁମେ କିନ୍ତୁ ରାଣୀଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ସମ୍ମତ । କାରଣ ଯୁଦ୍ଧବତ୍ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଅନ୍ୟାୟ ପ୍ରାଣହତ୍ୟା ତୁମ ଜୀବନରେ ବିଷମ ଆଘାତ ଦେଇଛି । ତୁମେ ତାହା ପ୍ରତିହତ କର । ରଘୁନାଥ; ମୁଁ ବରାବର ତୁମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବି । ଇନ୍ଦୋରର ସମସ୍ତ ଗୁପ୍ତ ବିଷୟ ଶୀଘ୍ର ଜଣାଇଲେ ପେଶବା ତୁମ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବେ ଏବଂ ରାଜଦରବାରରେ ତୁମକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନ ଦିଆଯିବ । ଇତି ।

ହିତାକାଞ୍ଚୁ ।

ରଘୁନାଥ ରାଓ

ପଥ ପାଠ ପଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ବୁଢ଼ାଜୀ, ଶିବନାନା ଓ ଯଶୋବନ୍ତ ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗା, ଡୋଧ ଓ ଅନ୍ନମାନଙ୍କର ଜଳ ଉଠିଲେ । ଗାଣୀ ମେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି କହିଲେ, “ଏପରି ତ ଅନେକ ଲୋକ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଅଛନ୍ତି । ବସି ତ ବେବାର କାରଣ ନାହିଁ । ଯଶୋବନ୍ତ ଘାଡ଼ି, ତୁମେ ବସନ୍ତ କରାଯିବା କଳହ-ଗଜ ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାଦୁର୍ଘଟେ ଦଣ୍ଡିତମାନ । ତୁମେ ପ୍ରାଣୀନ ହେଲେହେଁ ତୁମଦ୍ୱାରା ବୁଝିତ ଦୁରାନ୍ତାଗଣ ଆହୁର ଆୟତ୍ତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଏ ସମସ୍ତ ଅନର୍ଥର କାରଣ ତୁମେ ଦୁହିଁ କି, ଯଶୋବନ୍ତ ?

“ମଣିମା, ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଏ ଦ୍ରୋହର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ । ମୋର ପ୍ରମାଦ ମାର୍ଜନା କରି ପୂର୍ବରେ ମୋତେ ସ୍ୱେଦ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତୁ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାପର ଅନୁତାପରେ ଦଗ୍ଧ । ମୋ ପିଣ୍ଡେ ଏହାହିଁ ଯଥୋଚିତ ଶାସ୍ତି । ମୋର ଶପଥ, ମୁଁ କଦାପି ଜୀବନରେ ଆଜି ଗୁମୁକ ଆଦେଶ ଲଘନ କରିବି ନାହିଁ ।” ଅବନତ ମସ୍ତକରେ ଯଶୋବନ୍ତ ଏ ନିବେଦନ ଜଣାଇଲେ ।

“ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶୂଳ ଅତ୍ୟାଚାର ବଢ଼ିଛି । ଦୁଇ ଦିନ ତଳେ ଶେଆଙ୍ଗା ହୋଲକାର ନାମକ ଜଣେ ନୂତନ ରାଜାଙ୍କର ଅଭିଷେକ ଉତ୍ସବ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଏ ଅନାମଧେୟ ମୋର ନିକଟ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବୋଲି ପ୍ରଜାକୁ ପ୍ରତାରଣ କରୁଛି । ଶେଆଙ୍ଗା ବୋଲି ମୋର ଜଣେ ଲାଭି ଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମର-ଲୋକରେ । ଏ ନୂତନ ଶେଆଙ୍ଗା କିଏ ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଶୂଳ-ମାନେ ତା ପକ୍ଷରେ । ସେଥିଲାଗି ରାଜ୍ୟର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବିଦ୍ରୋହ, ଅତ୍ୟାଚାର, ଶତ୍ରୁତ୍ୱ, ଅଶାନ୍ତ ଲାଗି ରହିଛି । ସେ ଶୂଳମାନଙ୍କୁ ଆୟତ୍ତ କରି ସର୍ବାର ଗଣ୍ଡାଶୂଳକୁ ମୋ ପାଖକୁ ଆଣି ରାଜ୍ୟର ଏ

ଅଶାନ୍ତ ଦୁଃଖଭୂତ କରି ପାରିବ, ମୁଁ ଶପଥ କରି କହୁଛି, ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଜାମିନ୍ ପଦରେ ବରଣ କରିବି । ତୁମେମାନେ ସମସ୍ତେ ବନ୍ଧୁର ହିତୈଷୀ, ପ୍ରଜାଗଣର ମଙ୍ଗଳକାମୀ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ କର୍ପୁର, ତାମ୍ବୁଳ ଗ୍ରହଣ କରି ବାର ଦେଶର ତଥା ଜନ୍ମଭୂମିର ଗୌରବ ରକ୍ଷା କର ।” ରାଣୀ ବଜ୍ରଗନ୍ଧୀର ନାଦରେ ଏ ବାଣୀ ଉଚ୍ଚକାରଣ କଲେ ।

ସମବେତ ଶରଗଣ ପରସ୍ପରର ମୁଖାବଲୋକନ କଲେ । ମାତ୍ର କେହି ହେଲେ ତାମ୍ବୁଳ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହେଲେ ନାହିଁ । ଯୁବକ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଅରୁଣ ବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କଲ । ସେ ମାନବ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନରେ କହିଲେ, “ମଣିମା ବାର-ପ୍ରାଣରେ ସ୍ନେହ, ମମତାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ; ଜୀବନ ମରଣର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ଦେଶର ଗୌରବ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଆତ୍ମବଳ ହିଁ ବୀର । ହୁଏତ ବିଜୟଶ୍ରୀ ଲଭ କରି ଗୌରବରେ ଫେରି ଆସେ, ନଚେତ୍ ଶେଷ ରକ୍ତ ଚିନ୍ତୁକ ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦାନ କରି ଅମର ହୁଏ । ଯଶୋବନ୍ତର ପଣ, ଶ୍ଯୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା, ସେ ଶ୍ଯାଲ ଗବ ଶବ୍ଦ କରିବ; ବିଜୟଶ୍ରୀ ଲଭ କରି ସୁକୁମାରୀ ମୁକ୍ତାବାହିକ ପାଣିପୀଡ଼ନ କରିବ—କିମ୍ବା ପରସ୍ତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରି ସେହି ଅମର ଲୋକ ଲଭ କରିବ । ଯାହାହେଉ ଏ ଦାସ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ତାମ୍ବୁଳ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ।”

ଶିବନାନା ଓ ଭୁଜାଙ୍ଗ ବସୁଦ୍ଧ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ଅନାଇ ରୁଷ୍ଟିଲେ । ରାଣୀ କହିଲେ, “ଗଙ୍ଗାଧର, ତୁମେ ବୀର; ବୀରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବେଶ୍ ବୁଝି ପାରିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ଚରକାଳରୁ ଅକୁରିତ ଅନୁରାଗ-ଗଜ ଅଟରେ ଫଳ ଲଭ କରିବ । ମୁଁ ଏହି ଆଶାରେ ତୁମ ବାହୁବଳ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଲିମ୍ବପୁର ଯାଏ

କରୁଛି । ଆଶା କରେ ମୁଁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ତୁମେ ଗଣ୍ଡାର ଚର୍ବ ଚର୍ବ କରି ‘ଭୁଲଗଣ୍ଡ’ ଉପାଧି ପାଇଥିବ । ଯାଅ ବାବୁ, ଜନ୍ମଭୂମି ପାଇଁ ପ୍ରାଣବଳି ଦିଅ । ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ଅଶାନ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା ରକ୍ଷା କର । ମୋର ଏହି ଆଶୀର୍ବାଦ ।”

ଯଶୋବନ୍ତ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ପାଞ୍ଚ ଦୁଇର ସୈନ୍ୟ ସେହିପରି ଅରଣ୍ୟ ପ୍ରଦେଶକୁ ଯାସା କଲେ ।

ଅନନ୍ତର ଅହଲ୍ୟା ଲମ୍ବପୁର ଅବସ୍ଥେ ବିଷୟରେ ମନ୍ତ୍ରଣା କରାକୁ ଲାଗିଲେ । ଠିକ୍ ହେଲା ତୁଳସୀ ଓ ଶିବନାମା ସୈନ୍ୟ ଦଳ ସହିତ ପ୍ରଥମେ ଯାସା କରିବେ । ତାଙ୍କ ପଛରେ ଗୁଣୀ ବଳକା ସୈନ୍ୟ ସହିତ ରୁଲିବେ ।

ସେମାନେ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇ ବିଦାୟ ନେଲେ । ପରମା-ସୁନ୍ଦରୀ ସୁକୁମାରୀ ମୁକ୍ତାବାହି ଚନ୍ଦ୍ରାଭୟ-ମୁକ୍ତ ହୃଦୟରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରବାଳ ବିନିଦିତ ଅଧରରେ ମୃଦୁ ହାସ୍ୟ ଫୁଟାଇ ଦେଇ ଗୁଣୀଙ୍କର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଦେଲେ । ଗୁଣୀଙ୍କୁ ମାର୍ଗରେ ଅବସ୍ଥାରେ ଗୁଣୀ ଆନନ୍ଦ ଅର୍ପଣ କରି କହିଲେ, “ସବୁ ଶୁଣି ପାରିଛୁ ତ ମୁକ୍ତା ?” ମୁକ୍ତାବାହି ଲଜ୍ଜାରେ ଅଧୋବଦନ ଦେଲେ । “ତୋର ସବୁଦିନେ ଲଜ୍ଜା ଗଲା ନାହିଁ” ବୋଲି ଗୁଣୀ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ପକାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୁକ୍ତାଙ୍କର ମୁଖର ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଯାଇଥିବାର ଦେଖି ଅହଲ୍ୟା ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ଏ କି ଭାବ ତୋର ମା ?” ମୁକ୍ତାବାହି ଅଶ୍ରୁ ମୋଚନ କରି କହିଲେ, “ତୁମେ ମା ହୋଇ କନ୍ୟାର ସ୍ନେହମୟ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କଲ ନାହିଁ । ଅଗ୍ନିଗିରି ସୀତା ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଶାନ୍ତିରେ ଭୟୁଛି । ତୁମେ ରକ୍ଷା ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଉ ତୁମ କନ୍ୟାର ମଙ୍ଗଳ

କରିବା ଲାଗି ଯଦୁ କହୁନାହିଁ ମା ? ଆଜି ଗୋଟିଏ ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ଏ ସମୟରେ ହତଭାଗ୍ୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କଲେ ସୀତା କେତେ ଆନନ୍ଦ ନେବେ । ମା, ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ଗ୍ରହଣ କର । ସୀତା ଲାଗି ମୋ ହୃଦୟ କାନ୍ଦୁଛି । ତା ଦୁଃଖରେ ମୋ ଛୁତି ପାଟି ଯାଉଛି । ମୋ ମନରେ ପୁଣି ଶାନ୍ତି ନହେଲେ ତୁମକୁ ତ ଏ ସାଗ୍ର ସମାର ବସନ୍ତ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ଏ ଦୁଃଖିନୀ ପ୍ରତି ଦୟା କରି ଶ୍ୟାମ-ସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କର ।”

“ମୁଣ୍ଡପରି ଏ କଥାଟାକୁ ଧରି ବସିଛୁ କାହିଁକି ? ହେଉ ତୋ ଲାଗି ତାକୁ ମୁଁ ଜୀବନ ଦାନ କଲି । ମାତ୍ର ସେ ମୋ ରାଜ୍ୟରେ ଆଉ ରହି ପାରିବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ନିବିଂସନ ହୁକୁମ ଦେଉଛି । ଯା ମା, ତୁ ଆଉ ସୀତା ଲମ୍ବସୁର ଯାହାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ ।

ଜେମା ଆଶୁପ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଫେରିଲେ । ସେଦିନ ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ନିବିଂସିତ କରାଗଲା । ତୁଳାଜୀ ଓ ଶିବନାନା ଯିବାର ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ମନ୍ତ୍ରଷାସୁରବଧ-ଉଦ୍ୟତା-ମହାଶକ୍ତିକ ପରି ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟା ତତ୍ପରତା ବଳ ସହିତ ଲମ୍ବସୁର ଯାହା କଲେ । ଶୁଣେଇ ସଞ୍ଚିତ ଗାନରେ ବିଜୟ ଭେଞ୍ଜ ଓ ବାଦ୍ୟର ମନୋହର ଚାନରେ ହରିନ୍ତ ଧ୍ବନିତ ହେଲା ।

ସପ୍ତଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଅବରୋଧ

ହୋମୋଜୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚତୁର୍ଥ ଓ ମନ୍ତ୍ରଣା ବଳରେ ରାଜପୁତ୍ରମାନେ ଲମ୍ବସୁର ଦୁର୍ଗ ଅବରୋଧ କରିଥିଲେ । ଉଦୟସୁର ମହାରାଣୀ ଥିଲେ

ପ୍ରଧାନ ସେନାପତି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରଣାକାରୀ, ଜଗତର ଅବତାର ବେତାଳ ଓ ଶୈବବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜନ୍ମାବଳୀର ଗୁପ୍ତ ବିଷୟ, ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହି ସେ ଆଦ୍ୟା ବିଚିତ୍ର ହେଲେ ନାହିଁ । ରାଜପୁତର ଗୌରବମୟ ଜାତୀୟ ପତାକା ଲମ୍ବପୁର ଦୁର୍ଗରେ ସରବେ ଉତ୍ତୁଖିତମାନ ହେଲା । ଠିକ୍ ଦୁଇଦିନ ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମଦେବରେ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ଛୁଳାଜୀ ଓ ଶିବନାମା । ଉଭୟର ତୁମ୍ଭେ ଫଗୁନ ଫଳରେ ଲମ୍ବପୁର ଅଦ୍ଭୁତଙ୍କର ଦ୍ରୁତଗତ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ରାଜପୁତଗଣ ଦୁର୍ଗ ବାହାରେ ଶିବର ସ୍ଥାପନ କରି ଖସି ପ୍ରଜାପାରେ ରହିଲେ । ଦୋଷମାଜୀଙ୍କ ସନ୍ନିତ ରାଜପୁତମାନେ ତୁଳ୍ପ-ଭଙ୍ଗ କରିବାରୁ ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସହଚର ବାମନଭଟ୍ଟଙ୍କ ହାତରେ ବେତାଳବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ । ରାଜପୁତମାନେ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୀକୃତ ଏକ ସହସ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ଦେଲେ ନାହିଁ । କପଟାଶୁର ଦୋଳିତ ରାତ୍ରି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଦୁରଭିସନ୍ଧ ବୁଝିପାରି ଶେଆଜୀ ଓ ଶୂଳମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟାସ କରି ରାଜପୁତମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବଣୀକ ଆଗମନ ପୂର୍ବକ୍ତ ଲମ୍ବପୁରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ଅନନ୍ତର ବଣୀ ଅଦ୍ଭୁତ ଲମ୍ବପୁର ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ସଜରେ ବିରାଟ ବାହନ । ବଣୀ ମଦମତ୍ତ ଗଜ ପୃଷ୍ଠରେ ଆସିଲା । ଦୁଇଟି ଶିବିକାରେ ସୀତା ଓ ମୁକ୍ତାବାଣୀ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସୈନ୍ୟ ଦଳ । ମାର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଜାବର୍ଗଙ୍କୁ ଅଭୟ ଦେଇ, ଶୂଳ ଅତ୍ୟାଶୁର ଲଗି ଯେପରି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରାଯାଇଛି, ତାହା ଉତ୍ତମନୂପେ ବୁଝାଇ ଅଦ୍ଭୁତା ନିଜ ଗନ୍ତବ୍ୟ ଉପରେ ଚାଲିଲେ । ମୁକ୍ତା ଓ ସୀତା ଖଲିର ସେହି ମୁକ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଅସଭ୍ୟ ଅବଶ୍ୟବାସୀକ ଗତିବିଧି, ବଣ୍ୟ ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କର ଯାତାୟାତ, ଅରଣ୍ୟର ନାନା ପ୍ରକାର ଶୋଭା ବଣି

ଦର୍ଶନ କରି ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ବାସ୍ତବିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବାସିନୀ ଅସୁଯ୍ୟଂପ୍ରାପ୍ୟ ରମଣୀ ପକ୍ଷେ ପ୍ରକୃତିର ମୃତ୍ୟୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବଡ଼ ପ୍ରୀତିକର, ଅତି ଆମୋଦଦାୟକ । ତେଣୁ ଉଭୟେ ଶିବକାର ଗଦାସ ଦୁଇଟି ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରି ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ମନ ପ୍ରାଣ ତା'ର ଦେଇଥିଲେ ।

କନ୍ଦୋର ଗୁଡ଼ିବାର ତନଦନ ଅଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଗଲଣି । ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଯାହାଦଳ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷର ବଣ୍ୟ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଛନ୍ତି । ଏକାବେଳେ ସମସ୍ତେ ସେହି ପଥରେ ଯିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟକର । ସୁତରାଂ ସୈନିକବର୍ଗ ପିପ୍ପିଲିକା ଶ୍ରେଣୀ ପରି ଜଣକ ପଛେ ଜଣେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟାର ଏନ ଅନ୍ଧକାର ଧରଣୀମୁଖ ଅବଗୁଣ୍ଡନ କଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦନକୃଷ୍ଣ ବାରିଦ ମାଳାରେ ଗରନମଣ୍ଡଳ ଆବୃତ ହୋଇଗଲା । ଚପଳାର ଚଞ୍ଚଳ ହାସ୍ୟ, ଦଡ଼ଦଡ଼ର ଚମକରେ ଯାହାଦଳ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ, ସୁବର୍ଣ୍ଣମାନେ ଭୟାବୁର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ପ୍ରବଳ-ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଯୋଗୁଁ ମଧ୍ୟ କେହି କାହାର କଥା ଶୁଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ହଠାତ୍ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଭୂଲଗଣ ଗିରି ନଦୀ ତୁଳା ମହାବେଗରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ଭୂସଂକ୍ରାନ୍ତ ନୃଣାମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ମୁକ୍ତା ଓ ସୀତା କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ପରିବ୍ରାଜମାନେ ପ୍ରାଣ ଭୟରେ ଭୂଲମାନଙ୍କୁ ସର୍ବସ୍ୱ ଅର୍ପଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ରାକ୍ଷସଗଣ ବଳାହାରରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶତବିଷତ ଚକଳାଙ୍ଗ କରି ପକାଇଲେ । ମୁକ୍ତା ଓ ସୀତା ‘ଝୁର, ଝୁର’ ବୋଲି କେବଳ ଚିତ୍କାର କରି ସେହି ଶିବକାରେ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲେ । ଭୂଲମାନଙ୍କୁ ବାଧା ଦେବା ଲାଗି କେହି ନଥିଲେ । ରାଣୀ ଦୂରରେ

ଥୁବାନ୍ତୁ, ଗାୟବେଗରେ ମଧ୍ୟ ଏ କଥା ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।
 ଭୁଲମାନେ ତଣ୍ଡୁଳ ପ୍ରଭୃତି ଆହାରୀୟ ବସ୍ତୁ ନିଜ ବାହକକୁ ଦେଇ
 ଶିବିକା ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଗଣ୍ଡାର ଭାଷଣ ମୁଣ୍ଡି ଦେଖି ମୁକ୍ତା
 ଓ ସୀତା ଲୟରେ କାନ୍ଦି ଉଠି ମୁହଁତା । ଲୁଣ୍ଠନପ୍ରିୟ ହରିହର
 ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦସ୍ୟୁଙ୍କଠାରୁ ଅମୃତ ଚୋରଣ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଳଙ୍କାରମାନ
 ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ସେ ସନ୍ତୋଷ, ଆନନ୍ଦ ଲଭି କଲେ ତାହା
 ବଚନାନ୍ତତ । “ନା, ନା, ଏ ନୁହେଁ ସେ,” “ନା, ନା, ସେ ନୁହେଁ ତ ।”
 “ଏଇ ତ ଜେମା”, ଏପରି ଭାଲଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁକ୍ତି ତର୍କ ବିବାଦ
 ଚାଲିଥାଏ । ହରିହର ଆନନ୍ଦରେ ତନ୍ମୟ । ତାଙ୍କୁ ତ ଆଉ ବାଟ
 ଦିଶୁ ନଥାଏ; ସେ ଆଜି ପ୍ରଭୁର ସମ୍ପତ୍ତି ପାଇଛନ୍ତି । ହଠାତ୍
 ଗୋଟିଏ ଶିବିକାକୁ ସଙ୍କେତ କରିବା ମାତ୍ରେ ଭୁଲମାନେ ତାହା
 ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ବେଗରେ ଦେଇ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଶୁଣି ଏ ସମ୍ବାଦ ପାଇ
 ଘଟନା ସ୍ଥଳରେ ଉପମତ ହେଲେ । କନ୍ୟା-ଅସ୍ପଦତା ମନେ ଭରି
 ଶ୍ରୀମାତ୍ରର ହୃଦୟ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଅପରି ଶିବିକା
 ନିକଟକୁ ଯାଇ ବାସ୍ତାକୁଳ କଣ୍ଠରେ ଡାକିଲେ “ସୀତା, ସୀତା, ଉଠି
 ଆ । ତୋ ସଖୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୁଲ ହାତରେ ପଡ଼ିଛି ।”

“ଭୁଲମାନେ ସେହି ଦସ୍ୟୁ ତେବେ ? ମୋ ସଖିକି ନେଇ ଚାଲି-
 ଗଲେ ! ଆହା, ସୀତା, ମୋ ଜୀବନ ସଞ୍ଜିମା” ବୋଲି କହି କହି
 ମୁକ୍ତାବାଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ କଣ୍ଠାଲୁଙ୍ଗନ କରି ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।
 “ତୁ ଚେବେ ମୋ ମୁକ୍ତା ! ଦସ୍ୟୁମାନେ ବିରାଟ ସୀତାକୁ ନେଇ
 ଗଲେ ! ହେଉ ମା, ଭୟ ନାହିଁ । ସୀତାକୁ ଖୋଜାଇ ଆଣିବ । ଧୈର୍ଯ୍ୟ
 ଧର; ବିଳାପ କରନା । ଶରୀରକୁ ପୀଡ଼ାଦେନା ମା ।” ଏହିପରି
 କହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୁକ୍ତାବାଣିଙ୍କ ମସ୍ତକ ଆଦ୍ରାଣ କରି ପକାଇଲେ । ପୁଣି
 ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ ମୁକ୍ତାଙ୍କ ସହିତ ଗଳ୍ପାବେଦନା କରି ଯାଏ କଲେ ।

ମାର୍ଗରେ ମୁକ୍ତାବାନ୍ଧ ସୀତାକୁ ମନେ ପକାଇ କାନ୍ଦିଲେ; କହଲେ,
 “ମାଆ, ଆଜି ସୀତାକୁ ଦେଖି ପାରିବି ନାହିଁ ? ଆଜ୍ଞା, ତାର କ
 ସୁନ୍ଦର କଥା, କି ମନୋରମ ବାବୁଝୁର ! ତାର ସେହି ଭଲ ଭଲ
 ହସନାସ ମୁହଁଟିରେ ଯେତେ ଅନେକ ପୂଜା ରହିଥିଲା । ତାକୁ ମୁଁ
 ଭୁଲି ପାରୁନି ମ’, ସୀତା ତ ମୋ ମନରୁ ଯାଉନାହିଁ । ତାକୁ
 ଦେଖି ମୁଁ ଠିକ୍ ଭାରି ଶୁଣି ପରି । ମା, ସେ ମୋ ଦାସୀ ନୁହେଁ ।
 ହାୟ, ସୁକୁମାରୀ ସୀତା କ’ଣ ଆଉ ବଞ୍ଚିବ ? ବନ୍ଧବ ଶ୍ରୀମାନେ ତ
 ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ବଳ ଦେଇଦେବେ ।” ରାଣୀ ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶ
 କରି କହିଲେ, “ମାଆ, ଆଜି କାନ୍ଦନା । ସୀତା ଲାଗି କ’ଣ
 ଚିନ୍ତା କରୁଛୁ ? ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଖୋଜିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବ ।
 ଯଶୋବନ୍ତକୁ ସୀତାର ଅନୁପରାଜରେ ରହିବା ଲାଗି ପସ ଦେଉଛୁ ।”

ହମେ ରାଣୀ ଲମ୍ବପୁରର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ । ରାଣୀଙ୍କ
 ଆଗମନ ବାଣୀ ପ୍ରଭୃତିର ଦ୍ରୁତରେ ଚାଲିଲା ଓ ଶିବନାନା ତାକୁ
 ପରମ ଭକ୍ତିରେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରି ଦେଖି ଆସିଲେ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତମ୍ବୁରେ
 ରାଣୀଙ୍କର ରହିବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ତାଙ୍କ ଦେହ ରକ୍ଷା ଲାଗି ଦେଉ
 ଶତ ବଳଷ୍ଠ ସୈନିକ ଜାଗି ରହିଲେ । ଶିବନାନା କହିଲେ “ମଣିମା
 ଆମ୍ଭେମାନେ ଶୁଣି ଦିନ ହେଲା ଏଠାକୁ ଆସିଲୁଁ । ମୁଁ ଓ ତୁମ୍ଭାଜୀ
 ପ୍ରାଣପଣ ଯତ୍ନ କରି ଦୁର୍ଗ ଅବରୋଧ କରିଛୁ । ଅକ୍ଷୟରେ ଦୁର୍ଗଟି
 ଆବେଶମାନଙ୍କ ହସ୍ତଗତ ହୋଇ ପାରିବ । ଅଜ ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
 ପରାଣ ଜଣି ଯବନ । ଏମାନଙ୍କୁ ଯବନ ବୋଲି ଦୃଷ୍ଟା କରିବେ
 ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଏମାନେ ଭେର ବଣ୍ଟାସୀ, ଅତି
 ଭଲଭକ୍ତ । ଜାମାନ୍ ଶାଢ଼ୀ ସାହସ ଅତୁଳନୀୟ । ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରଶାଳୀ ମଧ୍ୟ
 ଅତି ଚମତ୍କାର । ପ୍ରଥମରୁ ଯବନ ଗାର ଏଠାରେ ଥିଲେ ଗୁମୁକୁ

ଏତେ ଶ୍ରମସ୍ଥୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନଥାନ୍ତା ।” ଏପରି କହିପାରି ଶିବନାନା ଜମାନ୍ ଖାଁଙ୍କୁ ପରିଚୟ କରାଇ ଦେଲେ । ଗଣି ଆହ୍ଲାଦନେ ଜମାନ୍ ଖାଁଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରି ଅବରୋଧ କରିବା ଲାଗି ଆଦେଶ ଦେଲେ ।

ମହାରାଷ୍ଟ୍ର-ଆଗ୍ନେୟାସ୍ତ ଧ୍ବଜତ ହେଲା । ଲମ୍ବପୁର ଦୁର୍ଗ ପ୍ରାଚୀର ଭାଙ୍ଗି କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ । ଗଣି ମଧ୍ୟ ଅବରୋଧ ଭାଙ୍ଗି ହସ୍ତରେ, କେତେବେଳେ ଅଗ୍ନି ପୃଷ୍ଠରେ ଆରୁଡ଼ ହୋଇ ଉପାଦ୍ର ବାଣୀରେ ସୈନିକବର୍ଗଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଫମେ ଏହିପରି ଅବରୋଧ ଚାଲିଲା । ଦିନେ ମୁକ୍ତାବାଇ ଓ ଅହଲ୍ୟା ଶିବର ମଧ୍ୟରେ ସୀତା ଲାଗି ଚନ୍ଦ୍ରା କରୁଛନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ ଜମାନ୍ ଖାଁର କଣ୍ଠୋର କଣ୍ଠଧ୍ବଜ ଶୁଣାଗଲା । ରାଣୀ ଜଣେ ସୈନିକଙ୍କୁ ଏହାର କାରଣ ପଚାରିଲେ । ସୈନିକ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇ କହିଲା “ମଣିମା, ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୁମୁକ୍ତ ଦର୍ଶନ ଅପେକ୍ଷାରେ । ଯୁଦ୍ଧବେଳେ କୌଣସି ଅପରିଚିତ ସ୍ତ୍ରୀ କିମ୍ବା ପୁରୁଷ ଏଠାକୁ ଆସିବା ଅନୁଚିତ ବୋଲି ଜମାନ୍ ଖାଁ ତାର ଗତିରୋଧ କରୁଛନ୍ତି ।” ଶୀତ ହଃସ୍ୟ ପରେ ଅହଲ୍ୟା କହିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଗୁମୁକ୍ତେ କ୍ଷତି କଣ ? ସେ ଏଠାକୁ ଆସୁ । ତାକୁ ମନା କରନା । ଯାଅ, ଜମାନ୍‌କୁ ମୋର ଆଦେଶ ଶୁଣାଇ ଦିଅ ।”

ଆଦେଶ ଫମେ ଜମାନ୍ ଖାଁ ତାକୁ ଭିତରକୁ ଗୁମୁକ୍ତ ଦେଲେ । ଜଣେ ପ୍ରୌଢ଼ା ରମଣୀ ରାଣୀଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କରି କହିଲା “ମଣିମା, ମୋ ଗୁମୁକ୍ତା ଶୁଣନ୍ତୁ । ମୁଁ ଏଇ ଲମ୍ବପୁରବାସିନୀ । ଶିବନାନା ମୋ ପୁଅକୁ ବନ୍ଦୀ କରିଛନ୍ତି । ମୋତେ ଆହୁରି ଦଣ୍ଡ ଦେବେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଭୟ ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ମା, ମୁଁ ନିରାଶ୍ରୟ—ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।” ଅହଲ୍ୟା କହିଲେ, “ଶିବନାନା ଅକାରଣତଃ ଏପରି କରି ନଥିବ ।

ଆଉ, ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରେ ରହ । ପରେ ତୁମ କଥା ବୁଝା-
ଯିବ । ଏଠାରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମର ବା ତୁମ ପୁଅର କିଛି ଶକ୍ତି
ହେବ ନାହିଁ ।” ଡମ୍ପେ ରାସି ହୋଇ ଆସିଲା । ସମସ୍ତେ ବ୍ରଣାମ
ନେଲେ । କେବଳ ପ୍ରହରାର ଚିତ୍କାର ଶୁଣାଗଲା ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

କେଶରୀ ଗୃହରେ କୁରଙ୍ଗୀ

ରତ୍ନରାଜ ବସନ୍ତର ସମାଗମ । ମୃଦୁ-ମଳୟାମଳ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ
ଖେଳୁ ବୁଲୁଛି । ପୁଷ୍ପରାଶିର ପ୍ରୀତିକର ସୌରର, ମଧୁମକ୍ଷିକାଗଣର
ମନୋରମ ଗୁଞ୍ଜନ, ବସନ୍ତ ଦୂତ ପିକର ସୁଲଳିତ ପଞ୍ଚମ ତାନରେ
ବନଭୂମି ନିନାଦିତ । ଶେଆଙ୍ଗା ହୋଇକାର ଆଜି ବସନ୍ତର ନବ
ଉନ୍ମାଦନାରେ ଦରବାର ସଜାର ବସିଛନ୍ତି । ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବସନ୍ତ
ପବନରେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରମ ନିବାରଣ ହେଉଛି । ସେ ବିଜୟା ସେବନ
ପରେ ତାର ମାଦକତା ଅନୁଭବ କରି ନିକଟସ୍ଥ ବାଳକକୁ କହିଲେ,
“ବେଶ୍, ତୁ ବଡ଼ ଭଲ ପିଲା । ତୋ ନାଁ କଅଣଟି ? ଭୁଲି ଯାଇଛି ।
ପାଜି ନା—ନୁହେଁ ?” ବାଳକ ମନେ ମନେ ଦଶା କରି କହିଲା,
“ମୋ ନାମ ବାଜି ରାଓ—ବାଜି, ପାଜି ନୁହେଁ ।” ଶେଆଙ୍ଗା ଆଉ
କଣ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲାବେଳକୁ ଗଣ୍ଡାଝାଲ ଓ ହରିହର
ସେଠାରେ ଉପସାଦ ହେଲେ । ବାଜି ରାଓକୁ ବାହାର କରି ଦେଇ
ଶେଆଙ୍ଗା ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ “କି ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଆସିଲ ?” ହରିହର କହିଲେ,
“ମହାରାଜ, ଜାଣିଥିବେ ମୁଁ କ୍ରାବାଣ ପ୍ରତି ଅହଙ୍କାର କି ସୁଦ୍ଧ,
କେତେ ଲୋଭ ! ଆଜି ଆନ୍ଦେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅଗ୍ରହଣ କରି ଆଣିଛୁ ।

ଏଣିକି ରାଜ୍ୟ ଆମର । କନ୍ୟା ଲୋଭରେ ଅହଳା ନିଶ୍ଚୟ ଆମ୍ଭ-
ମାନଙ୍କର ଅଭୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବ । ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ମହାରାଜ
ସେ ମୁକ୍ତାବାହକ ବିବାହ କରି ପାରନ୍ତି ।” “କାହିଁ ମୋର ପ୍ରିୟା,
ପ୍ରାଣଶତ୍ରୁ” ବୋଲି ଶେଆଳା ଚିତ୍କାର କରି କଠିନେ । ହଠାତ୍
ସିଂହାସନ ତ୍ୟାଗ କରି ଚନ୍ଦ୍ରର ଦ୍ଵାର ଦେଶକୁ ଧାଇଁ ଗଲେ ।
ଗଣ୍ଡାଘାଲ ଶୀଘ୍ର ଶିବକା ଆଣିବା ଲାଗି ଆଦେଶ ଦେଲା । ବାହକଗଣ
ହୋଲକାରଙ୍କ ସମୀପରେ ଶିବକାଟିକୁ ଥୋଇ ଦେଲେ । ‘ଅବଶ୍ୟ
ସର୍ବାର’ ଗଣ୍ଡା ଘର ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ହୋଲକାର ହୁଏ ପାଇଁ
ରୁଣ୍ଡି ରହିଛନ୍ତି । ତୁମେ ତାଙ୍କ ଅନୁରାଗ ଭୁଲିଯାଇ ପିତୁଳା ପରି
କିଆଁ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଛ ? ଶୀଘ୍ର ବାହାରକୁ ଆସ ।”

ଯୁବତୀ ଘରନିଶ୍ଵାସ ତ୍ୟାଗ କରି ମାରିବ । ନିଶ୍ଚୟ ଗଣ୍ଡା କିନ୍ତୁ
ତାଙ୍କ ମୃଣାଳ-କୋମଳ-କର-ଯୁଗଳକୁ ଧରି ଟାଣି ଆଣିଲା । ଘାଲର
ମେଡ଼ି କର୍କଶ ପୀଡ଼ିତ ଫଳରେ ଯୁବତୀ କେବଳ କରୁଣ ଭାବରେ
ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲା “ମା, ମରିଗଲା ।” ଶେଆଳାଙ୍କ ଶରୀର ଯୁଲକିତ
ହୋଇଗଲା । ସେ ସେହି ଅରୁଣ ଲବଣ୍ୟବତୀକୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ
ଅବଗୁଣ୍ଡନ ମୋଚନ ନିମିତ୍ତ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଗଣ୍ଡାଘାଲ
ବଳପୂର୍ବକ ଯୁବତୀର ମୁଖାବରଣ ଉଠାଇ ଦେଲା । ମେଘ ଅନ୍ତରାଳରୁ
ଚମକିତା ବିଦ୍ୟୁତ୍ଵିତା ପରି, ଶାପଦ୍ରଷ୍ଟା ଅପ୍ସରା ଭୂଲ୍, ସଦ୍ୟଜାତ
ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବ ସଦୃଶ୍ୟ ସେହି ସୁକୁମାରୀ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବା ମାତ୍ରେ
ବୁଦ୍ଧ ହରିହର ଓ ଶୁକାରଦେ-ଜ୍ଞାନସ୍ଥାନ ମୂର୍ଖ ଘାଲ ମୁଗ୍ଧ ହେବା
ସ୍ଥଳେ ନାଗରିକ ଯୁବକର ଅବସ୍ଥା ସେ କଣ ହୋଇପାରେ ତାହା
ପାଠକ ମାତ୍ରେ ଅନୁମାନ କରନ୍ତୁ—ବର୍ଣ୍ଣନା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଯୁବତୀ
ଲଜ୍ଜାରେ ଅନ୍ୟ ଦିଗକୁ ମୁଖ ବୁଲାଇ ଦେଲା । ସେମାନେ କେବଳ

ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ନିରାଶ୍ରୟତାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶେଆଳୀ କହିଲେ,
 “ହର ହର ଏ ମୁକ୍ତା ନୁହନ୍ତି । ମୁଁ ମୁକ୍ତାକୁ ଲାଲରଙ୍ଗମ ଜାଣେ । ଏ
 ସୁନ୍ଦର ନାମ ଯଦି ମୋତେ ଜଣା ନାହିଁ, ତଥାପି ଏ ମୋର
 ଅପରିଚିତା ଭ୍ରମ । ଆଗ୍ରା, ସୁନ୍ଦରୀ, ଭୂମି କିଏ ?” ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତାଙ୍କ
 ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଉତ୍ସୁକ ନଥିଲେହେଁ ମୁକ୍ତାବାଣିକ
 ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ କାନୁନ ମୋତେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠ ଦିଅନ୍ତି ଏ ଆଶାରେ କହିଲେ
 “ମୁଁ ମୁକ୍ତା ନୁହେଁ । ମୋ ନାମ ସୀତା । ମୁଁ ମୁକ୍ତାଙ୍କର ଦାସୀ ।
 ଦୟା କର ମୋତେ ମୁକ୍ତ ଦିଅନ୍ତୁ । ମହାବଳ, ଆପଣ ସଜା, ଉନ୍ନତ
 ବୁଦ୍ଧିବାନ ସୁବଳ । ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷେ ମୋ ଭଳି ଦାସୀ ସହବାସ କଦାପି
 ସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ ।” ତାର ବଚନ ମାଧୁରୀ ଶୁଣି ଶେଆଳୀ କହିଲେ
 “ସୁନ୍ଦରୀ, ସୁନ୍ଦରୀ ସେ ଦେବାଳୟ ଗମନ ମନେ ଅଛି ନା, ମୁଁ
 ଯେତେବେଳେ ତୋ କୋମଳ କରପଲ୍ଲବ ପ୍ରୀତିନ କରିଥିଲି ?
 ତୋର ସେହି ଭର୍ତ୍ତନୀ ଆଜି ହୃଦୟର ପ୍ରତି ତନ୍ତ୍ରୀରେ ଧ୍ବଜିତ
 ହେଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଜି ସମୟ ନାହିଁ । ବହୁଦିନର ଆଶା
 ଆକାଂକ୍ଷା ଆଜି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଉପରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ଏହି ନାୟ-
 ଆନନ୍ଦଶାଳୀ ପାଶାଣ୍ଡର ପାଣିପିତ୍ତନକର ।”

ହତଭାଗିନୀ ସୀତା ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଦର ମାରବ ହେଲା । ସେହି-
 କ୍ଷଣି ଶେଆଳୀ ବବାହ ଆୟୋଜନ ଲାଗି ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଗଣ୍ଡାଘାଟ
 ଶୀଘ୍ର ଶ୍ରେୟସୀ ସାମଗ୍ରୀ ଆହରଣ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁଚରମାନଙ୍କୁ
 ଆଦେଶ ଦେଲା । ଏହି ଆୟୋଜନରେ ହରିହର ଏକମତ
 ନଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସେ ତାହା ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ ରଖିଲେ । ସେହେତୁ
 ବର୍ତ୍ତମାନ ବବାହ ଲାଗି ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ନାହିଁ ବୋଲି ଜଣାଇ
 ଦେଲେ । କୋମଳାଙ୍ଗୀ କୁରଙ୍ଗୀ ଆଜି କେଶରୀ ଦଳରେ ବଦଳା ।

କାହିଁ ଇନ୍ଦୋରର ରାଜସୂତ୍ର, ମୁକ୍ତାବାହୁଙ୍କର ମନୋହର ବାଳ୍ୟାଳାପ—ଆଜି ପୁଣି ରାକ୍ଷସ ଗଣ୍ଡାଣ୍ଡୁଲର ଆକ୍ରମଣ ! ପିଣ୍ଡାତ ଶେଆଜାର ସଙ୍ଗରୁ ଅପହରଣ ଉପାୟ । ହାୟ !—ସୀତା ତାର ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ଚିନ୍ତାରେ ମଗ୍ନରହି ସେହି ତମ୍ଭୁ ମଧ୍ୟରେ ବଳାପ କରି କରି ନିନ୍ଦିତା ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଦ୍ଵାରଦେଶରେ ଶୁଣିଜଣ ଶୁଲଯୋଦ୍ଧା ପ୍ରହରା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ ।

ସୀତା ଆସିବାବେଳୁ ବାଳରାଓ ତମ୍ଭୁର ଅପହରଣରେ ଯୁବଞ୍ଜୁ ଅନାଇଁ ରହିଥିଲା । ସୀତାକୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ତା ମନରେ କି ଭାବ ଉଦ୍ଘୋକ ହେଲା କେଜାଣି ସେ ଅଶ୍ରୁପାତ ନକରି ରହିପାରିଲା ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ରୋବେଦନା ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାଳକ ଭାବଲା, “ହା ଦୈବ ! ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ଏ କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା !” କହୁ କହୁ ଅବୀରତ ଗତିରେ ଅଶ୍ରୁ ତାର ବସିଥିଲା ଯିକ୍ତ କରିଦେଲା । ହାୟ, ହତଭାଗ୍ୟର ଅଶ୍ରୁବ୍ୟଞ୍ଜିତ ଆଉ କିଏ ସମ୍ଭଳ ଅଛି ? ବେଦନାଗ୍ରସ୍ତ ଭାରାନ୍ତ ହୃଦୟରେ ବାଳି ରାଓ ବାରମ୍ବାର ସେହି ତମ୍ଭୁ ନିକଟକୁ ଚଲା ଥରେ ସୀତା ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ କରି ବହୁଦିନର ଦୁଃଖ ଉପଶମ କରିବ; କିନ୍ତୁ ହାୟ, ଶୁଲ ପ୍ରହରା ତାକୁ ଏ ସୁବିଧା ଦେଲା ନାହିଁ । ମନ ଦୁଃଖରେ ବାଳିରାଓ ଫେରିଆସିଲା ।

ବହୁଦେବା ଦିନରୁ ସୀତାର ସୁଖଶାନ୍ତି ଏକାବେଳକେ ଲୋପ ପାଇଗଲା । ସେ ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନର ଶ୍ଵପ୍ନା ଚିନ୍ତାଗଣି ଉପଲବ୍ଧ କରି କହିଲା, “ମା ଭବାନି, ମଙ୍ଗଳମୟି ବିପଦବାରିଣୀ, ତୋର ଏ କି କୃତ୍ୟ ମା । ଜୀବନରେ ଏ ଅଧୀନା ସାହାକୁ ଘୃଣା କରେ, ପାର ମସ୍ତକରେ ପଦାଘାତ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଡିତା ନୁହେଁ ଆଜି ସେହି ନର ପିଣ୍ଡାତ ରାଜଦ୍ରୋହୀ କାୟୁରୁପମାନଙ୍କ ହାତରେ ବନ୍ଦୀ । ତୋ

ମଙ୍ଗଳମୟ ବ୍ୟାଧର ଏ କଣ କେବେ ଶୁଭ ସୂଚନା ? ଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା
ରମଣୀର ସଙ୍ଗର, ପାଦବ୍ରତ୍ୟ କପରି ମହାପୁରୁଷ ସେ ବସୟୁକ୍ତେ ଆଉ
ଅଧିକ କଣ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବ ? ଗଣାକର ମଙ୍ଗଳମୟୀ, ଏ ଘୋର
ସଙ୍କଟରେ ତୁ ମୋର ଏକମାର୍ଗସଦ୍‌ବ୍ୟାପୀକାରିଣୀ, ସଙ୍କଟ ତାରିଣୀ ।”

ସୀତା ଏହିପରି ଆତ୍ମ ନିବେଦନ ଜଣାଇ ବଳାପ କରିବାକୁ
ଲାଗିଲା । ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲା, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋ ଏ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କ
କବଳରୁ ମୁକ୍ତ ନ ହୋଇଛି ସେତେଦିନଯାଏ ଅଳ୍ପ ଜଳ ଗ୍ରହଣ
କରିବ ନାହିଁ ।

ମଦନଶଯ୍ୟାହତ-ଶେଆଳୀ ସୀତାର ସେହି ମୁଖମଣ୍ଡଳ ସୃଷ୍ଟିକରି
ବାଉବାର ତମ୍ବୁ ନିକଟକୁ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ଭୀଳ ପ୍ରହରମାନଙ୍କ ଭୟରେ
ଫେରି ଆସୁଥିଲେ । ହରିହର ପଣ୍ଡିଆଳୀ ବୃଦ୍ଧ ହେଲେହେଁ ଯୁବକବତ୍
ସୀତାଲଭ ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଶତଯନ୍ତ୍ର କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଶେଆଳୀକୁ
ହରିହର ଓ ହରିହରକୁ ଶେଆଳୀ ଭୟକରି ଉଭୟେ ଉଭୟର
ପ୍ରସ୍ରାବ ଗୋପନରଖି ପରସ୍ପର ଈର୍ଷାନିଦ୍ରା ହୋଇ ଉଠିଲେ । ସେହି-
କିନ୍ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟାଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଶେଷ ଯାମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହରିହର ଓ ଶେଆଳୀ
ସୀତାସହିତ ସମ୍ଭାଷଣ କରିବେ ବୋଲି ଚେଷ୍ଟା ଚେଷ୍ଟା କରି ଉଭୟେ
ଉଭୟ ଯୋଗୁ ବଫଳ ମନୋରଥ ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ପ୍ରାଚୀ-
ଦେଶରେ ପ୍ରସ୍ତାପୀ ମଧୁମୟ ହାସ୍ୟ ଫୁଟି ଉଠିଲା, ପ୍ରସ୍ତାପ ସମୀରଣ
ମୁଦୁମଦ ଛିଲ୍ଲୋଳରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଉନ୍ନତ
ପ୍ରହରାଗଣ ଟିକିଏ ତୁଲାଇ ପଡ଼ିଲେ । ବାଜିବାଓ ଏହି ଅବସରରେ
ତମ୍ବୁର ସେହି ବସ୍ତ୍ରବରଣଟିକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଟେକି ଦେଇ ତମ୍ବୁ-
ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଦେଖିଲା ସୀତା ନିଦ୍ରାତା । ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ
ତାକୁ ଉଠାଇଲା । ସୀତା ତାକୁ ଶେଆଳୀ ବୋଲି ମନେକରି ତମକ

ପଡ଼ିଲା । ଶୁଦ୍ଧିଗୁଣ୍ଡରେ କହିଲା, “ଅପା, ମୁଁ ବାଜିରାଓ, ଭୟ ନାହିଁ ।” ବହୁଦିନ ପରେ ଭାଇକ ଦେଖି ସୀତା ବିଛଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ଆଣି କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ କହିଲା, “ବାପା ତୁ ମଧ୍ୟ ଏ ନିଷ୍ଠୁର ଶୂଳମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାଦରେ ପଡ଼ିଛୁ ।” ବାଜିରାଓ କିନ୍ତୁ କନ୍ଦିପାରିଲା ନାହିଁ । ମାରବରେ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ସୀତାର ଅଞ୍ଚଳରେ ଅଶ୍ରୁ ପୋଛୁଥାଏ । ସୀତା ପୁଣି ପଚାରେ “ବାପା, କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛୁ ? ନିଜ ଭାଗ୍ୟ ଆଦର ପଡ଼ିରହିବା । ମା ଭବାନୀଙ୍କର ଯା ଇଚ୍ଛା ।”

“ମୋତେ ଶୂଳମାନେ ଦୁଇଥର ତାଙ୍କ ଦେବତା ଆଗରେ ବଳି ଦେବାକୁ ନେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଭାଗ୍ୟବଳରୁ ବଞ୍ଚି ରହିଛି । ଏଥର ଦେଖୁଛି ଆମ ଦୁହିଁକି ବଳିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” ସୀତା ସାନ୍ତ୍ଵନା ଦେଇ କହିଲା, “ଏ ଦୁଃଖର ସମୟ ଦୁହେଁ ବାପା । କୌଶଳକ୍ଷେମେ ଏ ନରକରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଲେ ରଥା । ମୁଁ କହିବା ଅନୁସାରେ କର ।” ସୀତା ବାଜିରାଓ କାନରେ କେତେ ଗୁପ୍ତକଥା କହିଲା ।

“ତୁ ଏଠାରେ ରହିଲେ ଆମେ ଦୁହେଁ ଧରା ପଡ଼ିବା । ଚଞ୍ଚଳ ଭୁଲି ଯା ।”

ବାଜିରାଓ ପୂର୍ବବତ୍ ତମ୍ବୁର ବଜିରାବରଣଟି ଫିଟାଇ ପଦାକୁ ଗଲା । ଖୁବ୍ ଗୁପ୍ତଭାବରେ ଶେଆଖଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ବଛଣାରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଅତି ପ୍ରତ୍ୟୁଷରେ ହରିହର ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ସମାପନ କରି ବାଜିରାଓକୁ କହିଲେ, “ବାଳକ, ତୁ ହୋଲକାରଙ୍କ ଭୃତ୍ୟ, ତେଣୁ ଅନେକ ସମୟରେ ତୁ ଯେପରି ସୀତା ପାଖକୁ ଯିବା ଆସିବା କରିପାରୁ ତା ଯତ୍ନ କରିବ । ସୀତା ମୋ ପ୍ରତି ଯେପରି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ ତୁ ତାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ପାରିବୁ କି ? ଏତକ କରିଦେଲେ ସୀତା ଯଦି

ମୋତେ ବିବାହ କଲେ ତୋତେ ଡୋକେ ଆଉ ଏ ଶ୍ଵାଳଦଳରେ ରହିବାକୁ ହେବନାହିଁ ।”

ବୁଦ୍ଧ ନିଶ୍ଚୟକ ମନରେ ଏଭଳି କାମ-ଚନ୍ଦ୍ରା ଖେଳିବାର ଦେଖି ବାଳବ୍ରତ ହସି ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ୍ୟ ଲାଗି ହୋଇ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମନିଗାହନ କରି କହିଲା, “ହଁ, ନିଶ୍ଚୟ କରେ । ଶେଆଳ ମଧ୍ୟ ସୀତାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ସେ ଥିଲାପାକ ସୀତା କଥାପି ଛୁମର ହୋଇ ପାଶବ ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ଶେଆଳକୁ ମାରିଦେଲେ ତୁମେ ହେବ ସୀତାର ସ୍ଵାମୀ ।” ହରିହର ମୁଦୁହାସ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ଏ କି ଛୁରୁନାଥ, ଆଜି ରାତିରେ ମାରି ଦେଉଛୁ । ଯା ବାଳକ, ତୁ ତୋ କାର୍ଯ୍ୟ କର । ତୋତେ ଯୁଦ୍ଧଘାତ ମିଳିବ ।”

ଭନବିଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ସଂଗ୍ରାମ

ପ୍ରଚ୍ଛେଦର ପଶୋବନ୍ତ ବଣୀକଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଶ୍ଵାଳବିଦ୍ରୋହ ନିବାସନ ନିମନ୍ତେ ପଥାପାଥ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଶ୍ଵାଳ-ପକ୍ଷି ସକଳ ଭସ୍ମୀଭୂତ କରି, ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଦେଇ, ଶ୍ଵାଳ-ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅବାଧ ଅତ୍ୟାଚାର ଚଳାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଃଶେଷ କରିବା ଉପରେ ବସିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଗାଢ଼ ଅଧିବସାୟ ଓ ନିତାରୁଣ ନିଷ୍ଠୁରତା ଯୋଗେ ଶ୍ଵାଳମାନେ ନିଜର ବିନାଶ କାଳ ଆସନ୍ନ ହେଲା ବୋଲି ଜାଣି ପଶୋବନ୍ତଙ୍କ ନାମ ଶୁଣିଲା ମାତ୍ରେ ପ୍ରାଣଭୟରେ ଆତଙ୍କିତ ହେଉଥିଲେ । ତଥାପି ଅରଣ୍ୟ ସର୍ଦ୍ଦାର ଗଣ୍ଡାଶ୍ଵଳ ଓ ତାନ୍ତ୍ରୀ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧରପଡ଼ି ନଥିବାରୁ ଶ୍ଵାଳମାନଙ୍କର କ୍ଷମତା

ମୁରକାସ୍ତ୍ରୀଟିଟ ବହାଲ ନଥିଲା । ବଣଆଳକୁ ନିମେନ୍ଦ୍ରାୟ ନିରୁପାୟ ନକଲେ ସେ ଗଣିକାର ବଣବନ୍ତୀ ବେଳେ ନାହିଁ; ପୁଣି ଗଣ୍ଡା ଓ ତାନ୍ତ୍ରୀ ଜାବତ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଣ୍ଡାଳଙ୍କ ଗଦା କଦାପି ବେ ଦେବ ନାହିଁ ଭବି ଯଶୋବନ୍ତ ଥିଲା ବିନାଶର ମନପ୍ରାଣ ଭାବେ ବେଳେ । ତାହାଙ୍କ ଉପାଦାନ ଫଳରେ ଭଲ ବସନ୍ତମାନ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଦୋଷ-ଗଲ୍ଲ ସେମାନେ ଶାନ୍ତ ନଗର ପୁଣି ପରିଜନମାନଙ୍କ ବଞ୍ଚକରେ ପ୍ରାଣ ହସ୍ତଲେ । ବୃଦ୍ଧ କୃଷ୍ଣପାନ୍ତ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ପରମ ସହାୟ ଥିଲେ । ଦିନ ଭରସେ ଗୋଟିଏ ପବନର ପାତ ଦେଶରେ ଭଲମାନଙ୍କର ଗତିବିଧି ନିଶ୍ଚୟ କରୁ ବହୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦାମି ଗଣ୍ଡାଣ୍ଡାଲ ତାନ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରିଲେ । ସେ ତାନ୍ତ୍ରୀକୁ ଆଦରେ ପଠାଇ ଦେଇ ଭଲ ସେନା ସଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ ପବନ ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା । ତାନ୍ତ୍ରୀ ଯଶୋବନ୍ତ ଓ କୃଷ୍ଣପାନ୍ତଙ୍କ ନିକଟକୁ ପିତାମାତା ସେମାନେ ପହଞ୍ଚିଲେ, “କିଏ ତୁ ତ ଗୋଟାଏ ଭଲ । ଗଣ୍ଡାକୁ ଦେଖିବୁ ? ଦେଖିଥିଲେ କହ । ନୋହିଲେ ତୋର ପ୍ରାଣ ଗଲ୍ଲ ବୋଲି ଜାଣି ରଖ ।”

“ଗଣ୍ଡା ଏ ପବନ ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା”—ତାନ୍ତ୍ରୀ ଥର ଥର ଉପର ଦେଲା । ଯଶୋବନ୍ତ ଶୀଘ୍ର ଅଗ୍ନି ସ୍ତମ୍ଭରେ ଦେଲେ । ତାନ୍ତ୍ରୀ ବୃଦ୍ଧ ପାନ୍ତକୁ ଏକାକୀ ଦେଖି କହିଲା, “ଗଣ୍ଡା ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ବାଟେ ଫେରିବ । ଆସ ଆମ୍ଭେ ଏହି ଗୁମ୍ଫା ଦିଗରେ ଲୁଚିଯିବା ।” ପାନ୍ତ ଏକମତ ହେଲେ । ତାନ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରକୁ ନେଇଗଲା । ପରେ ବାହାରକୁ ଆସି ଟିକିଏ ଅନାଇଁ ଦେଇ ପୁଣି ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ପଶିଲା । ପଛଆଡ଼ୁ ପାନ୍ତଙ୍କୁ ଧରି ତାଙ୍କ ନାଭି କାନ କାଟି ପକାଇଲା । ପରେ କହିଲା, “ଦୁଇମା ଏବେ ଗଣ୍ଡାକୁ ଧରିବୁ ? ମୋତେ ଧର—

ଏହା କହିଦେଇ ହଠାତ୍ ପବିତ୍ର ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା । ପବିତ୍ର ଉପରେ ନିଜର କଟି ଲମ୍ବିତ ଶିଖା ଉଠି ସ୍ୱରରେ ବାଦନ କଲା । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ପିପ୍ପାଲିକା ପକା ଚଉଦିଂଗରୁ ଦୁଇ ତିନିଗତ ଭଲ ଏକସି ହୋଇଗଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ଚାନ୍ଦିଆ ନିରାପଦ । ସେ ଗର୍ଜନ କରି କହିଲା, “ଆ ଯଶୋବନ୍ତ, ଦେଖିବ ତୋ ଧନମ୍ଭରେ କେତେ ରକ୍ତ ଅଛି ।”

ଯଶୋବନ୍ତ ନିଜ ସୈନ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ପଛକୁ ଫେରିଲେ । ଗୁଡ଼ା ମୁନିରେ ଲୁହଭିନ୍ନ ବିକଳାତ ରକ୍ତାକ୍ତ କୃଷ୍ଣପାନ୍ତକୁ ଦେଖି ଗଣ୍ଡାର ବୌଦ୍ଧ୍ୟ ବୁଝିପାରି ହୋଧଘାତ ହେଲେ । ଏ ସମୟରେ କରକା-ପାତ ଲୁଲୁ ପବିତ୍ର ଶିଖର ଦେଶରୁ ଭଲମାନଙ୍କର ଶରବୃଷ୍ଟି ଶୁଣିଲା । ତିନିଗତ - ଭଲ ସମ୍ପର୍କରେ ବଂଶିତ ଜଣେମାତ୍ର ସେ ନିଜ କଣ କରିବେ । ତଥାପି ପୃଷ୍ଠଭିନ୍ନ ଦେଇ ପଳାୟନ କଲେ । ଭଲମାନେ ଅନୁଧ୍ୟାବନ କରିବେ ଶୁଦ୍ଧ ଯଶୋବନ୍ତ ଗୁଳି ବର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ସେନାର ଗୁଳିରେ ପଞ୍ଚସିଂହ ଜଣ ଭଲ ମରି-ଯାଇ ତଳକୁ ଖସି ପଡ଼ିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ କୁଶଳ ଭଲମାନଙ୍କ ଶରଦ୍ଧାତରେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଅଶ୍ରୁସ୍ନେହା ଦଳରୁ ଅର୍ଦ୍ଧେକ ମରିଗଲେ । ସେ ସେଠାରୁ ଲୁଲିଯିବା ଲାଗି ମନସ୍ଥ କରୁଛନ୍ତି ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର କେତେକ ସୈନ୍ୟ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ଭଲମାନେ ପକ୍ଷୀ ପରି ପବିତ୍ର କୋଣରୁ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟଶା-ପରାଭବପ୍ରାୟ କୃଷ୍ଣପାନ୍ତ ଲଜ୍ଜାରେ ଗୁଡ଼କୁ ଲେଉଟି ଆସିଲେ । ଗଣ୍ଡା ତାନ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ଫେରି ଆସି ହୋଲକାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଲା ।

ଏଣେ ଲମ୍ବସୁରରେ ଦୋଳତ ରାତ୍ରି ରଜପୁତମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରୋଧରେ ଗଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କଲେ ମଧ୍ୟ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଜୟୀ ହେଲେ । ହୋମେଶ ରାତ୍ରି ରଜପୁତମାନଙ୍କଠାରୁ ଉଦ୍ଧୋତ

ନପାଇ ଆଉ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଉଦୟପୁର ରାଣୀ ଭଲ ଓ ଶେଆଳାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରର୍ଥନା କରିବା ଲାଗି ଦୌଳତକୁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଦୌଳତ ରାଜା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶେଆଳା ଓ ଲୁଣ୍ଠନପ୍ରିୟ ଶାଳମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ମୁଖ ଯୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି ଉପକାର ମିଳିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବାଦ ନଦେଇ ଉଦାସୀନ ରହିଲେ । ଏଣେ କିନ୍ତୁ ରାଜପୁତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତାରଣ କରି କହୁଥିଲେ, “ସେମାନେ କାଲି ଆସିବେ ପରା ।” ଦୁରଭିସନ୍ଧ ଆଉ ଅଧିକ ଦିନ ରହିଲା ନାହିଁ । ଚତୁର ରାଣୀ ଏ ସମସ୍ତ ବୁଝିପାରି ଦୌଳତଙ୍କୁ ବିପଦରେ ପକାଇବା ପାଇଁ ଯତ୍ନ କଲେ । ଦୌଳତ ଉଦୟପୁର ସନ୍ଧି ପ୍ରଳରେ ପଡ଼ି ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ରହିଲେ ।

ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟ । ଅହଲ୍ୟାବାଣ ଶିବିରରେ ମନ୍ତ୍ରଣାରତ । ଶିବନାନା, ଭୁକାଳା ଓ ଜମାନ ଶା ପ୍ରଭୃତି ଅଛନ୍ତି । ହଠାତ୍ ପ୍ରହରୀ ସମ୍ବାଦ ଦେଲା, “ବାମନ ଭଞ୍ଜ ଆସିଛନ୍ତି ।” ‘ପ୍ରବେଶ କରଅ’ ବୋଲି କହି ରାଣୀ ମନ୍ତ୍ରଣାରେ ଲାଗିଲେ । ତାପରେ ବାମନଭଞ୍ଜ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଅଭିବାଦନଜଣାଇ କହିଲେ, “ମଣିମା, ଶେଆଳା ହୋଲକାରଙ୍କ ଆଦେଶ ଦେଇ ଏ ସେବକ ଏଠାକୁ ଆସିଛି । ରଘୋର/ରାଜ୍ୟର କୌଣସି ଅଂଶ ଗୁମୁକୁ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । କାରଣ ଶେଆଳାଙ୍କ ପୋଷ୍ୟପିତା ମଲହର ଏ ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ । କେବଳ ଆପଣଙ୍କୁ ମନେବୃତ୍ତି ସ୍ଵରୂପ କେତୋଟି ମାଟ ଜାୟିରି ଦିଆଯିବ । ଆପଣ ଶୀଘ୍ର ଏଥିରେ ଏକମତ ହୁଅନ୍ତୁ । ନଚେତ୍ ସେ ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଏ ରାଜ୍ୟ ଗୁରୁଖାର କରି ପକାଇବେ । ପରିଶାମ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ମଣିମା, ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟ ଅଛି । ନଚେତ୍ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନୁତାପ କରିବାକୁ ହେବ ।”

“ତୁମ ମହାରାଜା ତେବେ କେଉଁଠି ? ତାଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ମିଳି ପାରିବ ତ ?” ରାଣୀ ହସି ହସି ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ରାଜପୁତ କହିଲେ, “ସେ ବନ୍ଧ୍ୟା ପଦ୍ମରେ ଅଛନ୍ତି ।” ଏତିକିବେଳେ ଜମାନ ଖାଁ ପଛଆଡୁ ଆସି ବାମନଭଟ୍ଟର ଦୁଇ ବାହୁ ଭିଡ଼ି ଧରି କହିଲେ, “ଏ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରକାଶ୍ମୀନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଗଣା । ଏହାକୁ ବନ୍ଦୀ କଲେ ଅନେକ ଗୁପ୍ତ ବିଷୟ ମିଳିବ ।” ଶୀଘ୍ର ବାମନଭଟ୍ଟକୁ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ କରାଗଲା । ଆଦେଶ ହେଲା, “ଭଟ୍ଟ, ତୁମେ ବନ୍ଦୀ ।”

ଭଟ୍ଟଙ୍କ ସହିତ ଆସିଥିବା ଗୁଜପୁତମାନେ ଏ ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଡାକ୍ତା ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ସେମାନେ କୋଷମୁକ୍ତ କୃପାଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ଲାଗି ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ରଣକୁଶଳ ଜମାନ ଖାଁ ନିଜର ପରାକ୍ରମ ଓ ଚତୁରତାରେ ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ରାଜପୁତଙ୍କୁ ଭୁତଳଶାୟୀ କରିଦେଲେ ।

ଦୌଳତ ରାଓ ଏ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ବଳାହତ ଭୁଲ୍ଲ ଅଚିତ୍ତନ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ତାଙ୍କର ମରଣ ସୁନଶ୍ଚିତ ଏହା ଟିକ୍ତ ପ୍ରଜ୍ଞାୟମାନ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଅଗତ୍ୟା, କପଟ ଶିଷ୍ଟେମଣି ଦୌଳତକୁ ପ୍ରାଣ ଭୟରେ ରାଜପୁତ ଶିବିରରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ବିଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ପ୍ରେମର ପରୀକ୍ଷାମ

ନିଜହର ବାଳିଶଓକୁ ନିଜର ମନୋରଥ ଜଣାଇବା ପରେ ଶେଆଙ୍ଗ ତାକୁ ପାଖକୁ ଡାକି କହିଲେ, “ବାଳକ, ଜାଣୁ ମୁଁ ତୋତେ କପରି

ସ୍ନେହ କରେ । ତୁ ମୋ ପାଇଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟଟି କରି ଦେଲେ ନିଶ୍ଚୟ ତୋତେ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ର କବଳରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଦେବି । ଗଣ୍ଡାରୀଲ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ ସୀତାକୁ ମୋତେ ବଦାନ୍ତ କରିବାକୁ ସମ୍ମତ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସୀତା ନାସକ । ଆଜି ମୋର ରାଜ୍ୟ ନାହିଁ ସତ, କିନ୍ତୁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନରେ ତା'ମୁଁ ଇନ୍ଦୋରର ହୋଲକାର ହେବି । ସେତେବେଳେ ସୀତାର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ନହେବ ? ସେ ରାଜରାଣୀ ହୋଇ ଅତୁଳ ସୁଖ ସମ୍ପତ୍ତିରେ ବଢ଼ିବ । ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନଟା ସେ ତ ଆଦୌ ଭାବିପାରୁ ନାହିଁ । ତୁ ତାକୁ ଟିକିଏ ବୁଝାଇ ଦେ । ସେ କାହିଁକି ମୋ ଭଳି ମହାରାଜାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ହେବାକୁ ଅନୁଚିନ୍ତା ହେଉଛି ? ମୋତେ ଯଥେଷ୍ଟ ରାଜକନ୍ୟା ମିଳିବେ । କଲ୍ୟାଣର ଓ ପିନ୍ଧିଆର ରାଜାମାନେ ଆପଣା ଆପଣା କନ୍ୟା ସପ୍ତଦାନ କରିବା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସୀତାକୁ ସେମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସ୍ନେହ କରେ; ବହୁତ ପ୍ରେମ ଦେଖାଏ । ସୀତା ମୋର ପତ୍ନୀ ନହେଲେ ମୁଁ ବଳପୂର୍ବକ ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଗ୍ରହଣ କରିବି । ଏଥିପାଇଁ ତା ସହିତ ମୋର କେତେକ ଗୁପ୍ତ ପରାମର୍ଶ ଅଛି । ସେ ସମ୍ମତ ଜଣାଇଲେ ମୁଁ ଆନନ୍ଦରେ ଯାଇ ତାକୁ ସବୁ କହି ଆସିବି । ଯା, ବାଜି, ତୁ ସୀତାକୁ ମୋ ପାଇଁ ଏତକ ଜଣାଇ ଆସିବୁ ।”

ବାଜିରାଓ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା କରି କହିଲା, “ମୁଁ ତ ଛୁମୁକର ସେବକ; ଛୁମୁକ କାର୍ଯ୍ୟ ନକରି ମୋର ଗତି କାହିଁ ? ମାତ୍ର ଏତିକି, ବୃଦ୍ଧ ପାଣିଆଜୀ ମଧ୍ୟ ସୀତା ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ । ହରିହରଙ୍କୁ ଯେକୌଣସି ମତେ ହତ୍ୟା ନକଲେ ସୀତା କଦାପି ଛାମୁକର ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।”

“ଏଇ କଥା ତ—ଭୟ ନାହିଁ । ତୁ ଗଲୁ । ମୁଁ ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟା-ବେଳେ ସବୁ ଠିକ୍ କରି ଦେଉଛି ।” ବାଜିରାଓ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା ।

ସେହି ଦିନଠାରୁ ଶେଆଜୀଙ୍କ ଆଦେଶ ହମେ ସେ ସୀତା ଥିବା ତମୁକୁ ଅବାଧରେ ଯିବା ଆସିବା କରି ପାରିଲ ।

ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ନିଜ ବଳ ଶକ୍ତି, ଶିଥିଳୀକୃତ, ଅବସାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାର ଦେଖି, ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ଗଣ୍ଡାଭୀଳ ଶେଆଜୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରମର୍ଶ କରି ଶୁଣା କାର୍ଯ୍ୟହୀନ ନିର୍ଭରଣ କରିବା ଲାଗି ତମୁକୁ ଯାଇ କହିଲା, “ମହାରାଜ, କି କୁଣ୍ଠଣରେ ଛାମୁକ ଅଭିଷେକ ସମାହିତ ହୋଇଥିଲା କେଜାଣି, ସେହି ଦିନଠାରୁ ଯଶୋବନ୍ତ ରାତି ଆନୁମାନଙ୍କର ସବନାଣ କରିବା ଉପରେ ବସିଛି । ପ୍ରଭାତର ଦୌଳତ ରାତି ଶୀଘ୍ର ଫେରି ଆସିବେ ବୋଲି କହି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିରୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଛୁମ୍ବ କେବଳ ଲୁଣିତ ଧନରହୁ ଧ୍ୟାସ କରି ଏଠାରେ ନାମକୁ ମତ୍ତ ମହାରାଜ ହୋଇ ବସିବ ନା କଣ ? ଆପଣ ଏଡ଼େ ଦୁର୍ବଳ ଶୁଭ୍ର ବୋଲି ପ୍ରଥମରୁ ଜାଣିଥିଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ କଦାପି ସିଂହାସନ ଦେଇ ନଥାନ୍ତୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶୁଲ୍ ଜାତିର ଜୀବନ ମରଣ ସମସ୍ୟା । ଏତେବେଳେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବସି ରହିଲେ ଚଳବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ଆମ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯିବ କି ନା, କହ ?”

ଗଣ୍ଡାର ମୁଖ ବିକୃତ ଓ ରୁଷ ସ୍ଵରରେ ଶେଆଜୀ ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ ଶୁଭ ସନ୍ତ୍ର ଓ ଅବନତ ମସ୍ତକରେ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, “ମୁଁ ତୋ ବାହୁବଳ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଇନ୍ଦୋର ପାଇବି ବୋଲି ଆଶା କରିଛି । ତୁମ ସେନାର ସେନାପତି ରୂପେ ଯୁଦ୍ଧ ଚଳାଇବି ବୋଲି ମନସ୍ଥ କରିଛି । ହାୟ, ତୁ ମୋ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝି ନପାରି ମୋତେ ଭରସାର କରୁଛୁ ? ବିବାହ ପରେ ଦେଖିବୁ ଶେଆଜୀର ବିହମ । ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କରିନେବି ଶତ୍ରୁର ସେହି ବକ୍ଷଦେଶକୁ ମୋ ଶାଣିତ କରବାଳ ଧାରରେ । ମାତ୍ର ଏତିକି, ହରିହର ଆନୁମାନଙ୍କର

ସମସ୍ତ ଗୁପ୍ତ ବିଷୟ କୌଶଳଦ୍ୱୟ ଦୃଢ଼ଗତ କରି ରଖିବା ଜଣାଇ ଦେଉଛି । ସେ ଜୀବନରେ ଥିଲେ ଆମର ବିଜୟ ଲାଭ ଅଣା ବିଡ଼ିମ୍ବନା । ଆଜି ରାତିରେ ତୁ ହରିହରକୁ ବଧ କଲେ, ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ବାବାହ ପରେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯିବି ।” ଗଣ୍ଡା ରକ୍ତ ଚକ୍ଷୁରେ ଅନାଇଁ କହିଲେ “ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଯାଇ ବାବାହ । ଏବେ ନୁହେଁ । ଆଜି ମୋ ଦ୍ୱି ଶତ୍ରୁ ପୁତ୍ରକୁ ବଳି ଦେଉଛି, ବିଜୟଶ୍ରୀ ଲାଭ ଅଣାରେ । ବଳି ପରେ ଅଭିଯାନ ଚଳାଇଲେ ବିଜୟ ସୁନଶ୍ଚିତ । ହରିହର ଆମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶତ୍ରୁଯନ୍ତ୍ର କରୁଛି ?” ଆସ୍ତ୍ର, ତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବି ।” ହୁକ୍କାର କରି ଗଣ୍ଡା ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଶେଆଳା ଟିକିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ।

ଅନନ୍ତର ବାଜିରାଓ ମହାରାଜଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ନିବେଦନ କଲେ, “ସତ୍ତା, ସୀତା ଆପଣଙ୍କ ଭଳି ପୁରୁଷର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିବ ନାହିଁ ? କିଏ କହିଲା ? ସେ ତ ବରାବର ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଆପଣଙ୍କ ରୂପ ଲବଣ୍ୟକୁ ଝୁରି ଝୁରି ମରିବା ଉପରେ । ମାତ୍ର ଏତିକି, ସେ ପୁରୁଷ ବେଶରେ ଗୁମୁଙ୍କ ତମୁକୁ ଆସିବ । ଏଥିରେ ଆପଣ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଅଛନ୍ତି ତ ?” ଶେଆଳା ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ହରାଇ ବସିଲେ । କହିଲେ, “ହଁ, ସତେ ! ତୁ ପାଗଳ ଟୋକାଟାଏ । ଯୋଡ଼ିଯାଡ଼ି କେତେ ମନଗଢ଼ା କଥା କହୁଛୁ ତ ? ସୀତା ସତେ କଣ ମଙ୍ଗିଛି ?”

“ମୁଁ କଅଣ ତେବେ ମିଛ କହୁଛି, ମହାରାଜ ? ବୁଲନ୍ତୁ ତମୁ ପାଖକୁ ସୀତା ମୁହଁରୁ ସବୁ ଶୁଣାଇ ଦେବି । ମୋତେ ଏ ଶୁଲ କବଳରୁ ମୁକ୍ତ ଦେବେ ତ ?”

“ସନ୍ଦେହ ଅଛି ଆହୁରି । ବୁଲନ୍ତୁ ତମୁ ପାଖକୁ ଯିବା । ଜାଣି ରଖ, ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ତୋର ମୃତ୍ୟୁ ।”

“ଆସନ୍ତୁ ତେବେ” ବୋଲି ବାଜି ରାଓ ଶେଆନଙ୍କୁ ଡାକି ନିକଟକୁ ନେଇଗଲା । ଉଚ୍ଚସ୍ବରରେ କହିଲା, “ସୀତା, ତୁ ତୋ ପ୍ରଜ୍ଞା ରଖିବୁ ତ ? ମହାରାଜ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୋ ଅପେକ୍ଷାରେ ।” ଉତ୍ତର କୋକିଳ କଣ୍ଠରେ କିଏସେ କହିଲା, “ଅବଶ୍ୟ କରବି ।” ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।”

ଶେଆନ ଆନନ୍ଦରେ ବାଳକକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ପକାଇଲେ । ତାକୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଦୌଳତଙ୍କୁ ଆଶିବା ଲାଗି ବାଳକକୁ ପଠାଇବେ ବୋଲି କହି ଶିବକା ଓ ବାହକ ସବୁ ଠିକ୍ କରିଦେଲେ । ଗଣ୍ଡା ଆଡ଼ର ଆନନ୍ଦତ ହେଲା ।

ସନ୍ଧ୍ୟାର ଘନ ଅନ୍ଧକାର ଧରଣୀମୁଖ ଅବଗୁଣ୍ଠନ କରି ଦେଲା । ସୀତା ବାଜି ଶୁଣି କଥା ଅନୁସାରେ ପୁରୁଷ ବେଶ ହୋଇ ଶତ୍ରୁ-ହସ୍ତରେ ସୁଯୋଗ ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଲା । କାମିନୀ କାଞ୍ଚନ ଲେଉଟେ ପଡ଼ି ହରିହର ଶେଆନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବେ ଶ୍ରବ ଶିବର ମଧ୍ୟରେ ଗାଡ଼ି ନିଦ୍ରାସକ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ କୁଠାରହସ୍ତ ଗଣ୍ଡାଘାଲି ସେଠାରେ ଉପନୀତ ହେଲା । ସେ ନିଦ୍ରାସକ୍ତ ହରିହରଙ୍କ ଶିର ଛେଦନ କରି, ଛୁନ ଛୁଧିଗତ ମସ୍ତକଟି ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଧରି ଶେଆନଙ୍କ ପାଖେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଶେଆନଙ୍କ ଜୀବନ ଉପରେ ସେ ମସ୍ତକଟି ରଖି କହିଲା, “ଦେଖ, ଏବେ ତୁମ ହରିହର କିପରି ଅଛନ୍ତି ?” ଶେଆନଙ୍କର ହୃତକମ୍ପ ହେଲା । ସେ କମ୍ପି କମ୍ପି ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, “ଦେଖୁଛି, ତୁମେ ଖୁବ୍ ସାହାସୀ । ଉପଯୁକ୍ତ ଖାର । ‘ଅରଣ୍ୟ ସନ୍ଧ୍ୟା’ର ଉପାଧି ତୁମ ପକ୍ଷରେ ଏକା ସମିଚୀନ ।” ପ୍ରଶଂସା ପାଇ ଗଣ୍ଡାର ବସ ଶ୍ରୀତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା ।

ଶେଆଳୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାବେ ଆନନ୍ଦ । ସେ ବାଳିଶଠିକୁ ମୁକ୍ତ କରି ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୀତାର ମଧୁରମିଳନ ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଲେ । ମଦନ ପୀଡ଼ିତ ଶେଆଳୀ ବାରିମ୍ବାର, ସୀତା ଆସୁଛି ବୋଲି, ତମ୍ଭୁ ବାହାରକୁ ଆସୁଥିଲେ । କେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ତମ୍ଭୁକୁ ଯାଇ ପ୍ରିୟ ହୋଇ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସୀତାର ସେହି ମନୋରମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଆଗରେ ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶୁଭ ପ୍ରହରମାନେ ନିଦ୍ରାତ ହେବା ପରେ ଗୋଟିଏ ପରମ ରୁଦ୍ରବଳା ରମଣୀ ଶେଆଳୀଙ୍କ ତମ୍ଭୁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ତାର ଅପୂର୍ବ କାନ୍ଥ, ମନୋରମ ମୁଖ ଦିଗ୍ଘରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଝଲସି ଉଠିଲା । ଶେଆଳୀ ପ୍ରେମ ବିହ୍ୱଳିତ ହୋଇ ସେହି ଭୁବନ ମୋହନ ବିଗ୍ରହର କର ଚୁମ୍ବନକରି ଘେନି ଗଲେ । ଅବଗୁଣ୍ଡନ ଭିତରୁ ଶେଆଳୀ ଶୁଣିଲେ, “ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ମୋ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବଳ । ମୁଁ ଶୁଭକ୍ଷଣୀ ନୋହି ପଥଭିଟାରିଣୀ ହେବି କାହିଁକି ? ଆହା, ଏ ମଧୁର ମିଳନପରେ ତୁମେ ପୁଣି ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯିବ ?” ଶେଆଳୀଙ୍କ ମଦନ-ଉଦ୍‌ଘ୍ର-ଜୀବନରେ ଚନ୍ଦନ ଲେପିତ ହୋଇଗଲା । ସେ ପଣସ ମିଶ୍ରିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ବାଇ ହେଲ, ପ୍ରିୟ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଗୁଡ଼ି ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯିବି ? କେବଳ ଶୁଭମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତାରଣ କରିବାକୁ ଏପରି କହିଥିଲି । ମୋ ବହୁଦିନର ଶ୍ରମ ଆଜି ସଫଳ ହୋଇଛି । ସୀତା, ଥରେମୋତେ ଚୁମ୍ବନ କର, ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରୀ ।”

କାମାତୁର ଶେଆଳୀ ଚୁମ୍ବନ ପାଇବା ଆଶାରେ ଗଣ୍ଡଦେଶ ଦେଖାଇ ଦେଲେ । ଚୁମ୍ବନ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ପୁରସ୍କାର ମିଳିଲା ଶୁଷ୍କ ଚପେଟାଘାତ । ଶେଆଳୀ କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ପ୍ରଣୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଦୁଃଖର ଅବକାଶ କାହିଁ ? ଧୀରେ ଧୀରେ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଅଶ୍ରୁ ମୋଚନ କରି କହିଲେ, “ଏ କି ରସିକତା ? ସ୍ୱାମୀପ୍ରତି ସ୍ତ୍ରୀର ଏ କି ବ୍ୟବହାର ?”

ଶେଆଳୀ ଆଲମ୍ବନ ଆଶାରେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଛଦ୍ମବେଶ୍ୟାଣୀ କଟିଦେଶରୁ ଶାଣିତ ଛୁଆଁ ବାହାର କରି ଶେଆଳୀକୁ ତଳେ ପକାଇ ତାଙ୍କର ବକ୍ଷଦେଶରେ ବନ୍ଦ କରିଦେଲା । ଶେଆଳୀ କରୁଣ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଲେ, କେହି ଦେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଆଶ୍ଚିନାଦରେ ଗଣ୍ଡାଘାଲର ନିଦ୍ରା ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ସେ କୁଠାର ହସ୍ତରେ ଧାଇଁ ଆସି ଦେଖିଲା—ଶେଆଳୀ ରକ୍ତାକ୍ତ, ଭୃଷ୍ଟ । ସେ ତାଙ୍କୁ ଚକ୍ର ଉଠାଇ ଆଣି ପଚାରିଲା, “ଏ କଣ ?” ଶେଆଳୀ ଶୀଘ୍ର କଣ୍ଠରେ ବେଦନାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ କହିଗଲେ । ଗଣ୍ଡା ମହାକୋପରେ ଗର୍ଜି ଉଠିଲା । ଭ୍ରୁକୁସ୍ପର କରି ବାବୁମ୍ବାର ଭୃଷ୍ଟରେ ପଦାଘାତ କଲା । ପରେ ବିକୃତ ବଦନରେ କହିଲା, “ଦୁର୍ଗମ୍ଭୀର, ଉପଯୁକ୍ତ ଫଳ ପାଇଛି । ସୀତା କଣ, ମୁଁ ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୋତେ ହାଣିବି । ତୁ କାପୁରୁଷ, ଶୁଭ୍ର, ଦୁର୍ବଳ, ସିଂହାସନର ଉପଯୁକ୍ତ ନୋହୁ । ହେୟ, ଦୃଶ୍ୟ ପଶୁଟାଏ ତୁ ।” ସେ ଶେଆଳୀଙ୍କ ଗଳ ଦେଶରେ ଶାଣିତ କୁଠାର ପ୍ରେମ କରିଦେଲା । ଅପରିମିତ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଶେଆଳୀ ଘାଲର ପାଦ ଦୁଇଟି ଧରି ପକାଇଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରି କହିଲେ, “ବାପା, ମୋତେ ରକ୍ଷାକର । ଦୌଳତ ରାତ୍ରି ମୋତେ ଅନ୍ଧାରଣରେ ଏ ଦାୟିତ୍ୱ ଲଦି ଦେଇ ସବନାଶ କରିଛୁ । ମୋତେ ଔଷଧ ଦିଅ । ମୋ ପ୍ରାଣ ରହୁ ।”

ପଶୁ ହୃଦୟରେ ମାୟା, ମମତାର ସ୍ଥାନ କାହିଁ ? ଗଣ୍ଡା କୁଠାର ଉଠାଇ ନେଇ ଗର୍ଜନ କରି କହିଲା, “ମୁଁ ତୋତେ ଔଷଧ ଦେବି ? ତୁ ମଲେ ମୋର ଆନନ୍ଦ ।” କୋପ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇଁ ଅନାଇଁ ଗଣ୍ଡା ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା । ସୀତା ଓ ବାବୁମ୍ବାର ଅନୁସନ୍ଧାନ

କରି ଅରଣ୍ୟଯାକ ବୁଲିଲା । ତମୁ ସବୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର କରି ଦେଖିଲା ।
ମ.ସ ନପାଇ ବରଜ, ବବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନିଜ ବସାକୁ ଲେଉଟି ଆସିଲା ।

ଏକବିଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ପୁନର୍ମୁକ୍ତିକୋଉବ

ପ୍ରାଚୀନକୃତ୍ୟ ସମାପନ ପରେ ଅହଲ୍ୟାବାଦ ଦୁର୍ଗ ଅବସ୍ଥେ ଲାଗି
ଆଦେଶ ଦେଲେ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଗରଗଣ ନବ ଉତ୍ସାହରେ, ନବ
ତେଜରେ ମାଡି ଉଠିଲେ । ଏତିକି ବେଳେ ଜମାନ୍ ଶାଁ କୁହୁଁସ
କରି ଜଣାଇଲେ, “ମଣିମା, ରାଧାକାନ୍ତ ରାଓ ଗୁମୁକ ଦର୍ଶନ
ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଆସିଛନ୍ତି ।” ରାଣୀ ଭୁଜଙ୍ଗିନୀ ତୁଲ୍ୟ ଗର୍ଜି ଉଠି କହିଲେ
“ଯାଅ ଜମାନ୍, ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦିଅ, ସେ ରାଜଦ୍ରୋହୀ,
ଅବଶ୍ୟାସୀର ମୁଖାବଲେକନ କଲେ ପାପ ହେବ । ସେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ
ଛାଡି ଦେବାକୁ ଯେ ପସ ଦେଇଥିଲେ, ମୋ ବୁଦ୍ଧରେ ରଘୁନାଥ
ରାଓଙ୍କ ସହିତ ଯେ ସତ୍ତ୍ୱପନ୍ଥ କରିଥିଲେ, ତାହା ସମସ୍ତ ଜଣା ପଡିଛି ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ରଘୁନାଥଙ୍କ ପକ୍ଷ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମର
ମଙ୍ଗଳ ହେବ । ଏଠାକୁ କାହିଁକି ଆସିଛନ୍ତି ?” ରାଣୀଙ୍କର ଅକାରଣ
ହୋଧରେ ଜମାନ୍ ଶାଁ ବ୍ୟଥିତ ହେଲେ । ରାଧାକାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ତା’କୁ
ନିଜ ଯୁଦ୍ଧ ଯାତ୍ରାର ଘଟନାବଳୀ ଗୋପନରେ କହି ସେହିଠାରେ
ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । ହମେ ରାଣୀଙ୍କର ବିଜୟ ହେବ ବୋଲି
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ହେଲା । ବିପକ୍ଷର ସେନା କ୍ଷୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
ଶାନ୍ତ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ନିଶେଷ ହୋଇ ଆସିଲା । ଭୃଷ୍ଟ ନିବାସୀ ଲାଗି
ସେମାନେ ବହୁତ ହେଲେ ଜଳ ପାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପାଣି ପାତ

ଦିନ ଅନଶନ କରି ରାଜପୁତ ସେନା ଆଉ ଯୁଦ୍ଧ କରିବେ କଅଣ,
ବରଂ ଦୁର୍ଗ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଏଣେ
ମରହଟ୍ଟାର ଆଗ୍ନେୟାସ୍ତରେ ଦୁର୍ଗପ୍ରତୀର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବିଦ୍ୟୁର୍ଜ୍ୱଳ
ହୋଇଗଲା । ଅନାହାର ପୁଣି ବିପଦ ଏକ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ
ବିଚଳିତ କରି ପକାଇଲା । ସେମାନେ ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝି ପାରିଲେ,
ରାଣୀ କଦାପି ଆଉ ସନ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଆଉ
ବିଜୟର ଆଶା ନାହିଁ ଭାବି ଉଦୟପୁର ଗଣା ଫେରାବାକୁ କୃତ-
ନିଶ୍ଚୟ ହେଲେ । ରାଣୀ ଶତ୍ରୁର ଗୁପ୍ତ ଅଭିଯନ୍ତ୍ର ଜଣିପାରି ବିଜୟଶ୍ରୀ
ସୁନିଶ୍ଚିତ ବୋଲି ଭାବି ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଥିଲେ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର
ଭାଲ ଦମନ ସମ୍ଭାବ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ଭାଲ ଦେଉଥିଲା ।
କେବଳ ଶେଆଳଙ୍କ ବିଷୟ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣିବା ଲାଗି ବାମନଭଟ୍ଟ
ଠାରୁ ତାଙ୍କର ଆବାସସ୍ଥଳ ବୁଝିନେଇ ଜମନ୍ ଖାଁଙ୍କୁ ରାଜଦୂତରୂପେ
ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଲମ୍ବପୁରଠାରୁ ଶେଆଳଙ୍କ ଆବାସ ସାତ ଦିନର
ପଥ । ଯୁବକ ଜମନ୍ ଖାଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସହଚର ସହିତ ଅରଣ୍ୟ
ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ତିନିଦିନ କାଳ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଚାଲି ଚାଲି
ଅବଶେଷରେ ସେହି ପର୍ବତର ଶିଖର ଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ଛଦ୍ମବେଶଧାରଣୀ ସୀତାର ଛୁଇଁକା ଘାଟରେ ଶେଆଳ ଶଯ୍ୟାଗତ ।
ଗଣା ତାଙ୍କ ଦୁଃଖକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନକରି ନିଷ୍ଠାନୁ ହେବା ପରେ
ବେଦନାଗ୍ରସ୍ତ ଶେଆଳଙ୍କ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଉଠି ଜଣେ ଭାଲ ପ୍ରହରୀ
ସାହାଯ୍ୟରେ କ୍ଷତର ଉପରୁର କଲେ । ଭାବିଲେ—ଏ ଦୁର୍ବଳତା
କମିଗଲେ ମୁଁ (ଏ ସ୍ୱକ୍ଷୟ କବଳରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଭିକ୍ଷା ଆଶ୍ରୟ କରିବି
ପଛକେ) ଏ ରାଜ୍ୟ, ଏ ସିଂହାସନ, ଏ ପଦବୀ ମୋର କିଛି ଲେଡ଼ା
ନାହିଁ । ବରଂ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ଅନ୍ତମ ଜୀବନ ସୁଖକର

ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୂଲମାନେ ନିମେ ନିମେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଶାଣିତ କରବାଳ ଧାରରେ ଧରଣପୁୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ହ୍ରାସ ହୋଇଗଲେ ଗଣ୍ଡା ଓ ତାନ୍ତିଆ ଧରଣ ପଡ଼ି ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ପାରିବେ । ହାୟ, ସେତେବେଳେ ମୋ ଭଲ ବିପନ୍ନ ନିସେହାୟର ଦଶା କଣ ନହେବ ?

ଶେଆଳୀ ଏହିପରି ଚିନ୍ତା ରାଜ୍ୟରେ ବିଚାରଣା କରୁ କରୁ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ଅନ୍ଧକାରମୟ । ସେ କେବଳ ଘର ନିଶ୍ୱାସ ପରେ ନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରହରା ହଠାତ୍ ସମ୍ଭାଦ ଦେଲା, “ମହାରାଜ, ଜମାନ ଶାଁ ରାଜଦୁରନ୍ତେ ପ୍ରମୁକ ସାକ୍ଷାତ ଅଭିଳାଷରେ ।” ଶେଆଳୀଙ୍କ ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଗଲା । ସେ ଭାବିଲେ, ବୋଧହୁଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସର ପ୍ରସାଦ କରି ପଠାଇଛନ୍ତି । ତାହା ହେଲେ ଅବଶ୍ୟ ମୋର ରାଜ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ । ସେ ବିରୁଦ୍ଧି ଘର୍ଯ୍ୟସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ପ୍ରବେଶ କରାଅ, ପ୍ରହରା ।” ଜମାନ ଶାଁ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଶେଆଳୀଙ୍କୁ କୁର୍ତ୍ତସ୍ୟ କରି ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଉପବିଷ୍ଟ ହେବା ପରେ କହିଲେ, “ମହାରାଜ, ଆପଣଙ୍କୁ କେତେକ ଗୁପ୍ତକଥା କହିବାର ଅଛି । ଆପଣ ଦୟା କରି ଶୁଣି ସୈନିକମାନଙ୍କୁ (ଏଠାରୁ ଅନ୍ତର କରି ଦିଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମୋ ସହଚର ମାନଙ୍କୁ) ସେହି ଆଦେଶ ଦେଉଛି ।” ଶେଆଳୀ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ଶୁଣି ଓ ମରହଟ୍ଟା ସୈନିକମାନେ ସେଠାରୁ ବାହାରି ଗଲେ । ଜମାନ ଶାଁ କହିଲେ, “ମହାରାଜ, ରାଣୀଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତୁ । ତାଙ୍କ ଅରୁଣ ଲବଣ୍ୟବତୀ କନ୍ୟାଙ୍କ କଥା ତ ବୋଧ ହୁଏ ଜାଣିଥିବେ ।”

“ରାଣୀଙ୍କୁ ଦୁଇ ତିନିଗଣ୍ଡି ଜାୟିର ଦେଇପାରେ । ସେ ରାଜ୍ୟ ତମାମ୍ ମୋ ଶାସନରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ରହୋର ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ରକ୍ଷା । ନଚେତ୍ ସନ୍ଧ୍ୟା-ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏଠାରେ ଉଦ୍‌ଆପନ କର ନାହିଁ ।”

“ବରଷା ନିଶ୍ଚୟ, ସହାୟ ସମ୍ବଳଶୂନ୍ୟ ନାଶକୁ ଏତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଦେବା କଣ ସଜାର ଧର୍ମ ? ଆଉ କି ତୁ କି ଥିଲେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତୁ ।”

“ମୁକ୍ତାବାହାଳି ଯଦି ମୋତେ ଅର୍ପଣ କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଦେବ, ଭରଣପୋଷଣ ଲାଗି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବି ।”

“ହେଲ, ସେ ଯଦି ଏ ସମ୍ବଳି ଶାଳୀ ସମ୍ରାଜ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଆପଣ ଏ ବିନମୟରେ ତାଙ୍କୁ କଅଣ ଦେବ ?”

“ପ୍ରତି ମାସିକ ଏକ ସହସ୍ର ମୁଦ୍ରା ବୃତ୍ତି ଦେଇପାରେ । ଏହା ଭଲ ଆଉ କିଛି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ପାରିବି ନାହିଁ ।”

“ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ପୋଷ୍ୟପୁଅ ହେବାକୁ ଆପଣ ସମ୍ମତ ଅଛନ୍ତି ?”

“ବରଷା କରି ଦେଖିବି । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ମାତୃ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ନୁହେଁ ।”

ଶେଆଳା ଜମାତ ଖାଁଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ଅତି ଗର୍ବିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ପରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲେ, “ମୁଁ ତୁମର ବ୍ୟବହାରରେ ଅତି ପ୍ରୀତ ହୋଇଅଛି । ସଜସଜାର ଗୌରବ ରକ୍ଷା ବିଷୟ ଓ ସଜରକ୍ତରେ ତୁମେ ଭାରି ନିପୁଣ । ତା ନୋହୁଥିଲେ ଏଠାରେ ତୁମକୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଇଥାନ୍ତା । ତୁମେ କଣ ପ୍ରକୃତରେ ଚତୁର ନା ପ୍ରବଞ୍ଚକ ?” ଖାଁ ହୋଧରେ ଜଳି ଉଠିଲେ । ତାଙ୍କର ମୁଖଶ୍ରୀ ଅଛୁଣ ବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କଲ । ସେ ଗୁରୁଟି ଭଙ୍ଗିକରି କହିଲେ “ବେଗ୍ ଜାଣେ, ଆଉ ଅଧିକ କିଛି କହିବା ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ପାପିଷ୍ଟ, ତୁ ପୁଣି ହୋଲକାରୁ ପୁଣି ସଜା ? ପୁଣ୍ୟମୟୀ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କ

ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ପୁଣି ତୋ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ? ରଜଦ୍ରୋଣୀ,
କାପୁରୁଷ, ଏବେ ପ୍ରତିଫଳ ଭୋଗ କର ।” କହୁଁ କହୁଁ ଜମାନ୍ ଖାଁ
ଶେଆଳୀକୁ ତଳେ ପକାଇ ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ଦୁଇହାତ ପଛଆଡ଼ୁ
ବାନ୍ଧି ଦେଇ, ତାଙ୍କ ବସ ଉପରେ ଶାଣିତ ତରବାଣୀ ଦେଖାଇ ‘ତୁ
ତେବେ ଏ ଦେଶର ଶାସକ ମରହଟ୍ଟା ପ୍ରଭୁ — ନୁହେଁ ? ଏଇଠାରେ
ତୋର ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ’ ଏ ଶରବାଣୀ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ । ପରେ ଭୃଷ୍ୟ
ମାନଙ୍କୁ ଶିବିକା ଆଣିବା ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ।

ସର୍ପ ଗର୍ଭଗତ ମଣ୍ଡୁକ ଭୂଲ୍ ଶେଆଳୀଙ୍କ କରୁଣ ଚିତ୍କାର
ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ଗଣ୍ଡାଘ୍ରାନ୍ଧ ଧାଇଁ ଆସିଲା । ଶୂଲମାନଙ୍କର ଅଛନ୍ଦାସ
ସନ୍ଧ୍ୟାନପାରି ଜମାନ୍ ଖାଁ ଗୁଳି ବର୍ଷଣ ଲାଗି ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଶୀଘ୍ର
ମରହଟ୍ଟା ଓ ସବନ ସେନା ନିଜ ନିଜର ବନ୍ଧୁକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଧାଇଁ
ଆସିଲେ । ସେମାନେ ତନ୍ମୁର ଦ୍ୱାରଦେଶ ବେଷ୍ଟନ କରି ଶୂଲମାନଙ୍କୁ
ଭିତରକୁ ଗୁଡ଼ିଦେଲେ ନାହିଁ । ଶୂଲ ସେନା ପ୍ରବାହ ମରହଟ୍ଟା
ସୈନ୍ୟବନ୍ଧୁର ପ୍ରଗତି ଦେଲା । ତନ୍ମୁ ଭିତରୁ କେବଳ ଶୁଭିଳ
ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ ଶେଆଳୀଙ୍କର କରୁଣ ଚିତ୍କାର । କିନ୍ତୁ ଖାଁଙ୍କ ହୃଦୟ ରଜ-
ଦ୍ରୋଣୀ ପ୍ରତି ନିର୍ମମ ନିଷ୍ଠୁର ସୁତରାଂ ଶେଆଳୀଙ୍କ ଅନୁନୟ ଓ ବିକଳ
ବିଳାପ ନାଦ ତାଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଶୂଲ ଓ
ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୂମୁଳ ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସୈନ୍ୟ
ଗଣିର କୋଳାହଳ, ବନ୍ଧୁକର ଧାମ୍ ଧାମ୍ ଶବ୍ଦ, ଖଣ୍ଡ ଶର ଗଣିର
ଗର୍ଜ ରାଜି ଧ୍ୱନିରେ ଆକାଶ ବିଦାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ସେଥିନ ଏକ-
ଶତ ଶୂଲ ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଗୋଟିଏ ଗୁଳାରେ ଗଣ୍ଡାର ଗୋଟିଏ
କାନ ଛୁଣି ଗଲା । ସେ ଆତଙ୍କରେ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ଲାଗି ଗୁଡ଼ା ଭିତରକୁ
ପଳାଇ ଗଲା । ହତାବଶିଷ୍ଟ ଶୂଲମାନେ ଶବ୍ଦର ଦୁର୍ବଳତା ବୁଝି

ପାରି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶେଆଳାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସାହସ, ଦମ୍ଭ ଚୁଣ୍ଟିଭୂତ ହୋଇଗଲା ।

ମରହଟ୍ଟା ସୈନିକମାନେ ମୃତ ଶ୍ମଶାନଙ୍କର ଶିଙ୍ଗା ହାତୀଦାନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଆହରଣ କରି ବିଜୟ ଭେରୀ ନାଦରେ ଆକାଶ ପାତାଳ କମ୍ପିତ କଲେ । କେଉଁଠାରୁ ଏକ ଶିବିଳା ଅଣାଇ ସେଥିରେ ଶେଆଳାଙ୍କୁ ବସାଇ ଜମାନ୍ ଶାଁ ସେ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗକଲେ । ଠିକ୍ ବୁରି ଦିନ ପରେ ସେ ଲମ୍ବସୁରରେ ପହଞ୍ଚି ଆଗମନ ସମ୍ବାଦ ରାଣୀଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ରାଣୀ ଜମାନ୍ ଶାଁ ଜୟଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଫେରିଛନ୍ତି ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ଉପହାର ଦେଲେ, ଏବଂ ଶୀଘ୍ର ଶେଆଳାଙ୍କ ସହିତ ଦରବାରକୁ ଆସିବା ଲାଗି ଆଦେଶ ପଠାଇଲେ ।

ନିର୍ଜୀବ, ଶୂଙ୍ଖଲାବନ୍ଧ ଶେଆଳା ରାଜସଭାକୁ ଆମତ ହେଲେ । ରାଣୀ କହିଲେ, “ଜମାନ୍ ଶାଁ, ଶେଆଳା ମୋର ଜ୍ଞାତ, ତାଙ୍କର ଏ ଦୁରବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ । ଯେ ମୋତେ ମାସିକ ବୃତ୍ତି ଦେବାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ, ସେ ଆଜି ମୋ ସମ୍ମୁଖରେ ବନ୍ଦୀ । ଏ କଣ କମ ଅପମାନ ! ଦୟା କରି ତାଙ୍କର ବନ୍ଦନ ଉନ୍ନୋତନ କର ।” ଶେଆଳୀ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଜମାନ୍ ଶାଁଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟାଚରଣ ରାଣୀଙ୍କୁ ଜଣାଇ କହିଲେ, “ମଣିମା, ଆମେ ଦୁହେଁ ଏକ ପରିବାରର, ଏକ ବଂଶର ସନ୍ତାନ । ଯଦି ତା ଭୁଲିଯାଇ ମୋ ପ୍ରତି ଯେ ବ୍ୟବହାର କରିଛୁ, ମୋତେ ଯେ ଅପମାନ ଦେଇଛୁ ତାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନକଲେ ମୁଁ ହୋଲକାର ନୁହେଁ ।”

ସଭାସଦବର୍ଗ ହସି ଉଠିଲେ । ରାଣୀ ରମ୍ଭୀରତା ଅବଲମ୍ବନ କରି କହିଲେ, “ହେଉ, ମୁଁ ତାର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବି । ଜମାନ୍ ଶାଁ,

ବର୍ତ୍ତମାନ ବନ୍ଦୀକୁ କାରାଗାରକୁ ନିଅ ।” ଶୁଣିକି ଆକସ୍ମିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଶେଆଜୀଙ୍କର ଭବାନର ସୃଷ୍ଟି କଲ । ସେ ଯବନ ପ୍ରହରୀ ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ କାରାଗାରକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ଦ୍ଵାବିଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ଶୁଣିକି ଉଦ୍ଧାର

ଦୌଳତଙ୍କ ସତ୍ତାଧିକାର ଓ ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ଆନ୍ତମଣ୍ଡର ପରିଶ୍ରାମରେ ବିପତ୍ତିର ଫଳ ଘଟିବାରୁ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ଚରପୋଷିତ କାମନା ଏତେଦିନେ ଫଳବତୀ ହେଲା । ରାଜପୁତମାନେ ତଥା ପ୍ରଜାବର୍ଗ ଦୌଳତଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟାସୀ, କୁଟିଳ ପ୍ରକୃତି ମନେ କରି ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବସିଲେ । ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚନ୍ଦାନ ବିଫଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ରାଜପୁତମାନଙ୍କୁ ଲମ୍ବସୂର ଅବରୋଧ କରିବା ଲାଗି ବାରିମୁର ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ ।

ମହାରାଣୀ ବିଜୟ ଲାଭର କୌଣସି ସୂଚନା ନପାଇ ଅନୁତାପହସ୍ତ ଥିବା ସମୟରେ ବେତାଳ ସିଂହ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇ କହିଲା, “ମହାରାଜ, କୁଟିଳ ପ୍ରକୃତି ଦୌଳତ ଶୀଘ୍ର ଏଠାରୁ ବାହାରି ଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ନଦେଲେ ଗୁମୁଜର ସତ ଅବଶ୍ୟମ୍ବାସ । ମୁଁ ମହାରାଜାଙ୍କ ସକାଶେ ପ୍ରାଣ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବି । ହୋମେଜୀଙ୍କ (କଥାରେ ବିଶ୍ଵାସ ରଖି ଗୁମୁ ଉତ୍ସାହିତ) ହୋଇ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ଏ ସମସ୍ତର ମୂଳକାରଣ ବେତାଳ ସିଂହ । ସେଥି ଲାଗି ଆଜି ମୁଁ ମୋର ଶେଷ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ଏ ରାତିରେ ରାଜପୁତର ଜୟ, ନୋହିଲେ ମୁଁ ଆଉ ବେତାଳ ସିଂହ ନୁହେଁ । ମହାରାଣୀଙ୍କ ପଦ

ପୂର୍ଣ୍ଣକରି କହୁଛି, ପୂଜ୍ୟପାଦ ପ୍ରାଚୀନପୁରଣୀୟ ବାପୁରାଈଙ୍କ ନାମରେ ଶପଥ କରି କହୁଛି, ନିଶ୍ଚୟ, ନିଶ୍ଚୟ ରାଜପୁତ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବ । ଏ ଭୂତ୍ୟକୁ ଆଦେଶ ଦିଅନ୍ତୁ, ରାଣା ।”

ବେତାଳ ସିଂହ ଏପରି କହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅତି ଧୀର ଓ ବିମାତ ଭାବରେ ରାଣାକୁ କେତେ କଥା କହି ଗଲା । ରାଣା ଘର୍ଷ ରବରେ କହିଲେ, “ଯାଅ ବେତାଳ, ରାଜପୁତର ଗୌରବ ରକ୍ଷା କର । ତୁମ ଚନ୍ଦ୍ରାନ୍ତ ଫଳରେ ଉଦୟପୁରର ପ୍ରାଚୀନ ମହିମା ଓ ସାରଭ ରକ୍ଷିତ ହେଉ ।”

ବୈରାଜନ ପ୍ରଶମିତ ହେଲା । ପ୍ରତ୍ୟୁ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡର ରଶ୍ମିଜାଳରେ ପୃଥ୍ଵୀ ଉତ୍ତପ୍ତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଧୁମୟୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରାଚୀ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ଅବରୂପିତ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ । କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ଘାଟି, ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକ ନାହିଁ । ଏକ ପ୍ରହର ପରେ ମୁକ୍ତାବାହି ନିହିତା ହେଲେ । ରାଣୀ ଶୟନ କକ୍ଷରେ ଥାଇ ନିକଟସ୍ଥ ପୌଡ଼ାକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ତୁ କାହିଁକି ଏତେ ଦୁଃଖିତ ହେଉଛୁ, ଯମୁନା ? ଯୁଦ୍ଧ ତ ସରିଲାଣି । ଶିବନାନାକୁ ଡକାଇ ତୋ ଆପତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ବୁଝିବ ଯେ, ଚନ୍ଦ୍ରା କରନା ? ଆହା ! ବାହ୍ୟରୁ ବଳିପଦାର୍ଥ ଜଗତରେ ନାହିଁ । ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଇତର ଜନ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ବାହ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ମଧୁମୟ ତରଙ୍ଗ ଖେଳିବୁଲେ । ଜୀବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଅଧିକ ବା କଣ । ଆହୁ, ଯମୁନା ଏତେ ଦିନ ତ ଗଲାଣି, ଆଜି ଏ ରାତିକ ଯାଉ, ଯା ଶୋରପଡ଼ ।”

“ମା, ମୋତେ ନିଦ ହେବ କିପରି ? ଏତେ ଦିନ ହେଲା ଅଳ୍ପ କଣ ଜାଣିଲ ନାହିଁ । ପୁଅ ଭିକ୍ଷା ନଈଦଳେ ଆଉ ଏ ଜୀବନ ରହି ଲାଭ କଣ ।” ଏହା କହି ଯମୁନା ରାଣୀଙ୍କ ପାଦତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ।

ତା ଭଳାପରେ ରାଣୀ ବିଚଳିତ ହୋଇ ସାନ୍ତ୍ବନା ଦେଲେ । ନିକଟସ୍ଥ ବହୁଶାରେ ଝିନର ଶୁଆଇ ଦେଲେ । ସମେ ଭଜନୀ ଅର୍ଦ୍ଧସାମରେ ଉପନୀତ ହେଲା । ମୁକ୍ତା ଓ ଅଦଲ୍ଲା ବାଦ୍ଦି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ନିଦ୍ରା ହେଲେ ।

ଦୌଳତ ରାଜ ସେହି ରାତିରେ ଅନନ୍ତା ଓ ଅନାଦାରରେ ରହି ନିଜର ଦୁରବସ୍ଥା ଚିନ୍ତା କଲେ । ସେ ପାଗଳ ତୁଳ୍ଲ ବ୍ୟାକୁଳ ପ୍ରାଣରେ ପଦଚାଳନ କରି କାନ୍ତ ହେବାରୁ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବସି ଶାବିଲେ, ଆହା ! ମୁଁ ରାଜଦ୍ରୋହ କଲି କାହିଁକି ? ମୋ ପରି ହତ-ଭାଗ୍ୟ କିଏ ଅଛି ? ରାଜପୁତ୍ର ମୋତେ ଅବଶ୍ୟାସ କଲ । ମୁଁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରି ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ମୋ ଭଳି ଅକର୍ମୀ, ଅସମର୍ଥକୁ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତେ କିପରି ? କମଳା ପ୍ରତି ମୋର ମମତା କାହିଁକି ଜନ୍ମିଲା ? ମୋର ସଖା, କୁଳଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଦୁର୍ଗା ବାଦ୍ଦି ପ୍ରାଣରେ ମୁଁ ପାପିଷ୍ଠ କି ଅଶାନ୍ତ, ଉତ୍ତେଜନା, ଅନୁତାପ ସୃଷ୍ଟି କରି ନାହିଁ ? କିନ୍ତୁ ପରମସାଧୁ ଦୁର୍ଗା ତାର ଅତୁଳମାୟ ସହିଷ୍ଣୁତା ବଳରେ ସେଥି ପ୍ରତି ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ ନକରି ମୋ ଭଳି କୃତବ୍ଧ, ନରପିଣ୍ଡାତ, ନିଦାରୁଣ, ବିଶ୍ୱାସଘାତକ ଶକ୍ତି ସାନ୍ତ୍ବନାର, ଉପଦେଶ-ଅମୃତର ଗୋଟିଏ ମହାକିମ୍ବା ଧାରା ଢାଳି ଦେଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜୀବନ୍ୟ ମହୋଦଶଙ୍କ ହିତୋପଦେଶ ଲଙ୍କେଶ୍ୱର ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ ନକଲ ପରି ପତିବ୍ରତା ଦୁର୍ଗା ବାଦ୍ଦିଙ୍କ ମତି ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କଲି ନାହିଁ । ତା'ର ଫଳରେ ମୃତ୍ୟୁର କରାଳ ବିଶ୍ୱାସିକା ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋତେ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ବସିଲଣି । ମୁଁ ରାଜଦ୍ରୋହ, ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର; ଅବଶ୍ୟାସର ପାପରାଶିରେ ଭାରାଜାନ୍ତ-ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବା ଅପେକ୍ଷା ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଭୂମିରୁ ବିଦାୟ ନେବା ଭଲ । ମାତ୍ର ନିରପରାଧ ଶେଆଳୀ ଆଜି କଣ କରୁଥିବ ? ତା ଲାଗି ରାଣୀଙ୍କ

ନିକଟରେ ଶ୍ରମା ଭିକ୍ଷା କରିବ ? ‘ସେ କଣ୍ଠୁମୋ ପରି ରାଜଦ୍ରୋହୀକୁ
 ଶ୍ରମା କରିବେ ? ଅସମ୍ଭବ । ଏ ପ୍ରଳାପ ବୁଝା । ହାୟ ଧୂଳି ରାତ୍ରି !
 ତୁମେ ଆଜି କେଉଁଠାରେ ? ତୁମ ମନ୍ଦ୍ରଣା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ମୁଁ
 ସେ ମାୟାଜାଲ ବସ୍ତ୍ରର କରିଥିଲି ତା ଆଜି ଛୁଲୁଭଲୁ, ଧୂସ୍ର । ହାୟ,
 ବଧାତା ମୋ ଭଳି ପାପୀକୁ ପ୍ରେତଲୋକରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ !

ଅନୁରାପପ୍ରସ୍ତ ଦୌଳତଙ୍କ ପାଖକୁ ବେତାଳ ସିଂହ ହଠାତ୍
 ଯାଇ କହିଲା, “ତୁମ ପାଖରେ ପରା କେତେ କାମ ଅଛି । ଦେଶ
 ରାଣା କେତେକ ଗୁପ୍ତ ବସ୍ତୁ କହିବା ଲାଗି ଚାହୁଁ ବସିଛନ୍ତି । ଥରେ
 ସେ ଦୁର୍ଗ ପ୍ରାଚୀନ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ ।” ଶୁଣିବାର ଦୌଳତ ଏକାକୀ
 ଯିବା ଲାଗି ଅନିଚ୍ଛୁକ ହେଲେହଁ ବେତାଳ ସିଂହ ତାଙ୍କୁ ଇଚ୍ଛୁକ
 କରି ପକାଇଲେ । ସୁତରାଂ ଉଭୟେ ପ୍ରାଚୀର ଉପରକୁ ଉଠିଲେ ।
 ଦୌଳତ ଥରେ ବହୁର୍ଭାଗକୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ଦେଖିଲେ ମହା
 ନରକ ପରି ଦୁର୍ଗର ପରିଷା ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗସ୍ଥ ଦମାଭୂତ ଅନ୍ଧକାର
 ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଆତଙ୍କିତ କରିଦେଲା । ଏତିକି ବେଳେ ଭୈରବ ସିଂହ
 ଆସି ତାଙ୍କୁ ବଶେଷ ବଚନିତ କରିପକାଇଲା । ବେତାଳ ସିଂହ
 କହିଲା, “ଏତେ ଡରୁଛ କିଆଁ ? ମୁଁ ତୁମର ପରାମର୍ଶ ନେବାକୁ
 ଆସିଛି । କିଛି ଅନିଚ୍ଛୁ କରିବାକୁ ନୁହେଁ । ଅହଲ୍ୟାଙ୍କ ସେନାରେ
 କଣ ଗୋଟାଏ କୋଳାହଳ ଶୁଭୁଛି । ଦେଖ, କେତେ ଲୋକ
 ଧାଇଁଛନ୍ତି । ହେଉଛି ସେ ଦିଗକୁ ଚାହୁଁ ।” ଅଙ୍ଗୁଳ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ସେ
 ଦୌଳତଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦେଲେ । ଦୌଳତ ପାଖଳ ପରି ଅନାରି
 କହିଲେ, “ହଁ, ହଁ ସେମାନେ ଧାଇଁବାର ଦେଖାଯାଉଛନ୍ତି ।” ଉତ୍ତର
 ଦେଲାବେଳେ ବେତାଳ ସିଂହ ଭୈରବକୁ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଲେ ।
 ଭୈରବାକୃତ ଭୈରବ ଅତି ଶୀଘ୍ର କୃଷାଣ କୋଷମୁକ୍ତ କରି ଦୌଳତଙ୍କ

ମସ୍ତକ ହେତନ କଲେ । ଦୌଳତଙ୍କର ସ୍ଥୁଳ କଲେବର ପ୍ରାଚୀର
 ଯୁଷ୍ଟରୁ ଶୁଷଣ ଶବ୍ଦ କରି ପରଂଗା ଦେହରେ ପଡ଼ିଗଲା । ବେତାଳ
 ବସୁଳ ଆନନ୍ଦରେ ଚିତ୍କାର କରି କହିଲା, “ବରୁ, ଏ ଦୁରାତ୍ମା ଆତ୍ମ-
 ମାନଙ୍କୁ ଉତ୍କାତଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ବୋଲି ରାଣୀଙ୍କ ନୀକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା
 ଲାଗି ଯତ୍ନ କରୁଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ କଷ୍ଟକ ଦୁର୍ଗତୁତ ହେଲା । ଶୁଭ
 ଅନ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ।” ସେମାନେ ଗୁମ୍ଫାଜରୁ ଶୁଭିଯାଇ ତଳବାଟେ
 ଦୁର୍ଗରୁ ବାହାରିଗଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ରାତି ଠିକ୍ ଦ୍ଵିପ୍ରହର । ଉଭୟ ସୈନ୍ୟରେ
 ପ୍ରହରୀମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତେ ସୁପ୍ତ । ଶତ୍ରୁମାନେ ପରସ୍ପର ଦୋର
 ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବସୂର ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ବୋଲି ଶୁଣି ମହାଶୟୀ
 ନିଶ୍ଚିନ୍ତ । ପ୍ରହରିମାନେ କାହାରି ପ୍ରତି ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ ନକରି ନିଦ୍ରା ।
 ରାଣୀଙ୍କ ଚମ୍ପୁରେ କୁମାର ବୟୋଗ ବଧୂରା ଯମୁନା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ
 କେହି ନଥିଲେ । ଯମୁନା ବାରମ୍ବାର ତମ୍ବୁ ଭିତରୁ ବାହାରକୁ ଓ
 ବାହାରରୁ ତମ୍ବୁକୁ ଯାତାୟାତ କରୁଥିଲା । ଜଣା ଯାଉଥିଲା ସେ
 ଯେପରି ଅନ୍ୟ କାହାର ପ୍ରଶାସନରେ ଅଛି । ଜମାର ଖାଁ ସେ ଦିନ
 କୌଣସି ଦୁର୍ଘଟନାର ଆଶଙ୍କା କରି ବରାବର ଯମୁନାର ଗଡ଼ବଧୂ
 ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଯମୁନା ତଳ ବୁରି ଥର ତମ୍ବୁର ପଶ୍ଚାତ୍ ଭାଗରେ
 କାହାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ପୁଣି ତମ୍ବୁକୁ ଫେରି ଆସିଲା । ଆସୁ ଆସୁ ତା
 ପାଦରେ କିଛି ଗୋଟାଏ ବାଜିଲା । ସେ ସର୍ପ ଭ୍ରମରେ ଉଠିଯାଇ
 ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲା ବେଳକୁ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ତାକୁ ଅନୁକ ସ୍ଵରରେ
 କହିଲା, “ତୁ ନା, ରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ନା ଯମୁନା, ଭିତରକୁ ଆସ ।” ଯମୁନା
 ଉଦ୍ଘେଗରେ “ଆସିଲା, ତେବେ ଭିତରକୁ ଆସ” ବୋଲି କହି
 ଯିବାକୁ ଯିଲା । ସେ ଯମୁନାର ପଛେ ପଛେ ତମ୍ବୁ ଭିତରକୁ ପଶିଲା ।

“ଯମୁନା, ତୁ ଉପଯୁକ୍ତ ବେଶ୍ୟା । ଏତେଦିନେ ମୁଁ ତୋଠାରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପୁରସ୍କାର ପାଇଲି । ତୋ ଲାଗି ଗୁଣୀକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ହତ୍ୟା କରି ପାରିବୁ । ଦେଖାଯାଉ ବଧାତା କଣ କରୁଛନ୍ତି ।” ଆଗନ୍ତୁକ ଆନନ୍ଦରେ ଯମୁନାର କୋମଳ ଗଣ୍ଡଦେଶ ରୁମ୍ଭନ କରି ତାକୁ କଷ ଆଡ଼କୁ ଦେଇ ଆସିଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯମୁନା ଦୁଇଜଣ ପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ଅହଲ୍ୟା ବାଉଁଙ୍କ ଶୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପବିଷ୍ଟ ହେଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରଧରୁ ଜଣେ ଚନ୍ଦ୍ରପାକ ପଣ୍ଡା କରି ଦେଖିଲା, କୋମଳ ତୁଳୀ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ପ୍ରଳାପ ପରାୟଣା ଶୋଡ଼ଣୀଟିଏ ନିଦ୍ରାତା । ଏତ ବାଳିକାଟାଏ କହି ସେଠାରୁ ସେ ଆଉଟିକିଏ ଦୂରକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲା, ମହାଗୁଣୀ ଅହଲ୍ୟା ନିଦ୍ରାତା । ହଠାତ୍ ପ୍ରମୋଦ ନିଦ୍ରାଣ କରି ଦେଇ ସାବଧାନ ରହିବା ଲାଗି ସଙ୍ଗୀକୁ ଇଙ୍ଗିତ କଲା । ଶଶିତ କରବାଳରେ ରାଣୀକୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ ଯମୁନା କହିଲା, “ବନ୍ଧୁକ ଠିକ୍ କର ।” ଆଗନ୍ତୁକ ବନ୍ଧୁକ ଠିକ୍ କରି ଗୁଣୀଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ ପାଶ୍ଵରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ତାର ଠକ୍ ସମ୍ମୁଖରେ ଯମୁନା, ରାଣୀ ଯେପରି ହଲଚଲ ନହୁଅନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ, ଜଗି ରହିଲା । ରାଣୀଙ୍କ କପାଳରେ ଗୁଳି କଲେ ଯେପରି ଅବାଧରେ ସେ ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ଏ ଆଲୋଚନା କରି ସେ ଯମୁନାକୁ କହିଲା, ‘ସାବଧାନ’ । ବାହାରେ ଦୁଇ ଜଣ ବନ୍ଧୁକଧାରୀ ମଧ୍ୟ ଗୁଣୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ଅନାଇ ରହିଲେ ଯମୁନା ଧୀରେ ଧୀରେ ଗୁଣୀଙ୍କ ଦେହରେ ହାତ ପକାଇ ଦେଲା । ଦେହରେ ହାତ ବାଜିବା ଶବ୍ଦ ଗୁଣୀ ବନ୍ଧୁକ ଧ୍ବଜ ଶୁଣିଲେ । ମରହଟ୍ଟା ସେନା ସେ ଧ୍ବଜରେ ଉଠି ହାହାକାର କଲେ । ଶିବନାନା ତୁଳାଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି “ଗୁଣୀ ମରିଗଲେ, ଗୁଣୀ ମରିଗଲେ” ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ସୈନିକମାନେ କୋଳାହଳ

କରି ଶିବର ଆଡ଼କୁ ଦୌଡ଼ି ଆସିଲେ । ଶିବନାନା ଅଶ୍ରୁସିନ୍ଧୁ ମୁଖରେ ପ୍ରହରମାନଙ୍କୁ ଚିରସ୍ୱାର କରି କହିଲେ, “ନରପଶୁ, ଭୂମରୀମାନଙ୍କ ଅସାବଧାନତାରେହିଁ ସୁଖୀ ମୃତ; ଭୂମମାନଙ୍କୁ ବଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ଏହା ଘଟିଛି । ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଫୁଟାଇ କରିବ ।” ମରହଟ୍ଟା ସେନା ନିର୍ମୂଳ କରିବ ।”

ଶିବନାନା ଏହିପରି ଦୁଃଖରେ ଘାସ ଲଗାଇ ଦେଖିଲେ ଫଳ ସ୍ଥାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଗୋଟିଏ ଧୀର ଶବ ପଡ଼ିଅଛି । ‘ବାପ୍ରେ,’ ବୋଲି ଶିବନାନା ସେହି ଧୀର ପଦ ଦେଶରେ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ଭୂତଳରେ ପଡ଼ିତ ହେଲେ ।

ବ୍ରହ୍ମୋବିଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ରହସ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚନ

ଅହଲ୍ୟାଙ୍କ ମରଣ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଭୃତି ହୁଅନ୍ତେ ଶେଆଳୀ, ଅବଶ୍ୟ ସିଂହାସନ ଲାଭ ହେବ ବୋଲି, ଆଶାନ୍ବିତ ହେଲେ । ସେ ପ୍ରଳାପ କରି ଉଠିଲେ—ମୁଁ ସୁଖୀଙ୍କୁ ଦହନ କରିବି । ସେ ମୋର ନିକଟସମ୍ପର୍କୀୟ ଶାନ୍ତି । ମୋତେ ଶୀଘ୍ର ଗୁଡ଼ିଦିଅ, ପ୍ରହର । କିନ୍ତୁ ପ୍ରହରୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଓ ବାମନଭଟ୍ଟଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ଦେଲେ ନାହିଁ ।

ଶାନ୍ତିର ନିଦର୍ଶନ ଭୁକାଳୀ ତମ୍ଭୁ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଶିବନାନାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ତନ୍ମତ୍ତ କରି ପରୀକ୍ଷା କରି ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ସୁଖୀ ମା ନିରୁପଦରେ ଅଛନ୍ତି, ଚିତ୍କାର କର ନାହିଁ । ଏ ଯମୁନାର ଶବ । ତା ପାଖରେ ଜଣେ ରାଜପୁତ ମରି ପଡ଼ିଛି । ଏ ତ ବେତାଳ ସିଂହ ଶବ ପରି ଦିଶୁଛି ।” ସୈନିକମାନେ ଆତମ୍ଭେ,

ନିସ୍ତବ୍ଧ । ଶିବନାନା ଚକିତ ହୋଇ ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟିକୁ ନିଶ୍ଚୟ କଲେ ।
ଏସ୍ତ ବାଳହରିଣୀ ତୁଲ୍ଲୁ ମରବ ରହି ରାଣୀ ମୁକ୍ତାବାନ୍ଧକ ପୃଷ୍ଠ
ଦେଶରେ ହାତ ଭାଙ୍ଗି ବସିଥିଲେ । ଶିବନାନା ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ
କହିଲେ, “ମଣିମା, ତେବେ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ।” ରାଣୀ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସନା
ଦେଇ ଉତ୍ତର କଲେ, “କାନ୍ଦନାହିଁ ଶିବନାନା । ମୁଁ ବୈମାନ ଭଲ
ଅଛି । ମୋ ମୁକ୍ତା ଆଉ ମୁଁ କପରି ବିପଦମୁକ୍ତ ହେଲୁଁ ! ତାର
ପୁଅକୁ ତୁମେ ବନ୍ଦୀ କରିଛ ବୋଲି କହି ଯମୁନା ଏକ୍ଷତରେ ଥିଲ ।
ସେ, ବୋଧହୁଏ, ଶତ୍ରୁକର୍ତ୍ତୃକ ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲା । ତାରି ଶତ୍ରୁଯନ୍ତ୍ରରେ
ଶତ୍ରୁ ଏଠାକୁ ଆସି ମୋର ପ୍ରାଣନାଶ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରିଥିଲା ।
କିନ୍ତୁ ଭାଗ୍ୟବଶିତଃ ମୋ ଜୀବନ ରକ୍ଷା ହୋଇଅଛି ।”

କାଶ୍ମିରରେ ଶେଆଳା ରାଣୀଙ୍କ ଜୀବିତ ସମ୍ଭାଦ ପାଇ ନିଷ୍ପ୍ରଭ
ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ତୁକାଙ୍ଗ କହିଲେ, “ମା, ଏ ମହୋପକାର ଆମର
ଜମାତ ଖାଁ କରିଛନ୍ତି । ସେ କାହାନ୍ତି ?” ତୁକାଙ୍ଗ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ
ଅନାବି ଖାଁକୁ ଦେଖି ନଗାରି ସେ ଶତ୍ରୁ ହାତରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ବୋଲି
ଆଶଙ୍କା କଲେ ।

ହଠାତ୍ ଜଣେ ଆଗନ୍ତୁକ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।
ଆକାନ୍ତଲମ୍ବିତ ଭୁଜ, ବଳିଷ୍ଠ ବାହୁଯୁଗଳ, ମସ୍ତକରେ ପ୍ରକାଶ ଉଷ୍ମାଶ
ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ । ଶିବନାନା କହିଲେ,
“ଏ ତ କଣ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ତୁମେ କେଉଁଠାରେ ଥିଲ ?” ରାଣୀ
ଦଉଳ୍ଲ ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ଅନାଇ କହିଲେ, “ତୁମେ ଏକ୍ଷତରେ
ଅଛି !” ଦଉଳ୍ଲ କହିଲେ, “ମଣିମା, ନିରପରାଧ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଜମାତ
ଖାଁ ହୋଇଥିଲା ।” ରାଣୀ ଆନନ୍ଦ ଗର୍ବ ଗର୍ବ କଣ୍ଠରେ ଦଉଳ୍ଲ ପ୍ରଶଂସା
କରି କହିଲେ, “ବସ, ତୁମଲଗି ପାପିଷ୍ଠ ଶେଆଳା ଆମମାନଙ୍କର

ହସ୍ତଗତ ହୋଇଛି । ତୁମରି ଅନ୍ୟମ ଯହୁଁ ମୁଁ ଓ ମୁକ୍ତା ବେତାଳ
ସିଂହ ବନ୍ଧୁକରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବୁଁ । ତୁମେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ । ଅକାରଣ ତୁମ
ପ୍ରତି ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଆଜ୍ଞା କରି ରାଜ୍ୟରୁ ନିର୍ବାସିତ କରିଥିଲି । ବୟସ
ମୋତେ କ୍ଷମାକର, । ମୋତେ ନିଜର ଜନନୀ ଜ୍ଞାନରେ ତୁମେ ରକ୍ଷା
ନକଲେ ମୋର ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାହିଁ ।”

ଦତ୍ତକ ନୟନରୁ ଅଶ୍ରୁ ନିର୍ଗତ ହେଲା । ଏହା ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ।
ଏତେଦିନ ପରେ ରାଣୀ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅପରାଧ ବୁଝିଯାରି ଅନୁତପ୍ତ
ହେଉଛନ୍ତି ଦେଖି ସେ କହିଲେ, “ମଣିମା, ମୁଁ ଚରଦିନ ରାଜଭକ୍ତ ।
ସେ ଦିନ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିବା ବେଳେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ
ବସନ୍ତ-ଭବନରେ ଶତ୍ରୁଯନ୍ତ୍ର ଚାଲିଛି ବୋଲି ଶୁଣି ଶେଷିଏ ପଥ
ଛାମୁକ ନିକଟକୁ ପଠାଇଥିଲି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଧରା ପଡ଼ିଲେ
ତ ?” ସମବେତ ସୈନିକଗଣ ହସିତ, ପ୍ରବ୍ୟ । ସମସ୍ତେ ଦତ୍ତକ
ରାଜଭକ୍ତ ପ୍ରଶଂସା ନକରି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଏ ଗୋଳମାଳ ଶୁଣି ବୃଦ୍ଧ ରାଧାକାନ୍ତ ତନ୍ମୁକୁ ଦୌଡ଼ି ଆସିଲେ ।
ହଠାତ୍ ଯୋଡ଼କରରେ କହିଲେ, “ମା, ଭଲ ଅଛନ୍ତି ? ମୁଁ ରାଧାକାନ୍ତ,
ମୋତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।” ରାଣୀ ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ କହିଲେ,
“ତୁମେ ଉଦ୍‌ନାଥ ରାଓଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲ କିଆଁ ?

ରାଜଦ୍ରୋହ ଓ ଦୃଶ୍ୟରେ ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କ ନୟନରୁ
ଅଶ୍ରୁ ବିଗଳିତ ହେଲା । ସେ କମ୍ପିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ରାଜ
ଦ୍ରୋହୀ ହୋମୋଗୀ ରାଓ ଛାମୁକର ପରମ ବିଶ୍ୱାସୀ । ସେ ବିଶ୍ୱାସ
ଜନ୍ମାଇବା ପାଇଁ ଉଦ୍‌ନାଥ ରାଓ ଆସୁଛନ୍ତି ବୋଲି ବାହାନା କରି
ମୋତେ ଇଝାଉରୁ ଅନ୍ତର କରିଦେଲେ । ମୁଁ ସେଠାରେ କିଛିଦିନ

ଅପେକ୍ଷା କରି ରାହେବା କମ୍ପା ତାଙ୍କର କୌଣସି ସୈନିକକୁ ଦେଖିଲ ନାହିଁ । ପରେ ଗୁପ୍ତଚର ପଠାଇ ବୁଝିଲ ପେଶବାଙ୍କ ଦରବାରରେ ସେପରି କିଛି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ଏ ମାୟା-ଜାଲରେ ମୁଁ ହତୋତ୍ସାହ ହୋଇ ଫେରି ଆସିଛି ।”

ରାଣୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଲେ । କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ତୁମେ ଦଉକୁ ପ୍ରତିଦେବାକୁ ହୋମୋଗୀ ରାତିର ପାଖକୁ କିଛି ଲେଖି ନଥିଲ ? ପରେ ରଘୁନାଥ ରାତିରୁ ତୁମ ନିକଟକୁ ଯେଉଁ ପଥ ଆସିଥିଲା ତାହା ଆନୁମାନଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହୋଇଛି । ତୁମେ ନିଜକୁ ନିରାପରାଧ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଆନୁମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ହେଉ ନାହିଁ ।” ରାଧାକାନ୍ତ ନରବ ନିପୁଣ ଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ହୋମୋଗୀଙ୍କଠାକୁ ପଥ ଦେଇଥିଲି ? ରଘୁନାଥଙ୍କଠାରୁ ମୋ ପାଖକୁ ସମ୍ଭାବ୍ୟ/ଆସିଥିଲା ? ଓହୋ ! ଏ ସବୁ ହୋମୋଗୀର ଶକ୍ତିଯନ୍ତ୍ର । ପୁଣି ପ୍ରବେଶିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ମୋ ପ୍ରତି ଅକାରଣ ବିଦ୍ରୋହ ଜନ୍ମାଇବା ଲାଗି ହୋମୋଗୀ ଏ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରିଛି । ଦୟା କରି ସେ ସମସ୍ତ ଜାଲ ପଥ ମୋତେ ଦେଖାଇଲେ, ସେ ସବୁ କାହାର ହସ୍ତଲିପି କହି ପାରିବ ।”

ରାଣୀ ଏ ରହସ୍ୟ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ହୋମୋଗୀ ପ୍ରଦତ୍ତ ପଥ ଦୁଇଟି ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ପଥ ପାଠ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଧାକାନ୍ତ କହିଲେ, “ଏ ତ ବାମନଭଟ୍ଟଙ୍କ ହସ୍ତାକ୍ଷର । ତାଙ୍କଠାରୁ ଅନେକ ଗୁପ୍ତ ବିଷୟ ଜଣାଯାଇ ପାରେ । ତେଣୁ ବନ୍ଦୀ ଭାବେ ଏଠାକୁ ଆସିବା ଲାଗି ଆଦେଶ ଦିଅନ୍ତୁ ।” ତାହାହିଁ ହେଲା । ଶୁଖିଲାବନ୍ଧ ବାମନଭଟ୍ଟ ରାଜ ସଭାକୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଦେଲେ । ରାଜ୍ୟ ଚକ୍ରରେ ରାଣୀ ପହଞ୍ଚିଲେ, “ଭଟ୍ଟ, ଏ ହସ୍ତାକ୍ଷର କାହାର ?”

“ଏହା ମୋର ହାତ ଲେଖା ।” ଉପୁପୁଣ୍ଡ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଉଚ୍ଚ
ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଦତ୍ତ ଭିତର ଅନ୍ଧାରଣା ଅନୁଭବ କରି
ଆଉ ଗୋଟିଏ ପଥ ସ୍ୱୀକାର ହାତକୁ ଦେଲେ । ପଥ ପଠିକ ଶୁଣି
ପ୍ରିୟ ବେତାଳ ସିଂହ,

ଲମ୍ବପୁର ଦୁର୍ଗ ରାଜପୁତର ଅଧୀନସ୍ଥ ହେବା ଲାଗି ମୁଁ
କେତେ ଯତ୍ନ କଲି । ମୋର ସମସ୍ତ ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଚତୁରତା, ବୁଦ୍ଧି
କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ମହାଶାହ ରାଜଭକ୍ତ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଇନ୍ଦୋରରୁ
ଅନ୍ତର କରିଦେଲି । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ବିଶ୍ୱାସବାଦକ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ
ତୁମର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ରକ୍ଷା କଲ ନାହିଁ । ଆଶା କରେ ଏ ପଥ ପ୍ରାପ୍ତି
ମାତ୍ରେ ମୋ ପ୍ରାପ୍ୟ ମୋଠାକୁ ପଠାଇ ଦେବ । ଇତି ।

ହିତାକାଂକ୍ଷୀ

ହୋମୋଜା ରାଓ

ପଥ ପାଠ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଣୀ, ଭୂବାଜୀ, ଶିବନନା, ଦତ୍ତ
ଓ ରାଧାନାଥ ନିରୁତ୍ତର ଓ ଅବାଦ୍ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ରାଣୀ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବ
ନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରି କହିଲେ, “ମୁଁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଭଳି ନାରସାପକ
ଭିତରେ ପଡ଼ିଥିଲି । ମୁଖ, ଜ୍ଞାନସ୍ଥାନ, ବିବେକ ଶୂନ୍ୟ କାଳୁରୁଷ-
ମାନଙ୍କ ହାତରେ ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ଭାର ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଆଜ୍ଞେ ଅସପ-
କ୍ଷପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅନ୍ୟ
ପ୍ରକାର । ନ୍ୟାୟ ଓ ଧର୍ମର ପ୍ରଭାବରୁ ମୁଁ ଆଜି ଜୟଯୁକ୍ତ । ଶତ୍ରୁର
ମନ୍ତ୍ରଣା ଜାଲ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ, ଧୂସ୍ର । ରାଜପୁତମାନେ ହୋମୋଜାଙ୍କଠାରେ
ବିଶ୍ୱାସ କରି ମୋର ସଦ୍‌ନୀତି ସାଧନର ଉପାୟ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ,
ବେତାଳ ସିଂହ ମୋତେ ଓ ମୁକ୍ତାର ପ୍ରାଣନାଶ ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରି
ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନ୍ୟାୟ ଓ ଧର୍ମ ପ୍ରଭାବରୁ ମୁଁ ଆଜି ବିପଦମୁକ୍ତ ହୋଇଛି ।”

ବାମନଭଟ୍ଟ କହିଲେ, “ମଣିମା, ହୋମୋଗା ରାତ୍ର ଶାର୍ଦ୍ଦା ଗମନାମଧର ଛଦ୍ମବେଶୀ ବେତାଳ ସିଂହକୁ ଇନ୍ଦୋରର ସମସ୍ତ ଗୁପ୍ତ ବୃକ୍ଷନ୍ତ ଜଣାଇ ସାରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଦରିଦ୍ର, ନିସ୍ବ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଛମୁକ୍ତ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଷଡ଼୍ଯନ୍ତ୍ର କରିବା କିମ୍ବା ଯୁଦ୍ଧ ଚଳାଇବା ଲାଗି ଶତ୍ରୁକୁ ପ୍ରଣୟ ଦେବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ବିଫଳ, ମୋତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ । ବନଧର୍ମରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଗୋ ଜାତିର ଉଦ୍ଧାର ଲାଗି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ବ୍ୟାଧି ରହିଛି ।” ରାଣୀ ମାରବ ରହିଲେ ।

ହମେ ପ୍ରଭାତ ଆଗମନର ସୂଚନା ସ୍ବରୂପ କୁକ୍କୁଟ ଧ୍ବନି ଶ୍ରୁତ ହେଲା । ଅନିଦ୍ରାରେ ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ରାଣୀ ମୁକ୍ତାବାହିନୀଙ୍କ ସହିତ ବସ୍ତ୍ରାଂ କରିବାକୁ ଗଲେ ।

ସୁନର୍ମିଳନ ପରେ ରାଧାକାନ୍ତ ଓ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ସୀମାହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା—ଉଭୟେ ବହୁଦିନର ଦୁଃଖ ଶୋକ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ, ଲଞ୍ଜିନା ମନେ ପକାଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପରେ ଆପେ ଆପେ ଆଶ୍ବସ୍ତ ହୋଇ ବସ୍ତ୍ରାମ କଲେ ।

ଭୈରବ ସିଂହ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋପନ ଭାବରେ ପଳାଇ ଯାଇ ରାଣୀକୁ ବେତାଳ ସିଂହର ଦାକ୍ଷିଣୀ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବାଦ ଜଣାଇ ଦେଲା । ଉନ୍ମତ୍ସୁରର ସମସ୍ତ ଗୌରବ, ଶାନ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଛି ଶୁଭ, ରାଜପୁତ୍ରର ବହୁଦିନର ପରିଶ୍ରମ ପଣ୍ଡା ହୋଇଛି ବୋଲି ଚିନ୍ତା କରି ଅନୁତାପପ୍ରସ୍ତ ମହାରାଣୀ ଅତି କ୍ଷୋଭରେ ଲମ୍ବପୁର ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ । ଯଥା ସମୟରେ ଏ ସମ୍ବାଦ ରାଣୀଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ ଗୋଚର ହୁଅନ୍ତେ ସେ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଦୁର୍ଗ ଅଧିକାର କରି, ଦୁର୍ଗର ଅନ୍ତଃଲତା ସୌଧଚତ୍ବରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ବିଜୟ ପତାକା ପ୍ରୋତ୍ଫଳିତ କଲେ ।

ଏଣେ ମାତୃପୁରରେ ଆନନ୍ଦ ବାଣୀ ଗୁଡ଼ିକ କର୍ମରେ ଦ୍ୟୁତ ।
 କେନ୍ଦ୍ର ଜଣେ ପ୍ରତିବେଶୀ ସମ୍ଭାବ ଦେଲେ, “ତୁମ ଦ୍ଵାର ଦେଶରେ
 ଗୋଟିଏ ଶିବିକା ।” ତର ତରରେ ଆନନ୍ଦ ବାଣୀ ଦ୍ଵାରଦେଶକୁ
 ଧାଇଁ ଗଲେ । ଦେଖିଲେ ଶିବିକା ଦେହରୁ ଜଣେ ଶୋଡ଼ଣୀ ତାଙ୍କ
 ଆଡ଼କୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଆନନ୍ଦ ବାଣୀ ତାଙ୍କ ଆଗମନରେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ
 କହିଲେ, “କମଳା ! ଭଲରେ ଅଛ ? ବହୁଦିନ ପରେ ଆଜି ତୁମ
 ସହିତ ଦେଖା ! ତୁମେ ମରିଯାଇଛ ବୋଲି ଲୋକ ମୁଖରେ ଶୁଣିଲ ।
 ମୋ ଭାଇକ ରାଣୀ ରାଜ୍ୟରୁ ନିର୍ବାସନ କରାଗଲା । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ
 କିପରି କେଉଁଠାରେ ଅଛି କେଜାଣି ?” କହୁ କହୁ ଆନନ୍ଦ ବାଣୀ
 ବିକଳ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଅଜସ୍ର ଧାସରେ ଲୋଚକ
 ବୁଣ୍ଟ ହେଲା ।

“ଦଉ ଆନନ୍ଦରେ ଅଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ବିକଳ ହୁଅନ୍ତୁ
 ନାହିଁ । ପଥଶ୍ରମ ମୋ ଭାଇକ ଭାରି ବାଧୁଛି । ତାକୁ କିଛି ଖାଇବାକୁ
 ଦିଅନ୍ତୁ ।”

“ତୁମେ ଭାଇକ କେଉଁଠି ଦେଖିଲ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ଆସୁଛ
 କେଉଁଠାରୁ ?”

“ମୋତେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ମୋ ମାଆ ଭାଇକୁ ପଠାଇଥିଲେ ।
 ସେ ଦୁଇଦୃଷ୍ଟି ବଶତଃ ଭାଇମାନଙ୍କ ହାବୁଡ଼େ ପଡ଼ି ଦୁଇ ଥର ମୃତ୍ୟୁ
 ମୁଖରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲା । ଭାଇ ମୋର ସେ ରକ୍ଷସଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା
 ବେଳେ ମୁଁ ରାଣୀଙ୍କର ଦାସୀ ଥିଲି । ମୋର ନାମ ଥିଲା ସୀତା ।
 ଦେବାରୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଭାଇମାନଙ୍କ କବଳରେ ପଡ଼ିଲି ।”

“କଣ ! ସେ ପଶୁମାନଙ୍କ ହାତରୁ କିପରି ଖସିଲ, ମା ?”

“ସେଠାରେ ଶେଆଳୀ ହୋଇକାର ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଦୁର୍ବୁଝ ଯୁବକ ଭାଲମାନଙ୍କର ରଜା ହୋଇଛି । ମୋତେ ବିବାହ କରିବ ବୋଲି ସେ ପିଣାଚର ପ୍ରବଳ ଆଗ୍ରହ । ମାତ୍ର ବାକି ସାହାଯ୍ୟରେ ମୁଁ ତାକୁ ପ୍ରତାରକ କରି ଭାବ ସହିତ ପଳାଇ ଆସିଲି ।”

“ତୁମ ଭାଇ ତେବେ ସେଠାରୁ କିପରି ଆସିଲେ ?”

“ସେ ତ ଗୋଟିଏ ଅଭୂତ କଥା । ବାଜିରାଓ ମୋର ଭାଇ ବୋଲି ଶେଆଳୀ ଜାଣେ ନାହିଁ । ମୂର୍ଖ ଶେଆଳୀ ପ୍ରଥମେ ମୋ ଭାଇଙ୍କ ମୁକ୍ତ କରି ଦେବ ବୋଲି ଶିବକା ପଠାଇ ଦେଲା । ମୁଁ ସେଥିରେ ପୁରୁଷ ବେଶ ଧରି ବସି ବାହାରି ଆସିଲି । ପରେ ବାଜିରାଓ ସ୍ତ୍ରୀ ବେଶ ଧରି ଶେଆଳୀ ପାଖକୁ ଗଲା । ମଦନାସକ୍ତ ଶେଆଳୀ ତାକୁ କୋଳ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବା ମାତ୍ରେ, ବାଜିରାଓ ତାକୁ ତଳେ ପକାଇ ତା ବନ୍ଧରେ ଛୁରିକା ଘାତ କରି ପଳାଇ ଆସିଲା । ଶୁଣିଲ ମା, ମୋର କଷ୍ଟ, ଦୁଃଖ, ନିର୍ଯ୍ୟାତନ । ତୁମ ଉପଦେଶରେ ଚାଲିତ ହୋଇ ଆଜିଯୁଦ୍ଧା ମୋର ଧର୍ମହୀନ ହୋଇନାହିଁ ।”

ଆନନ୍ଦ ବାଣ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ କମଳାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ପକାଇଲେ । କମଳା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କିଛିଦିନ ତାଙ୍କ ଗୃହରେ ରହିଲେ ।

ଚତୁର୍ବିଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ପ୍ରବଞ୍ଚକର ଇତିହାସ

ହୋମୋଜୀ ରାଓ ବାମନଭଟ୍ଟ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଛି ବୋଲି ସମ୍ବାଦ ପାଇ ମହାହତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚହାନ୍ତ ଜଣା ପଡ଼ିଗଲେ,

ସେ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ପାଇବେ, ଏହି ଅଭିପ୍ରାୟରେ ତାଙ୍କର ଯୌର୍ଯ୍ୟ ଭଙ୍ଗ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଦିନେ ସେ ଘୋର ନିଶୀଥରେ ଇନ୍ଦୋର ଗୁଡ଼ି ପଳାୟନ କଲେ । ପରେ ତାଙ୍କୁ ଆଉ କେହି ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ଲୋକେ କହିଲେ, “ହୋମୋଳା ଶୁଣି ନିରୁଦ୍ଧିଷ୍ଟ ।”

ଯଶୋବନ୍ତ ଭୂଲମାନଙ୍କୁ ନଷ୍ଟ, ଧୂସ୍ର, ପଦଦଳିତ କରି, କାହାକୁ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଦେଇ ଗଣ୍ଡାକୁ ନପାଇବାରୁ ତା’ର ଅନ୍ୟେକାନ୍ତରେ ଗିରି, ଗହ୍ୱର, ବନ, ନଦୀ ଇତ୍ୟାଦି ତଳୁ ତଳୁ କରି ଅନ୍ୟେକାନ୍ତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ହତାବଶିଷ୍ଟ ଭୂଲମାନେ ଯୁଦ୍ଧ ଗୁଡ଼ି କେହି କେହି କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟରେ କିମ୍ବା ଭିକା କରି ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ହତାଶ ହୋଇ ଗଣ୍ଡାକୁ ପାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଶୁଣି କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ଗଣ୍ଡାକୁ ଗିରିରୁ ଡେଇଁ, “ତା ହେଲେ ତୁମ୍ଭେ ମୁକ୍ତା ବାଜର ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ନୁହଁ ।” ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଉତ୍ତାପ ଦୃଶ୍ୟ ଡେଇଁ । ସେ ବନଭୂମିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ପରିକ୍ରମଣ କରି ଯୋଗୀ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ଗଣ୍ଡା ବସପୁରେ ନାନା କଥା ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଥିଲେ । ଅକସ୍ମାତ୍ ଦିନେ ସେ ମାନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାର ଲୋକମାନେ କହିଲେ, “ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ଅଛନ୍ତି, ସେ ସିକାଳଦର୍ଶୀ । ଆପଣ ତାଙ୍କଠାରୁ ଗଣ୍ଡାର ଅନୁସନ୍ଧାନ ପାଇ ପାରିବେ ।” ଯଶୋବନ୍ତ କହିଲେ, “ଏପରି ଅନେକ ମହାପୁରୁଷ ଦେଖିଛି । କିନ୍ତୁ କେହି ତାର ସମ୍ପାଦ ଦେଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି ।”

ବରକ୍ତିରେ ଯଶୋବନ୍ତ ସେହି ମଠକୁ ଗଲେ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମୌନବ୍ରତଧାରୀ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ବାକ୍ୟାଳାପ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଯଶୋବନ୍ତ ଫେରିଲେ ।

ସେହିଦିନ ରାତିରେ ଆଉ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସେଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲ । ସେ ଜାଣିଥିଲା ପରି ପ୍ରଥମ ଯୋଗୀଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନକରି କେବଳ ବଲ୍ଲଭାସୁରୀଙ୍କ ହୃଦୀ ଭଜନ ଗାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲ । ପ୍ରଥମ ଯୋଗୀ ବିରକ୍ତରେ ଉଠି କହିଲେ, “ଯଦି ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାର ଆଏ ତେବେ ଏକାଥରେକେ ପଚାର ।”

“ରାଗ କରନାହିଁ ଭାଇ । ଯୋଗୀ ତ, ଆମ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ନେହ ମମତା ରହିବା ଦରକାର । ମୁଁ ନୂତନ, ଆପଣ ପୁରାତନ ମହାତ୍ମା । ମୋତେ ଉପଦେଶ ଦାନ କରନ୍ତୁ ।”

“ମୁଁ ମନ୍ତ୍ର କିଛି ଜାଣେ ନା । ରାମନାମ ମୋର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ।”

“ତୁମେ ତେବେ କେଉଁ କେଉଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ବୁଲୁଛ ? ତୁମକୁ କି କେଉଁଠାରେ ଦେଖିଲା ପରି ମନେ ହେଉଛି ।”

“ମୁଁ ପ୍ରୟାଗ, କାଶୀ ଓ ଗୟା ଯାଇଥିଲି । ସେଠାରେ କେଉଁଠି ଦେଖିଥିବି ।”

“ଆଜିକାଲି ଯୋଗୀ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଖର୍ଚ୍ଚଟନ ବଡ଼ କଷ୍ଟକର ।”

“ଠିକ୍ କଥା । ଏ ପ୍ରଦେଶରେ ତ ବଡ଼ କଷ୍ଟ । ଯଶୋବନ୍ତ ରାଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୋଗୀକୁ ଗଣ୍ଡାଞ୍ଜାଲ କଥା ପଚାରନ୍ତି, ତେଣୁ ଅନେକେ କିଛି ନଜାଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗସିପିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ମିଥ୍ୟା କହନ୍ତି ।”

“ମୋତେ ବି ସେ କଥା ସେ ପଚାରୁଥିଲେ । ମୁଁ କିଛି କହିଲି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତୁମେ ଅନେକ ସ୍ଥାନ ବୁଲୁଛ । ବୋଧହୁଏ ଗଣ୍ଡାକୁ କେଉଁଠାରେ ଦେଖିଥିବ । ଗଣ୍ଡା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଜାଣିଥିବ ।”

“ମୁଁ ଗଣ୍ଡାକୁ ଜମା ଦେଖି ନାହିଁ, ତା ବସସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ ଚିତ୍ତେ ନକରି ମାତ୍ରନଗର ରୁଷିକୁ ଧରିଲେ ସବୁ ଜଣା ପଡ଼ିଯିବ । ସେ ଗଣ୍ଡାର ଘନସ୍ଥ ବନ୍ଧୁ । ଶୁଲ ସଦ୍‌ଭାବକର ପରମର୍ଶରେ ଶିଡ଼ି ଏ ବିପଦ ବରଣ କରିଛି ।”

“ଠିକ୍ କହୁଛ । ସେ ରୁଷି ଶୁଲଜାଗର ହିତାନ୍ତରୀ ନହୋଇ ଥିଲେ ତା କୁଟୀରରୁ ଗଣ୍ଡାଟା ପଳାଇଯାନ୍ତା କିପରି ? ରୁଷିଟାତ ପାସି ପାଇବ । କିନ୍ତୁ ଗଣ୍ଡା କିପରି ଗଲ ଜାଣିଛ ?”

“ଭାଇ, ମୋତେ କାହିଁକି ଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଛ । ଆମର ସେଥିରେ ଯାଏ ଆସେ କଣ । ଆମେ ଯୋଗୀ ରୁଷି ଲୋକ । ରାଜନୀତିରେ ଆମର କି ହାତ ଅଛି । ଏ କଥା ଧରପଡ଼ିଲେ ଯଶୋବନ୍ତ ଯେ ଆମର ସାବନାଶ କରିବ ।”

“ହଁ, ଠିକ୍ କଥା । କିନ୍ତୁ ଏ କଥା କଣ ମୁଁ କାହାକୁ କହି ଯାଉଛି । ଜାଣିବା ପାଇଁ ସିନା ପଚାରୁଥିଲି । ଇଚ୍ଛାଥିଲେ କହିପାର । ମୁଁ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ଭଲରକମ ଜାଣେ । କିଛି ଖବର ପାଇଲେ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ସେ ରୁଷିକ ଠିକ୍ କରିବ ଗୁଡ଼ି ।”

“ସେ ପାଷାଣ୍ଡ ରୁଷିକ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଦେବା ତ ଉଚିତ । ଆମ୍ଭେ-ମାନେ ଯାହାଙ୍କ ଅନ୍ତରେ ପାଳିତ ସେହି ପ୍ରାଣସ୍ତରଣୀୟା ଅହଞ୍ଜା ବାଣ୍ଟିକି ବିପଦରେ ପକାଇବା ପାଇଁ ତା ଇଚ୍ଛା । ପ୍ରୟାଗ ଭୁଲସୀ ଦାସ ମଠରେ ଜଣେ ଯୋଗୀ କହୁଥିଲେ ସେ ଜଣେ ଛଦ୍‌ବେଶୀ ଯବନ । ତୃଣାୟ ପାନିପଥ ଯୁଦ୍ଧରେ ମରହଟ୍ଟା ପକ୍ଷରୁ ପଳାଇ ଯାଇ ଯବନ ପକ୍ଷରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲା । ତାର ପ୍ରକୃତ ନାମ ମୁସଲିମ୍ ପାନ୍ତ । ସେ ବୃଦ୍ଧ ହୁଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ଖୁବ୍ ପୁରାତନ ବୋଲି

ପତ୍ନୀଚୟ ଦିଏ । ରାଧାକାନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଚରଣଶର୍ମାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରବେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଶ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି, ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀ ତମାମ ଅବାଧ ଅତ୍ୟାଚାର ଚଳାଇଛନ୍ତି ।”

“ଆଜି ତ ଜଣ ବପରାଜ କଥା ଶୁଣୁଛୁ ? ତୁମେ ତ ରାଣୀଙ୍କର ପରମ ହିତାକାଂକ୍ଷୀ । ଗଣ୍ଡା କପର ଖସିଗଲା କହୁନାହିଁ ?”

“ହଁ ପାଶୋର ଯାଇଥିଲି । ରୁଷି କୁଟୀରରେ ଦଉ ଗଣ୍ଡାକୁ ଗୁଡ଼ି ଦେଇ କୁଆଡ଼େ ବାହାରିଗଲେ । ରୁଷି ଜଣେ ସେବକକୁ ଡକାଇ ନିକଟସ୍ଥ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଡକିନିଜଣ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀ ଅଣାଇ ଗଣ୍ଡାକୁ ଫିଟାଇ ଗୁଡ଼ି ଦେଲେ । ଦଉଙ୍କ ମନରୁ ସନ୍ଦେହ ଦୂରଭୂତ କରିବା ଲାଗି ନିଜେ ଶୁଖିଲାବର ହୋଇ କୁଟୀରର ଏକ କୋଣରେ ପଡ଼ି ରହିଲେ । ସେଥି ଲାଗି ରାଣୀ ଓ ଦଉ ତାଙ୍କର ଅଭିସନ୍ଧ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ ।”

“ତୁମେ ତ ସାକ୍ଷାତ୍ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର । ଏ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ରାଣୀ ଜାଣିଲେ ତୁମଠାରେ ନିଶ୍ଚୟ କୃତଜ୍ଞ ହେବେ ।”

“ତୁମେ ରୁଷିକୁ ଧରି ପାରିବ ? ସାବଧାନ, ଯଦି ଧର ତୁମେ ମୋ ନା କନ୍ଧବ ନାହିଁଟି ? ମୁଁ ସାକ୍ଷ ଦେବା ଲାଗି ଶୁଣି ଉପୁ କରେ ।”

ରାଣି ବେଶୀ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରଥମ ଯୋଗୀ ଖୁବ୍ ଆରାମରେ ଶୋଇଲେ । ଅପର ଯୋଗୀଙ୍କୁ ନିଦ ନହେବାରୁ ରାମ ନାମ ସ୍ମରଣ କରି ଷଡ଼ାକୁ ଆସିଲେ, ସେ ସେଠାରେ ନିଜର ଗଣ୍ଡିରିଟି ଫିଟାଇ ତା ଉପର ଦରାଣି ଦରାଣି ଗୋଟିଏ ରମ୍ୟଗୀତ ମୁହଁକା ପାଇଲେ । ମନେ ମନେ ଶୁଣିଲେ, “ଆହା, ଏ ମୁହଁଟି ମୋ ହୃଦୟ ଜଳାଇ ଦେଉଛି । ସେ ସୁରଗୀଟି ଏବେ କେଉଁଠାରେ ।” ସେ ମୁହଁକାକୁ

ତୁମ୍ଭେ କଲେ, ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରର ଲଗାଇ ବୁଲୁଥିଲେ ରାଣୀ ଦେଇ କେଉଁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲେ ।

ନିହିତ ଯୋଗୀ ସ୍ବପ୍ନର ପ୍ରଳାପ କଲେ—ଯଶୋବନ୍ତ ରାତି ଆସ ନାହିଁ, ମୁଁ ଗଣ୍ଡା ନୁହେଁ । ଏକ ପ୍ରହର ଅନ୍ଧାର ହେବା ପରେ ଯଶୋବନ୍ତ କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ସୈନିକଙ୍କ ସହିତ ସେହି ମଠରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସୁପ୍ତ ଯୋଗୀଙ୍କୁ ଉଠାଇ କହିଲେ, “ମହାଶୟ, ତୁମ୍ଭକୁ ଧରି ନେବା ପାଇଁ ରାଣୀଙ୍କର ଆଦେଶ । ତୁମେ ଶ୍ରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନତଃ ଗଣ୍ଡାର ସମ୍ବାଦ ଭଲ ରକ୍ଷା ଜାଣିଛ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ପାଲକୀରେ ବସ । ତୁମକୁ ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରମୁଖେ ସାଷ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” ଯୋଗୀ ଶ୍ରୀଚକ୍ର ଓ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ବିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ବାବୁ, ମୁଁ କିଛି ଜାଣେ । ନାହିଁ ମୁଁ ସକ୍ଷ୍ୟ ଦେଇ ଆସିବି ନାହିଁ । ମୋ ଚପସ୍ୟା ରଙ୍ଗ ହେବ, ମୋତେ ଗୁଡ଼ିଦିଅ ।”

“ତୁମ ଲାଗି ରାଜ୍ୟର ଅଶେଷ କଲ୍ୟାଣ ହେବ । ଦୟା କରି ଆସ ।” ଏହା କହି ଯଶୋବନ୍ତ ଯୋଗୀଙ୍କୁ ଶିବିକାରେ ବସାଇ ଇନ୍ଦୋର ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରହର ହେଲେ ।

ପଞ୍ଚବିଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଉଦ୍‌ଯାପନ

ଗଣ୍ଡାର ସମ୍ବାଦ ନପାଇ ଅହଲ୍ୟା ବର୍ତ୍ତମାନ ଚନ୍ଦ୍ରତା । ଶିବନାନା ଓ ତୁଳାଜୀ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ କହିଲେ, “ମଣିମା, ଯଶୋବନ୍ତ ରାତି ରଣକୌଶଳ, ମହାବୀର । ଶ୍ରୀରାମନ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର

ଭୁବନ । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଗଣ୍ଡାକୁ ଧରି ଆଣିବେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉରଙ୍ଗ-
ଜେବଦାର ଇଗ୍ନା ବିନଷ୍ଟ ଦେବ ମନ୍ଦିର ସମୂହ ଧ୍ବନଶୂନ୍ୟ ନିମନ୍ତେ
ଯତ୍ନ କରନ୍ତୁ ।”

ଅନନ୍ତର ରାଣୀ ବନ୍ଦୀ ଶେଆଜୀ ଓ ବାମନଭଟ୍ଟ, ପ୍ରଧାନ ସଚିବ
ତୁଳାଜୀ, ସେନାପତି ଶିବନାନା, ରାଜ୍ୟହରିଶି ରାଧାକାନ୍ତ, ରାଜ-
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ପ୍ରଭୃତି ଯୋଦ୍ଧାଗଣ ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ଲମ୍ବସୂତ୍ର
ପରିଚାଳନା କଲେ । ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଶେଆଜୀଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦର
ଶେଷ ସମ୍ପାଦନକୁ ନେଇ ଯାଇଥିଲା । ସେ ଅନୁତପ୍ତ ହୋଇ ରାଣୀଙ୍କ
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାଲିଲେ । ଏବେ ଯଶୋବନ୍ତ ସେ ଉତ୍ସିହି ଗୋଟିଏ
ଦେବମନ୍ଦିରରେ ରେଣୁ ଚଢ଼ି ଆଦର ଓ ଗୌରବରେ ତାଙ୍କର ପଦ
ପୂଜା କରୁଥିଲେ ।

ଇନ୍ଦୋର ନଗର ଉତ୍ସବମୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ
ରାଣୀଙ୍କର ବିଜୟ, ତୁଳାଜୀଙ୍କ କୃତିତ୍ବ, ରାଧାକାନ୍ତ ଓ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ
ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଶିବନାନାଙ୍କ ଇଶବରଭାବ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା
ଚାଲିଲା । ଶେଆଜୀ ଓ ବାମନଭଟ୍ଟ କାରାଗାରରେ ନିଷିଦ୍ଧ ହେଲେ ।

ମୁକ୍ତାବାହି ସୀତା ବିରଡ଼ରେ ଖର୍ଚ୍ଚି, ଶୀର୍ଣ୍ଣ । ସଂସାର ତାଙ୍କ
ପକ୍ଷରେ ଗୋଟାଏ ଜୀବଶୂନ୍ୟ ମରୁଭୂମି ପରି ପ୍ରମୋଦମାନ ହେଲା ।
ସେ ସବଦା ‘ସୀତା, ସୀତା’ ବୋଲି ପାଗଳ ହୋଇଗଲେ । ରାଣୀ
କନ୍ତୁ ସୀତାକୁ ଅନ୍ୟତମ କରିବା ଲାଗି ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ନଥିଲେ । ଯେଉଁ-
ଦିନ ଅହଲ୍ୟା ଇନ୍ଦୋରକୁ ଆସିଲେ ସେହିଦିନ ରାତି ମୂରଲିଧର ଓ
ଆନନ୍ଦବାହି ସୀତାକୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ବାଜିରାଓ ସହିତ ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କ
ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହେଲେ । ରୋହିଣୀ ଏମାନଙ୍କ ଆକର୍ଷିତ
ଆଗମନରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ବିତ ହୋଇଗଲେ । ପରଦିନ ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ

ରୋଡ଼ିଣୀ, ଆନନ୍ଦ ବାଈ ଓ ସୀତା ରାଣୀଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ଅଭିଳାଷରେ ରାଜପ୍ରାସାଦକୁ ଗମନ କଲେ । ରାଜକୁମାରୀ ମୁକ୍ତାବାଈ ସୀତାର ଆଗମନ ସମ୍ବନ୍ଧ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ ସିଂହଦ୍ୱାରକୁ ଧାବିଯାଇ ସୀତାର କଣ୍ଠାଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲେ, “ମୋତେ ଗୁଡ଼ି ଦେଇ ଆଜିଯାଏ କେଉଁଠାରେ ରହିଥିଲୁ ? ସୀତା, ବିଶ୍ୱାସ କରିବୁ ନା ନାହିଁ କେଜାଣି, ମୁଁ ତୋ ବଢ଼େହରେ ଅଳ୍ପ ଜଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ନାହିଁ । ମୋ ଅବସ୍ଥା ଦେଖ । ସୀତା, ଆଜି ଆନୁମାନଙ୍କର ସୁଦ୍ଧନ । ଆମର ଏ ମିଳନ ବଡ଼ ମଧୁମୟ । ମା ତୋତେ ଚାହିଁ ବସିଛନ୍ତି । ତୁ ଶୀଘ୍ର ଆ ।” ସମସ୍ତେ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଗମନ କଲେ । ଅଦଲ୍ଲା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାଦର କରି ସୀତାର ଆକର୍ଷିତ ଆଗମନରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ ପରମାନନ୍ଦରେ କହିଲେ, “ସୀତା, ଏତେଦିନ ଯାଏ କେଉଁଠି ଥିଲୁ ? ଆଶ୍ୱାସନାର ବିଷୟ, ଶାଲମାନେ ତୋତେ ଜୀବନରେ ରଖିଛନ୍ତି ।”

ସୀତା ତାର ଅଭୁତ ଆତ୍ମଜାତାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁ କରୁ ରାଣୀ ତଥା ମୁକ୍ତାବାଈ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଶ୍ରୁମୁଚ ହେଲା । ଅଦଲ୍ଲା କହିଲେ, “ମୋର କଳ୍ପିତ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଅଛି—ଯଶୋବନ୍ତ ଶୁଣି ଆମର ସ୍ୱାଧୀନ, ଗଜପୁତଗଣ ପଦସ୍ତ । ସଂଜ୍ଞାପରି ସୀତାର ପୁନର୍ମିଳନ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଅତି ପ୍ରୀତିକର ।” ମୁକ୍ତାବାଈ କହିଲେ, “ପ୍ରକୃତରେ ସୀତାର ପୁନର୍ମିଳନ ଆନୁମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅତି ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ ।”

ରାଣୀ— କିନ୍ତୁ ଗଣ୍ଡା ଆହୁରି ଧରପଡ଼ି ନାହିଁ । ଦୁଃଖିନୀ କମଳା ବାଈଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ମୋ ହୃଦୟରେ ବି ଦାରୁଣ ବେଦନା ଦେଇଛି !

ସ୍ବେଦିଣୀ— ମଣିମା ଆଉ ଦୁଃଖିତ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଏହି ସୀତାଙ୍କୁ କମଳା ବାଛି । ଦୌଳତକ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି ମୋ ସ୍ବାମୀ ଏହାଙ୍କୁ ସୀତା ନାମରେ ଗୁମ୍ଫା ତାସୀ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ଅହଲ୍ୟା ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ସେ କହିଲେ, “ଏ କଣ ସତ୍ୟ ନା ସ୍ବପ୍ନ ! ସୀତା କଣ ସତେ କମଳା ବାଛି ? ଏ କଣ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ! ବଡ଼ ରହସ୍ୟମୟ ଏ ଦଳଣୀ । କମଳା ନ ଶତ ମରା ତରୁ ?” ସ୍ବେଦିଣୀ ମୃଦୁତାସ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ସେଦିନ ଆଉ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ପାରିବାରିକ କଳହ ଯୋଗୁଁ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଥିଲା—ତାର ପରିବାର ସଜଦଣ୍ଡ ଭୟରେ ମାରବ ରହିଲେ । ଶବଟି କମଳାର ବୋଲି ଜନସାଧାରଣରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା ।”

ଅହଲ୍ୟା— ଏ ତ ଆହୁରି ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ । ବିରୁଣି ବିଧବା କମଳା, ମୋ ପାଖରେ ରହି ଆତ୍ମଶୋଧନ କରିବା କମକଥା ନୁହେଁ । କମଳା ତୁମେ ଏତେକାଳ ରହି ଏସବୁ ବିଷୟ କିପରି ଗୁପ୍ତ ରଖିଥିଲ ?

ଆନନ୍ଦ— ମା, ମୋର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ଅଛି—କମଳା ବିଧବା ନୁହନ୍ତି, ଅବିବାହିତା କନ୍ୟା ।

ଅହଲ୍ୟା ବାଛି ହୋଧାନୁତ ହେଲେ । ଘୋର ମିଥ୍ୟା, ଏପରି କହି ତୁମେମାନେ ଶ୍ରାବହ ମୋତେ ପ୍ରତାରିତ କରିବ ବୋଲି ?

ସ୍ବେଦିଣୀ—ସନ୍ତାନୁତ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । କମଳାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ସତ କଥା ଜଣା ପଡ଼ିବ ।

ମୁକ୍ତା—କମଳା, ଶୀଘ୍ର ତୋ ଆତ୍ମକାହାଣୀ, ତୋ ସ୍ବାଭାବିକ ମନୁର ମୁହଁରେ କହି ଯା ।

ଅହଲ୍ଲା—କମଳା ସତେ କଣ ତୁ ଅବବାହିତା ?

କମଳା—ମଣିମା, ମୋ କଥା ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବେ ନାହିଁ । ମାଧବ ରାତିକ ଶାସନାଧୀନ ଧୂନାନଗର ମୋର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ମୁଁ ବୁଲିନ, ଅଥଚ ଦରିଦ୍ର ଜ୍ୱଳରେ ଜନ୍ମ । ଶିଶୁରୂପେ ମୋର ପିତା । ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମାତା ଧନ ଲୋଭରେ ମୋତେ ବୁଦ୍ଧ ଶଶୋଙ୍କା ହୋଲକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବିବାହ ଦେବା ଲାଗି, ହରିହର ପାଣ୍ଡି ଆଜଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୋତନାରେ ପଡ଼ି ମୋ ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ଶଶୋଙ୍କାଙ୍କ ସହିତ ଇନ୍ଦୋରକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ଶଶୋଙ୍କା ମାର୍ଗରେ ବୃଷଭୁଆଦିଆଦିରେ ପଞ୍ଚଭ୍ରମାସ ହେବାର ସମ୍ଭାବ ଗୁମ୍ଫା ଅବଗତ ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ଶଶୋଙ୍କାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିନାହିଁ, କେବଳ ନିଜର ସଙ୍ଗର ଓ ପାଣ୍ଡିଗ୍ରାମରେ ବାଧା ପଡ଼ିବ ବୋଲି ବୈଧବ୍ୟର ଛଳନା କଲେ । ଗୁମ୍ଫା ଜାଣି ଚଳନ୍ତୁ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବବାହିତା କୁଳଜନ୍ୟା ।

ଅହଲ୍ଲା—କ ବିଚିତ୍ର ଘଟଣା ! ମୁଁ କଣ ସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱପ୍ନରେ ବିଚରଣ କରୁଛି ? ଆଜ୍ଞା କମଳା, ଯଦି ଶଶୋଙ୍କା ତୋତେ ବିବାହ କରି ନଥିଲେ, ତୁ ଅକାରଣେ ବୈଧବ୍ୟ ଶ୍ରେଣିକୁ କଥା ? ଏ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଗୁମ୍ଫା ରଖିଲୁ କାହିଁକି ?

କମଳା—ଆନନ୍ଦ ବାଈ ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେବେ ।

ଆନନ୍ଦ—ମଣିମା, ଶଶୋଙ୍କା ଆହତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଦିନ ରାତିରେ କମଳା ନିଜର ଦୂରବସ୍ଥା ଆଲୋଚନା କରି ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତାର ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ଅଙ୍କନ କଲେ, ସେଥିରେ ମୁଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲି, ଶଶୋଙ୍କା ଜୀବନରେ ଥିଲେ ଭଲ । କିନ୍ତୁ ସେ ମୃତ ହେଲେ ପାପାଣ୍ଡି ଦୋଳିତ ବଳାରାରେ ତୁମ ରୂପ ଯୌବନ ଲୋଭରେ

ନିଶ୍ଚୟ ବିଚାଡ଼ କରିବ । ତୁମେ ବିଧବା ହୋଇ ରହିଲେ ସମାଜ ତଥା ଶାଶିକ ଶାସନ ଯୋଗୁଁ ପାପୀୟା ବରବର ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇ ପଡ଼ିବ । କମଳା ସେହି ଉପଦେଶରେ ଚଳି ଆସିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଗୁମ୍ଫା ଅଧୀନ । ଏଣିକି ମଣିମାଙ୍କର ଯେ ଇଚ୍ଛା ।

ଅହଲ୍ୟା ଓ ମୁକ୍ତା ବାଈ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହୋଇଗଲେ । କମଳା ମଧ୍ୟ ନିଜର ଆତ୍ମ କାହାଣୀ ଅତି ଚମତ୍କାର ଭାବରେ କହିଗଲେ । ପରମ ରୂପବତୀ କମଳା ବିଧବା ହୁଅନ୍ତୁ । ଏ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରି ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଓ ଆଶ୍ୱାସନାରେ ବିଶ୍ୱେର ହୋଇ ଅହଲ୍ୟା ବାଈ କହିଲେ, “ତୋର ଆଉ ମୋ ମୁକ୍ତାର ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଏକ ସଙ୍ଗରେ କରିବ । ମା କମଳା, ତୁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଯତ୍ନ କରି ଯେଉଁ ରୂପବାନ୍ ଗାର୍ଯ୍ୟବନ୍ଧବର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିଛୁ, ସେହି ରକ୍ଷାକ୍ରମେ, ସଦାଶିବନିଷ୍ଠ, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ତୋର ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର । ଆନନ୍ଦ ବାଈ, ତୁମ ଶୁଭ ସଙ୍ଗ କମଳାର ବିବାହ ସୁନ୍ଦର ହେବ ନାହିଁ ? ବୋଧହୁଏ ରୋହିଣୀ ଏ ପ୍ରସାବରେ ଅସମ୍ଭବ ହେବେ ନାହିଁ । କାରଣ ସେ ଦାଈଙ୍କୁ ପୁଅ ନିର୍ବିଶେଷରେ ପାଳନ କରିଛନ୍ତି ।”

ଆନନ୍ଦ ଓ ରୋହିଣୀ ବାଈ ମୃଦୁହାସ୍ୟ ପରେ ସମ୍ମତ ହୋଇ କଲେ । ଲଜ୍ଜାର ଗୋଟିଏ ଶୀତ ଆବରଣ ଅବଗୁଣ୍ଠନ କଲେ ସରଳା କମଳାର ସତ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତି ମୁଖଜମଳକୁ । ସେ ଅନ୍ତରାଳକୁ ଉଠିଯାଇ ଦାଈଙ୍କର ସେହି କମଳାୟ କାନ୍ତି, ମନୋରମ ମୁଖଛବି, ସୁଲଳିତ ବାହୁ ଯୁଗଳକୁ ମନୋରାଜ୍ୟରେ ଦେଖି ବିହ୍ୱଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ସମସ୍ତେ ବିଦାୟ ନେଲେ । ମାତ୍ର ମୁକ୍ତାବାଈଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ମତେ କମଳା ଅନ୍ତଃପୁରରେ ରହିଲେ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ଯଶୋବନ୍ତ ରାଣୁ ଆହ୍ୱାନ କରାଯିବାରୁ ସେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ବୋଲି ସମ୍ଭାବ ମିଳିଲା ।

ଯଶୋବନ୍ତ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ପୁରୀକୁ ଯୋଗୀଙ୍କ ନିକଟରେ ରଖି ଅଗ୍ନି ପୃଷ୍ଠରେ ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସହିତ ମାନ୍ଦୁର ଯେଉଁ ରୂପି କୁଟୀରକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ ବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ଶସି ଏକ ପ୍ରହର । ତେଣୁ ସେଦିନ ଯୋଗୀଙ୍କ ବସ୍ତ୍ରରେ କୌଣସି ବସ୍ତ୍ରର ହୋଇ ପାରିଲ ନାହିଁ ।

ପରଦିନ ପ୍ରାତଃକାଳରୁ ଯଶୋବନ୍ତ ରାତ୍ର ଯୋଗୀଙ୍କୁ ରାଶିକ ଯାତାତ ଆଶାରେ ଆସିଲେ । ବହୁ ସମ୍ମାନ ପରେ ଯୋଗୀ ଆସନ ଅଳଙ୍କାର ଜଳରୁ ଯଶୋବନ୍ତ ଗୁପ୍ତ ପଚାରିଲେ, “ମହାଶୟ, ଏ ରହ ମୁହିଁ କାଟି କେଉଁଠାରୁ ପାଇଲେ ?” ଯୋଗୀ ମାରବ । ସେ କେବଳ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଅନାଇଲେ । ଗଣୀ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠପୁଟି ପରୀକ୍ଷା କରି କହିଲେ, “ଏ ତ ମୋ ମୁକ୍ତାର । ଶୁଭମାନେ ଲୁଣ୍ଠନ କଲେ ବେଳେ ହଜି ଯାଇଥିଲା । ଯୋଗୀ ତେବେ କଣ ଜଣେ ଶୁଭ ?” ଯଶୋବନ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ଶେଆଙ୍ଗଳି ପଚାରିଲେ ଏ ସମସ୍ତ ଅଭିସନ୍ଧ ଧରା ପଡ଼ିବ ।”

ଶୁଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ଶେଆଙ୍ଗଳ ବଜସବୁକୁ ଆମ୍ଭେ ଦେଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ପଚାରିଲେ, ‘ଏ କ’ଣ ?’ ଶେଆଙ୍ଗଳ ଆପାଦମସ୍ତକ କମ୍ପିତ ହେଲା । ସେ ବାହୁଗଦଗଜ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ଏ ତ ଗଣ୍ଡାଶୁଭ ।”

ଗଣୀ, ପ୍ରବୁ, ବସିତ । ମୋର ହୃଦୟ ଶଲ୍ୟ, ବନ୍ୟସୁଖର ବନ୍ଧୁ ସ୍ବରୂପ, ପାପର ପ୍ରତିରୂପ, ଅତ୍ୟାତ୍ମର ମାବନ୍ତ ବସନ୍ତ, ନିଦାନ୍ତର ଗଣ୍ଡାଶୁଭ ! ଆଜି ତୁ ଯୋଗୀ ? ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଦୁର୍ବମ୍ଭା, ଶବ୍ଦଥୁଲ୍ଲ ଶତ ଶକ୍ତି ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରଜାର ସଦନାଶ କରି, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଗ୍ରାମ, ଧୂସ୍ର, ନୟ, ପଦ-ଦଳିତ କରି, ପରମ ପୂଜ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ କୁଳକାମିନୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଯଥେଚ୍ଛ ଅତ୍ୟାତ୍ମର ଚଳାଇ, ରାଜ୍ୟରୁ ପ୍ରଭୃତ ସମ୍ପତ୍ତି ଲୁଣ୍ଠନ କରି

ତୋର ଭବିଷ୍ୟତର ସୁଖ ସୌଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବୁ ବୋଲି ? କିନ୍ତୁ ଜଣିଥାଅ, ସୁଗେ ସୁଗେ ଅନ୍ୟାୟର, ଅଧର୍ମର ଚଥା ପାପର କଦାପି ଜୟ ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ଏହାର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନ ଲାଗି ପରମାତ୍ମା ବିଗ୍ରହ ଧାରଣ କରି ଧର୍ମରକ୍ଷକରୂପେ ଦେବଲୋକରୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତୁ, ଏଇ ମରଲୋକରେ । ପାପୀର ପାପ କଦାପି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ରହି ନପାରେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଯଶୋବନ୍ତ, ତୁମର ଏଇ ପ୍ରଗାଢ଼ ପରିଶ୍ରମର ଫଳ ଲାଗି ମୁଁ ତୁମକୁ କି ଉପହାର ଦେଇପାରେ ? ଗଣ୍ଡା ଧୃତ—ଏ ସମ୍ଭାଦ ପ୍ରବୃତ୍ତିତ ହେବା ମାତ୍ରେ ପ୍ରଜାଗଣ ଯେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବେ, ଶତ ମୁଖରେ ତୁମର ଯେ ପ୍ରଶଂସା ଫୁଟି ଉଠିବ ତା ବଚନାଶ୍ରୟ । ପ୍ରଭୁ ତୁମକୁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରନ୍ତୁ । ତୁମ୍ଭେ ଚରଦିନ ନିମିତ୍ତ ଏହିପରି ପ୍ରଜାବର୍ଗର କଲ୍ୟାଣ କାମନା 'କରି ଅକ୍ଷୟ କାହିଁ ଅର୍ଜୁନ କର ।' ରାଣୀ ଏହା କହିଯାରି ଗଣ୍ଡାକୁ ଶୁଣିଲାବନ୍ଧ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଆଦେଶ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ଭକ୍ତି ନମ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଯଶୋବନ୍ତ ଯେପରି ଛଦ୍ମବେଶରେ ଜୟ-ଦେବଙ୍କ ମଠକୁ ଯାଇ ଗଣ୍ଡାଝାଲକୁ ହସ୍ତଗତ କଲେ ଏବଂ ଗଣ୍ଡା ଯେଉଁ ତାଙ୍କୁ ଯେପରି କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ଓ ମାତୃପୁରର ରହି ଏଇ ରାକ୍ଷସ ଗଣ୍ଡାଝାଲ ଲାଗି ଯେପରି ବିଷପାନରେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲେ ସେ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ତଳ ତଳ କରି ଜଣାଇଲେ ।

ଶମ୍ଭୁ ନିର୍ମୂଳ । ରାଜ୍ୟ ନିଷ୍ପତ୍ତିକ, ଅସପତ୍ନ । ଶରାଙ୍ଗନା ଅହଲ୍ୟା ବାଣିଜ ପ୍ରାଣ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ସେହିକ୍ଷଣି ଆଦେଶ ଦିଆ-ଗଲା, ଗଣ୍ଡା ଓ ଶେଷାଙ୍ଗକୁ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ କର । ଶେଷାଙ୍ଗ ଏ ସମ୍ଭାଦ ପାଇ ମୁଚ୍ଛତ ହେଲେ । ପରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି କହିଲେ, ମୁଁ ମୋ ମାଆର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ । ମୋତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।”

ରାଜଦଣ୍ଡ ଧାରଣ କରି ପ୍ରଜାର ମଙ୍ଗଳ ସକାଶେ, ପାପର ଉଦ୍ଧେଦ
ନିମିତ୍ତ ରାଜା ଏହା କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ରାଣୀ ତାଙ୍କ
ନିକଟକୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରେରଣ କଲେ ।

ନିଦାରୁଣ ଗଣ୍ଡାଞ୍ଜାଳ ଓ ଛତୁବର୍ଣୀ ଶେଆମାଙ୍କ ଜୀବନଦୀପ
ନିବୀଡ଼ିତ ହେଲା । ସତ୍ତ୍ୱେନ୍ଦ୍ର ନିପୁଣ ଧୂର୍ତ୍ତି ରାଓ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ ।
ବାମନଭଞ୍ଜଙ୍କ ରାଗ୍ୟରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲବର୍ଷ କାବିବାସ ଦଣ୍ଡ ଶ୍ରେଣୀବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ବିକଳାଙ୍ଗ କୃଷ୍ଣପ୍ରାନ୍ତ ମାସିକ ପରୁଣ ଟଙ୍କା ବୃତ୍ତି ପାଇଲେ ।
ବାଜିରାଓ ରାଜକର୍ମଗୁଣ ରୂପେ ଭରଣ ଟଙ୍କା ବେତନରେ ନିୟୋଜିତ
ହେଲେ । ବିଶ୍ୱସ୍ତ ସୈନିକମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନ ଓ ପୁରସ୍କାର
ମିଳିଲା । ଯୁବକ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କଟ୍ଟବାଲା (ପ୍ରଧାନ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ) ରୂପେ
ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ ।

ଅନନ୍ତର ଆନନ୍ଦ ତରଙ୍ଗ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା ଇନ୍ଦୋର
ନଗରରେ । ରାଜକୁମାରୀ ମୁକ୍ତାଙ୍କ ସହିତ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର, ପରମ
ରୂପବତୀ ଆଲୋକ ଚତୁର୍ବ କମଳାଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଶୁଭ
ପରିଣୟ ସମ୍ପାଦିତ ହେଲା ।

— ସମାପ୍ତ —

